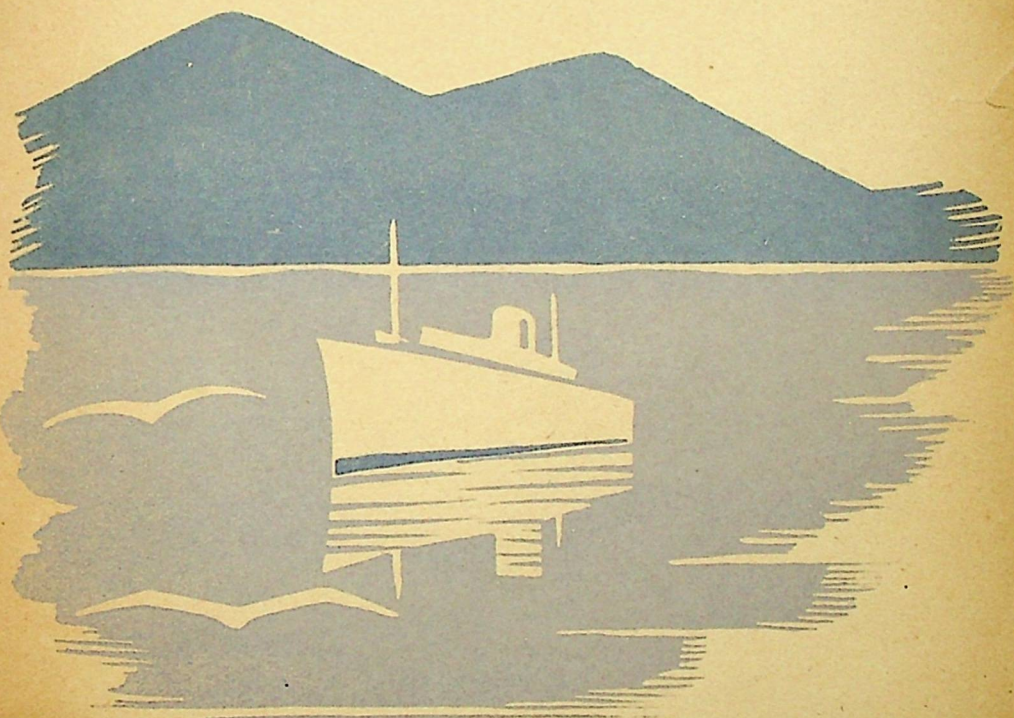
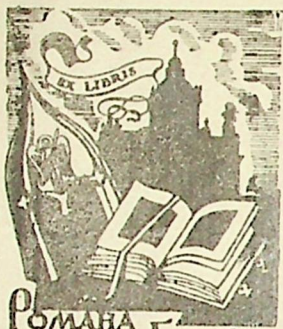

С. Яблонська

ДАЛЕКІ
ОБРІЇ

Романа Геник
Березовського

ДАЛЕКІ ОБРІЇ

Обгортку проекував
JEAN OUDIN

СОФІЯ ЯБЛОНСЬКА

ДАЛЕКІ ОБРІЇ

З ЧИСЛЕННИМИ ІЛЮСТРАЦІЯМИ
ТА МАПАМИ

ТОМ II.

Др. Генрик Березовський

Lwów 1939

Львів 1939

БІБЛІОТЕКА „ДИЛА“ I. 34.

БІБЛІОТЕКА „ДИЛА“ Ч. 34.

≡ Wydawca : Wydawnicza Spółka „Diło“, Lwów, Rynek 10. ≡
Z drukarni Wydawniczej Spółki „DIŁO“, Lwów, Rynek 10.
Друкарня Вид. С-ки „Діло“, Львів, Ринок 10. Тел. 229-26.

Н А Я В І

Без огляду на красу моря та синяву неба я мушу провести ціле пообіддя у задушнім сальоні пароплаву поміж стосами брошур, пригтовляючись до виїзду на Яву і Балі. Це я мушу робити докладно, бо на жаль на оглядини тих двох островів у мене залишилося всього два тижні часу, — тиждень для кожного острову, щоб не було ніодному кривди.

Під вечір мій плян більш-менш готовий. Врешті я даю собі дозвіл вийти на чердак, „хоч кинути оком на цей пароплав”. — Нагорі зі здивуванням подивляю чистоту моєї третьої кляси, якою я мусіла вдоволитися з огляду на дорожнечу цієї лінії.

Тут усе біле, вимите, простірне, захисне — чисто голяндське. Навколо мене також самі голяндці — чисті, білі, „простірні”.

Дивна це річ, як легко стати оригіальною та цікавою людиною. — Часто вистарчає бути чужинкою серед групи „своїх”!..

Мені навіть здається, що вони всі подібні одне до одного, всі мають майже те саме волосся, ті самі очі, усміхи. Зате я поміж ними як крук се-

ред гусенят — уся чорна між їх золотими головами та синіми очима.

З приємністю помічаю, що вони всі гарно повбирані, коректні, чисті, негаласливі, хоч це тільки третя кляса!

При вечері у вигідній їдальні, за спільним столом, де я здається нарушила гармонію, стаючи центром зацікавлення, чую на собі десятки поглядів, що стараються схопити на мені кожній мій вираз і рух, — начеб у них шукали за розвязкою якоїсь загадки.

„Хто вона? Хто вона?“, відгадую їх незаспокоєні шепоти.

Цей настрій поправді трохи бентежить мене. Я голодна по цілоденнім пості, не смію більше їсти, — хоч якби я вміла по голяндськи, то хто його зна, чи не попросила б оттого панка з правого боку, присунути щераз до мене полумисок з гарячими ковбасками? На жаль, у ту саму мить, до стола підходить стрункий слуга яваець і забирає цілий полумисок. На щастя заміняє його іншим, повним коржів з ананасами!!!

Моя спочутлива сусідка, що видно зрозуміла гру моїх очей по полумиску, присунула його до мене та попросила, не знаю чому по французьки, — „угостити себе“. Чомусь узяла мене за французенку, а я до вечері не мала навіть сили зачервонити своїх уст ні припудрувати носа. Я з радістю взяла кусник коржа, — якнайбільший! — дякуючи їй за ввічливість. Від тої хвилини ми стали нерозлучними товаришками подорожі...

На другий день моя нова знайома далі виявляла мені протекторську симпатію — даючи силу практичних рад щодо побуту на Яві. Також завдяки їй, під кінець дня, я вже була знайома з половиною пасажирів нашої кляси. Ми грали разом у дек-теніс, круглі та шахи, де я раз-у-раз програвала, на їх велику потіху. Вони раді, що знайшли когось, кому можуть показати свій хист у тих грах, — ще скріплений щоденними вправами на пароплаві.

*

Наш „Слямат” приїхав у Батавію раннім ранком.

Прощаючись з моєю знайомою дістаю від неї записки на обід у „Неерляндський готель” — через те, мовляв, що покинувши свій дім тому вісім місяців, вона не зможе у себе угостити мене як слід... Хоч я вже звикла до незвичайної гостинності кольтоністів, — таки ще трохи здивована записками.

І знову мушу поспішати, щоб якнайкраще використати мій побут на Яві, себто якнайбільше побачити в найкоротшім часі!

Нова погоня від бюро до бюро за потрібними інформаціями, нові труднощі порозумітися. Та майже в кожному бюро знаходжу урядовця, який говорить по французьки. Незвичайна ввічливість голландців до туристів та їх привітні усміхи, дозволяють мені забути про дорожнечу їхньої кольтонії. Зрештою я й так мушу „забути” про це, з огляду на брак часу шукати дешевших можливостей

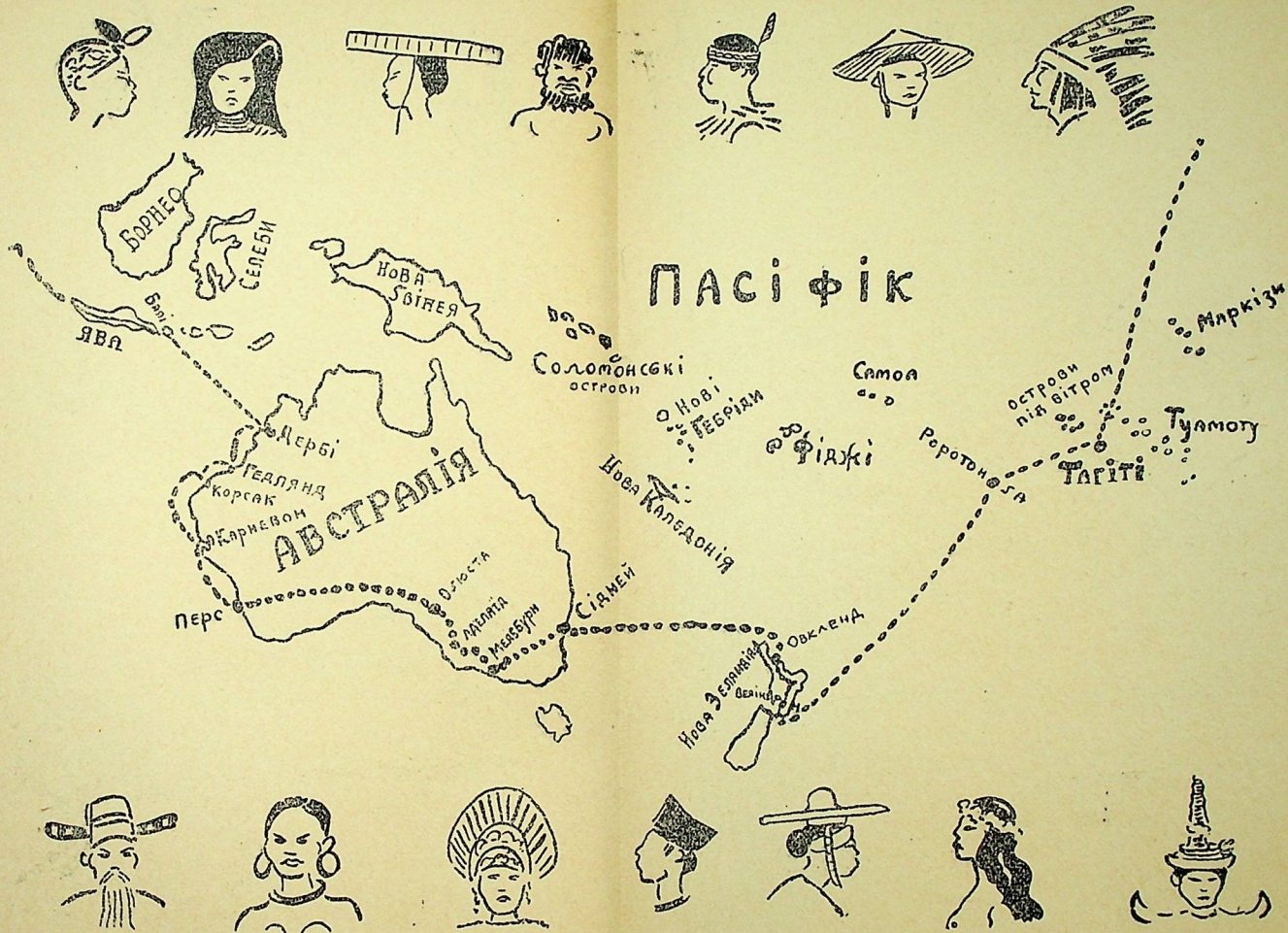
переїзду та побуту. Єдина річ від якої я завзято відпекуюся це заздалегідь приготовлені „туристичні прогульки”, які дозволяють туристам дістати, залежно від устійненої ціни, більшу або меншу кількість краєвидів, святинь і вражіннь.

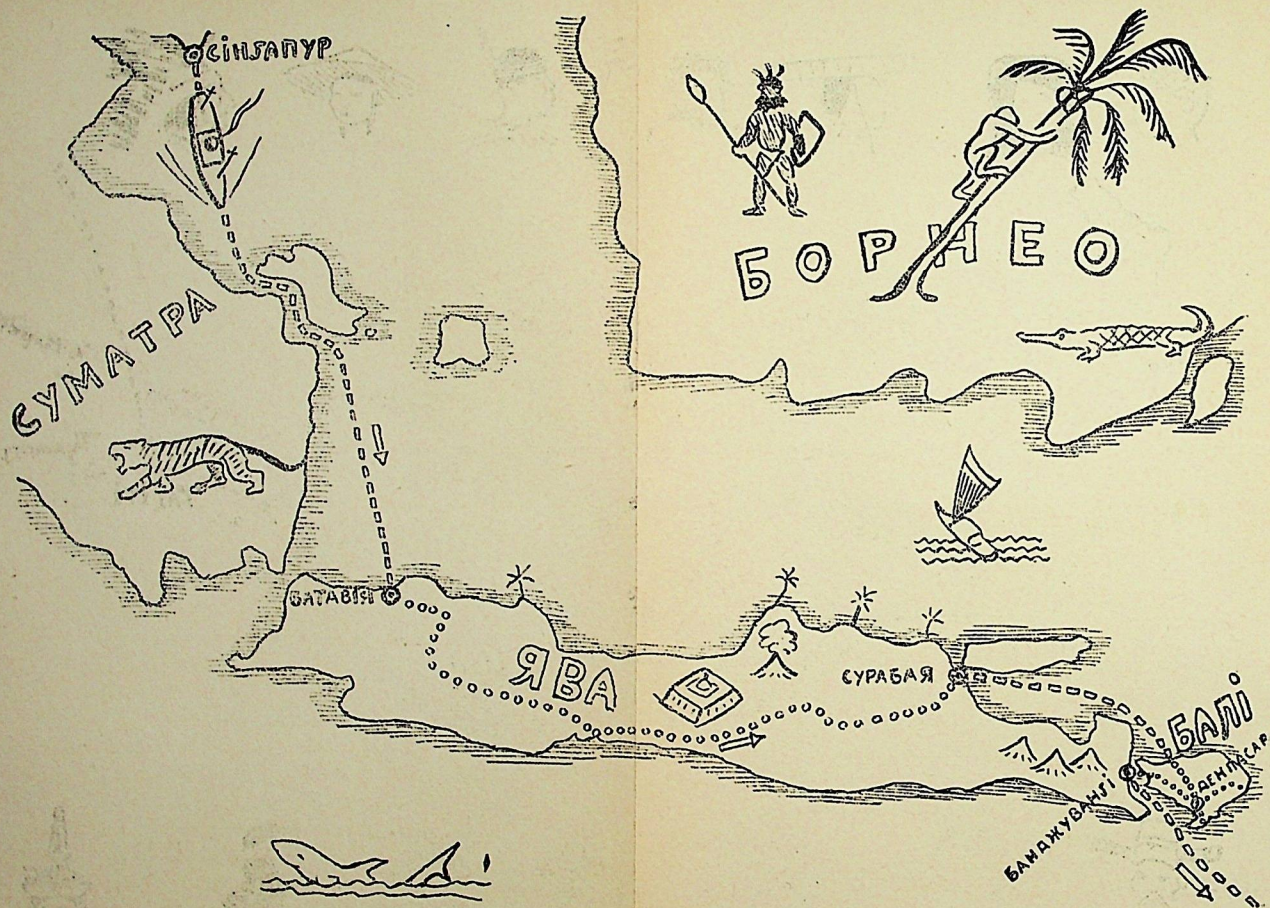
Щоб пережити всі вражіння зокрема, треба знову платити дорожче. Зате ніхто не буде мені вимірювати часу ні способу, як оглядати Яву. — Ніхто не буде мені пояснювати, кілько метрів висоти має якась богиня, кілько ширини у пасі, — або кілько вона кого коштувала.

З надміру обережності я навіть докладно записую собі дні та міста, куди вибираються оті туристичні групи, щоб краще виминути їх. Волю вже власні наївні, а безпосередні вражіння. Рішаю виїхати ще того самого дня по обіді, в середину острова, в напрямку Бендунг та Джегджакарта. Раніше йду оглядати Батавію, столицю Яви, місто збудоване на європейсько-колоніальний лад.

З одного боку це торговельне місто урядів, крамниць і готелів та щойно у віддалі від них стоять численні віллі та доми голяндців. Тут повно зелені, простору та питомого європейським дільницям колоніальних міст — добробуту. У кожній окремії віллі живе тільки одна родина. В них повний комфорт, модерна обстановка, багато великих кімнат, кілька слуг, одно або і два авта! Одне для пані, друге для пана дому.

Це все нагороди за покинуту на довгі літа Європу, за втрату її розваг, її життя, її культури, — та врешті за тяжкий і часто нездоровий клімат тропіків.

Найбільше у цілїм місті Батавії мене здивували численні канали, якими порізане ціле місто — (зовсім як у Голяндії!). Тут на рівнику це мені видається великою помилкою, бо вони напевно починаються до ще більшого розмноження мускітів — носіїв малярії. Це моє спостереження потвердив один голяндець: „Тепер уже пів біди! Зате колись голяндці тих каналів набудували ще більше; щоб хоч вони нагадували їм їх покинутий край та його своерідний чар, — якого голяндцям навіть краса Яви не всилї була заступити. Щойно багато десятків років пізніше, один з їх менше сентиментальних губернаторів, казав засипати половину каналів та навіть змінив попередній плян цілого міста, яке було замінилося у шпиталь малярії, від якої голяндці вмирали як мухи...”

За новою європейською дільницею, тепер широко розтяглося місто тубильців, де на моє нове здивування я побачила найбільше китайців. Безконкурентні у дрібній торгівлі вони стали майже єдиними її представниками на цілїм Далекім Сході.

Але-ж на Яву я не приїхала оглядати китайців ні навіть голяндців і я рада якнайшвидше покинути столичне місто, щоб запізнатися з серцем цього славного острова.

Годинник показує дванацяту. Ледви маю час піти на запрошений обід. У моїм подорожнім, спортовім одязі я майже не смію ввійти до цього панського „Неерляндського готелю”, де в обширній салї каварні на кожному столі стоїть китиця орхідей. Недалеко від орхестри на мене вже чекає

ціле товариство навколо моєї знайомої пані. На мій вид вона підводиться, простягає до мене обі руки, як до своєї загубленої дитини і гукає з захватом. „Ох, яка ви елегантна!” Кпини чи наївність?... не знаю! А може тільки надмір у ввічливості, від якої я ще більше бентежуся.

Пані Мільман представляє мене своїм знайомим за французенку, що вона робить з очевидною гордістю. Щойно тепер я починаю розуміти причину цієї її ввічливості до мене, — вона напевно франкофілка. Це мене не зупинює, щоб поправити її помилку заявою, що я українка.

— „Українка?... — перепитує вона притише-ним голосом, мов би воліла не чути тих звуків. — Ну це нічого не змінє! Ви так довго жили в Парижі, та так гарно балакаєте по французьки, що це так, якби ви були нею.

— Мені дуже прикро ще раз розчарувати вас пані; я можу запевнити вас, що мій славянський акцент такий сильний, що я не всмілі позбутися його в ніякій мові.

— О ні! Ні! — вона протестує гаряче, якби це була справа її честі. — Це чиста скромність з вашого боку. Зрештою найкращий доказ, що я взяла вас за французенку.

По таким запевненні я не могла довше перечити їй.

Передімною з'явився стрункий яваець кельнер, який мав гордий вигляд самого короля. — Чекав на моє замовлення.

— Порто — кидаю, довше не надумуючись, на що пані Мільман знову виявляє своє невибагли-

ве захоплення, — яке щораз то більше вражає мене.

— У вас, бачу, навіть звички чисто французькі. Перед обідом „порто”, а по обіді напевно „шері”?... Як це приємно. Правда? — звертається вона до свого чоловіка, лисенького, пожевклого пана, що напевно за все життя не посмів заперечити своїй жінці.

— Тре шік! Тре шік, ма шері. (Дуже елегантно! моя дорога!).

Лиха на них усіх, я жалію, що не замовила якогось „шнапса”, чи „пива”, щоб їх усіх ще більше спантеличити.

— Ви напевно захоплені Явою? — питає мене мій сусіда бльондин.

— Дуже! Хоч досі я бачила тільки ряд туристичних бюр, та багато ваших урядовців, — зрештою дуже ввічливих!...

— Правда, які вони всі чемні? — перепитує пані Мільман.

— Незвичайно! — Це подекуди необхідне побіч цін, які вони зажадали від мене, — зажартувала я у відповідь.

— Ах, правда! Ви тут туристка, — докинула вона, уважаючи за природне, що туристи тут платять далеко дорожчі ціни, від інших „звичайних” людей.

Я це зрозуміла вже раніше, коли у консуляті Голяндії за двотижневу візу я заплатила сімдесят п'ять франків, тоді, як американська на цілий місяць коштувала мене всього сорок!

Голяндці дуже вміло використовують усі можливі доходи своїх кольоній. Знаючи, що Ява

та Балі мають славу найкращих островів світу, куди приїжджають тисячі туристів, вони чудово вміли використати ці обставини. Треба також признати їм, що вони досконало zorganizували для туристів найрізніші способи комунікації, прогульок, комфорт, полекші, вигоди...

Розмова з моїми новими знайомими стає щораз то живіша, — мабуть завдяки випитим „віскі енд сода”.

— Через Австралію, Тагіті!! — Як це чудово, дивуються мої знайомі, почувши плян моєї подорожі.

— Звичайно, що ця подорож дуже цікава, хоч вона часто дає мені нагоду жалувати, що деякі зустрічі такі короткі. Завсіди треба їхати далі, завсіди розстання! Ось наприклад сьогодні, яка шкода мені вже покидати ваше миле товариство — відповіла я з перебільшеною ввічливістю.

— Якто сьогодні?... — перепитує пані Мільман. — Це неможливо! Ми саме zorganizували для вас дві чудові прогульки. Ви-ж казали мені, що лишитесь в Батавії, хоч два дні... Ні, ні, ви не можете відїхати так швидко!

— Але мушу! В мене вже білет і мій поїзд відїздить в третій по обіді...

— Ні, ні, протестує моя протекторка з таким запалом, що мені навіть на хвилину здається, що мій побут на Яві її цікавить особисто, — може вона збиралася висватити мене за якогось зі своїх кузинів, що „без жінки сходять на небезпечну дорогу”!...

Вона вважає, що пароплав це ніяке виправдання, — можна почекати і взяти інший...

— Зрештою післязавтра ви зможете сісти на літак, що за дві години відвезе вас у саму Сурабаю! Я справді не розумію того вашого поспіху!...

Дві години і то ще з неба, на оглядини Яви, — замість одного тижня, зовсім не переконують мене. Я заявляю, що не перенесу їзди літаком, знову відхиляю цю незвичайну пропозицію та ще раз стверджую нишком з жалем, що надмір гостинності це іноді дуже неприємна річ для запрошених гостей.

Врешті ми переходимо у величезну їдальню, де поміж столами маєстатичні явайці розносять повні таці різної їжі. До нашого стола нас веде господар салі, який виглядає скоріше на орієнтального танцюриста, ніж на льокая. Мене садовлять на почесне місце, і я знову бентежуся, побачивши за моїм кріслом непорушного явайця, який чекає на мої розкази. Пані Мільман подає мені карту та просить вибирати.

— Я не можу замовити нічого іншого крім кави, — кажу зовсім поважно.

— Чому? Ви погано себе почуваете?...

— Ні, тільки це та єдина назва, яку я зрозуміла з цілої вашої карти.

Усі сміються, а пані Мільман пропонує мені свій вибір „карі”.

Я потакую з поспіхом і бачу, що усе наше товариство згодилося на цей сам вибір.

Кілька хвилин пізніше бачу, як з другого кінця салі до нас іде ціла процесія явайців; кожний

з них несе тяжку тацю на витягнених руках, мов яку жертву богам.

— Це славне карі! — поясняє мені моя протекторка, хоч це зовсім не успокоює мене.

„Карі”, повторяю розгублено і справді не знаю, що мені робити з тими дванацятьма тацями, що одна по одній наближаються до мене, — і на кожній лежить незнана мені дивоглядна страва. Чи це все на одну мою тарілку, — чи як? Як вийти з цієї ситуації, щоб не осмішитися в очах тих голландців, — за те, що я не знаю навіть як виглядає явайське карі?..

Мене ще й обслуговують першу, як гостя, і врешті я рішаю, що найкраще буде брати якнайменше з кожної таці, бо інакше моя тарілка напевно буде переповнена. Коло мене по черзі пересовуються одна по другій повні таці: сосів, мяса, городовини, яець, салати, овочів, компотів, орхів, червоної паприки, рижу, оселедців, коржиків та всякої всячини. По перших кількох ликах, спостерігаю зі здивуванням, що ця найріжніша мішанина мені зовсім припадає до смаку, та навіть жалу, що я не набрала досить тертих орхів та тих темних повил, що мають смак вишні.

Скінчивши їсти я не дивуюся, що це карі заступає вісім страв обіду, які я бачила на карті. Після нього навіть кузин пані Мільман, який має напевне з півтора метра обводу у животі, — вже більше не може нічого проковтнути, хоч нам на десерт іще подають торт, овочі та морозиво.

По каві годинник бе пів до третьої, що на моє щастя пані Мільман також помічає. Вона дає

виразний знак свому чоловікові і він швиденько платить, а я з чистої цікавості глипаю одним оком на ціну рахунку.

За п'ять осіб двацять п'ять гульденів, що рівняється двісті п'ятьдесятьом франкам. Мое здивування безмежне, якто чоловік дами, яка подорожує третьою клясою може дозволити собі витрачувати такі гроші для якоїсь там принагідно зустріненої чужинки?

Мое здивування ще більшає, коли ціле товариство рішає відвезти мене на двірець. По дорозі вони купують квіти і я відіжджаю з двірця Батавії з китицею орхідей, — як до шлюбу!...

*

Іду в Бандонг, що лежить серед вулканічних гір Яви, на висоті вісімсот метрів понад рівень моря.

Незадовго по виїзді з двірця мое розчарування по Батавії змінюється на безмежне захоплення. Спочатку поїзд їде долинами, крізь чудово виPLEKані зелені поля молодого рижу, цукрової трощі, маньоку.

По тім зеленім морі, тут і там стоять оази кострубатих пальм та інших дерев, у тінях яких поховалися від сонця затишні оселі явайців. На тих плідних полях долів, використано найменший шматок землі, через що вони більше подібні до багатого городу, ніж до звичайної ріллі, що тягнеться десятками кілометрів.

Далеко на обрії вже зарисовуються заокруглені форми вулканічних вершків, що від долу сповиті у білі хмари мряки. У своїй барвистій красі цей чарівний краєвид видається тим більше нерезальний, що він перелітає перед вікнами поїзду не досяжний, як привид. Незабутні, ніжні привиди!... Даремно повертаю очі мого ручного кінового апарату, то вліво, то вправо, вони не в силі схопити ні одної оселі, ні одного вулкану, мовби вони були закляті, мовби існували тільки в моїй уяві. Проте поїзд потверджує мені, що я їду, — він стукоче, сопє, пнеться вгору і везе мене у щораз то кращі околиці Яви — в її гори вулканів.

Мені здається, що моє серце не перенесе надміру радості та розколеться надвое, — мов надто дозрілий овоч гренати — та висипле зі себе повно червоних зернят — мого захоплення.

Скільки тут і якої зелені! Яка неімовірно буйна і багата рістня! Яких розмірів дерева, яке буйне їх листовиння. Яка свіжа барва цієї зелені!

Надмір усього, надмір краси, — це Ява! Це острів рівника, — острів вулканів, сонця, спеки та частих дощів. Усі ці елементи вплинули на цей неімовірний розвиток рослинного світу.

Яких тут тільки нема рослин, дерев, овочів, квітів?...

Побіч різнородних пальм, бананів, бамбусу, мангустанів, папаїв, помаранч, цитрин, кави — є ще десятки та сотні інших, яких я навіть не знаю назви.

Іноді мені здається, що це тільки величезний ботанічний сад, де зібрано найкращі зразки рос-

Балінейська танечниця-красуня.

Балінейські танечниці у традиційних золотоканих
костюмах.

лин і дерев з цілого світу. Але це не сад, це дика рістня найбагатішого острова землі.

Ці надмірні багатства Яви стали загибллю давньої явайської цивілізації. Ними Ява притягнула з цілого світу увагу всіх мандрівничих народів зі Заходу та Сходу, які один по одному старалися заволодіти нею.

Перші були маляйці, що зрештою залюднили цей острів. Довго по них прийшли колишні славні мореплавці араби, по них голяндці, які вже й лишилися її панамі. Кожний з тих народів лишив тут слід свого переходу.

По маляйцях залишилося населення острова, теперішні явайці та останки їх цивілізації. По арабах лишився їх спосіб правління, віра Магомета, яка ще досі має найбільше вірних, та навіть їхні султани, які ще досі існують, — напоказ...

Врешті по голяндцях, які вже від двох століть колонізують Яву, слід новозаведеної європейської цивілізації найбільше помітний на тім екзотичнім острові Рівника. Тепер тут усюди їздять поїзди, в усіх напрямках ведуть асфальтовані дороги з автами і автобусами. — При дорогах стоять муровані міста, заведена електрика, телефони, побудовані численні фабрики...

Тільки дика рістня, гори та вулкани цього острова ще зберегли свій ненарушний колишній вигляд.

*

Цілий острів Яви вкритий активними або вогнистими вулканами, яких не можна докладно зра-

хувати, через те, що часто і „вигаслі” вулькани по кількадесятьох роках сну будяться і знову нагадують людям „образу давніх, забутих богів”.

Найкращим прикладом такого небезпечного сну явайських вульканів був останній страшний вибух, одного з них, у 1883 р. Він ще живе у споминах багатьох маляйців.

Це був „вигаслий” вулькан Кракату, що стоїть на маленькім островці недалеко Яви та про якого існування всі майже забули від двох останніх століть. Щойно в 1883 році він рішив знову пригладати себе цілому світові, а тим здобути собі вічну славу.

На його перші бурмотіння ніхто не звернув уваги, щойно кілька місяців пізніше його вибух несподівано винищив десятки заселених міст та осель на Яві і Суматрі, де згинувло сімдесять тисяч осіб.

Його страшний вибух чути було аж до Австралії та Нової Гвінеї, а попіл його долетів аж до середущої Європи, де він упав на землю чорним дощем. Ще й досі маляйці вважають цей несподіваний протест „вигаслого” вулькану за символ свого майбутнього визволення зпід суворої влади голяндців. Якби тільки поневолені народи могли віками терпеливості здобути собі силу вульканів, то цей символ маляйців напевно вже здійснився б!

Здається, що про своє визволення зпід залізної влади голяндців маляйці можуть тільки мріяти. Голяндці за сильно боронять „своїх прав” до цього острова, своїх величезних доходів із нього, ---

своєї кривавої здобичі, яку вони через завзяту і довгу оборону маляйців, дійсно щедро облили своєю кровю.

Хіба, що за недолю маляйців дійсно колись ще помстяться на голяндцях численні вулкани того острова своїм невблаганним вогнем. Ява завдячує своїм вулканам таксамо свою долю, як і недолю. — З одного боку постійне збагачування землі мінеральними викидами, а з другого боку загальне винищування життя. Ці дві обставини напевно мали великий вплив на швидкий розвій колишньої маляйської цивілізації. На місце винищених осель і святинь будували нові, щораз то витриваліші і кращі, щоб вони довше витримали всі землетруси! — На долинах, які колись залила вулканічна лява, виростили щораз то буйніші ліси, — виростав кращий риж, рясніше зацвітали овочеві дерева. Недурно в VIII-ім віці Ява стала осередком маляйської цивілізації, яка мала величезний вплив на сусідні, а навіть далекі країни.

Ще й досі явайців уважають за нарід великої культури, з великим мистецьким хистом, повним багатой уяви.

Живими зразками цієї мистецької уяви явайців є ще досі їхні прославлені поеми, їхні батіки, різьби та надусе їхні святині.

Тих святинь у часі буддизму і браманізму на Яві було дуже багато, хоч досі збереглося тільки кілька з них. Решту знищили землетруси, вибухи вулканів, розріст джунглі, та врешті розвиток магоментанської віри серед маляйців, яка зовсім зупинила будови буддійських святинь.

Без огляду на це все, одна велика святиня Боро-Бодур, — більше як десять століть витримала ці всі злидні, — і ще досі зберегла свою величаву форму.

На тлі трьох вулканів, серед пальмових лісів, стоїть вона могутня, незрівняна! — Святиня чотирьохсот буддів, яких вид успокоїв і притишив колишню лютість тих трьох вулканів. На мурах її чотирьох галерій, що одна вище одної творять чотири поверхи, я бачила найкращі зразки їх різьби. Вираз тих барелефів незвичайно живий, повний ріжнومانітності та буйної уяви. На них головню гарні постаті жінок і богинь.

Щоб дати приблизну ідею мистецького хисту та запалу явайців, досить згадати, що всі мури тих чотирьох галерій („шість тисяч метрів”) покриті ріжнородною різьбою у камені. Вони зображають сцени з життя Будди з його мандрівки по світі та сцени з життя явайських імператорів, вождів і князів.

Оглядаючи ці горорізьби можна без трудно уявити собі колишнє цікаве життя явайців, в епоці повного розквіту їхньої цивілізації. Очевидно, що відтоді, — під впливом арабів, а потім голяндців спосіб життя явайців сильно змінився, — хоч ще досі вони зберегли деякі свої старинні звичаї, свій одяг і свій чар. Автім теперішні явайці вже мало подібні до того хороброго і славного народу, що колись був пострахом і зразком для інших країн Далекого Сходу.

Від таких довгих віків неволі вони вже за-тратили свою колишню життєвість. Юрба явайців,

без огляду на їх екзотичний вигляд викликала в мені якесь сумне вражіння. Не було тут того гамору, тієї безжурности, того життя, яке я звикла бачити на Сході.

Тут вони ходять поволі, говорять тихенько, — обережні, покірні, — пригнічені своєю довгою, суворою неволею.

*

Оглядини активних вулканів Яви дали мені багато нових вражінь. Тут вже людині не загрозувала небезпека від джунглі, ні звірюк, ні диких племен, а від підземного вогню. У сусідстві тих задимлених кратерів, кожний крок ставав непевний, бо ніколи не знати, чи під самими вашими ногами не вітвориться нараз земля і не пічне викидати зі себе пекольний вогонь. У деяких місцях навіть чути під ногами тремтіння від підземельної праці. Сморід сірки та газів тут іноді нестерпний.

Навколо тих кратерів нема рістні, — тут навіть людині трудно віддихати. Назагал вигляд тих прославлених вершків не має в собі нічого особливого. Він навіть досить одноманітний, непривітний, ворожий.

Збіччя кратерів вкриті глибокими ривчакми застиглої ляви. На тім бурім тлі видніють часом жовті плями сірки... і це все. Зате майже кожний вулкан удолині вершка має своє власне мертве озеро, де не живе ні одна рослина, ні одна тваринка. Побіч деяких активних кратерів ці долини замість водою залиті гарячою болотянною масою, що кипить і ввесь час викидає зі себе пару та гази.

Оглядини тих озер для не одного необережного подорожника, стали останніми споминами з життя. Впасти туди це певна смерть...

По одним туристі, що кілька років тому завалився на березі одного з тих горючих озер, чверть години пізніше тубильці, які прибігли йому на рятунок, витягли тільки його вже побілілий кістяк...

Недурно деякі з них мають назву „долина смерти”.

Ще одно цікаве явище тих вулканічних гір — це брак снігу на їх вершках, — хоч деякі з них сягають до чотирьох тисяч метрів висоти.

Коли я запитала мого провідника явайця, який водив мене по горах, чи тут ніколи на них не буває снігу, — то він замість відповіді запитав мене, що це таке сніг?...

На моє пояснення, що це білі пелюстки, які падають і прикривають цілу землю, — він відповів мені, що таке в них ще ніде не росте...

Ледви мені вдалося пояснити йому, що це таке лід, — „холодний прозорий камінь”, — та врешті коли він зрозумів, признався, що вже раз бачив його. „Це якийсь наркотик білих людей, без якого вони не можуть жити!” — Він сам бачив як вони вкидали його до своїх напиків і як хапчиво їх випивали”...

Назагал явайці дуже симпатичний нарід. Гарні, ввічливі, трохи ліниві, завсіди повні уяви. Вони скрізь бачать духів і геніїв та непохитно вірять у найріжніші надприродні явища, які вони дуже цікаво пояснюють, та які творять найріжні-

ші теми до їх пісень та поем. Вони теж люблять музику і спів.

Увечір, коли переходиш затишною явайською оселею, не знати звідки, з темряви линуть ніжні звуки мелодії, переплітаної кількома словами пісні. Нараз цей спів таксамо несподівано затихає, видно перерваний якоюсь мрією самотного музики, яка вродилася з тих кількох звуків...

*

Одного вечора я переходила з моїм провідником доріжкою, через рижові поля... На залитій водою ріллі, по коліна у болоті працював, якийсь самотний, запізнений яваець. Він з трудом брив у болоті за своїм буйливом, що тягнув за собою тяжкий плуг. Нараз, не знати чому, цей яваець залишив свого буйвола серед поля, та сам поволі відійшов у бік оселі. Вигляд в нього справді був якийсь дивний. Він ступав тяжко крок за кроком, — якби ніс на своїх плечах тягар цілого світу. Крок за кроком зі спущеною долі головою, він видно шукав розвязки якоїсь важкої життєвої проблеми. На його майже непритомний вид мій провідник порадив мені зайти у першу придорожню хату, а сам став шепотом попереджувати людей з цієї оселі про якусь небезпеку.

Хазяїн зібрав з хати кількох своїх сусідів і вони всі разом пішли слідом за самотним, закуренным явайцем, що „недавно тому втратив свою жінку і двоє дітей”!...

Я нічого не розуміла, — чи це злочинець, чи хворий?...

— Амок! — відповів мені провідник.

Я була переконана, що він жартує собі або хоче здивувати мене, — бо мені здавалося, що тепер амоки вже не існують! Хіба, що в кінах або екзотичних романах, — тим більше, що цей яваець більше виглядав на нещасливу, ніж на небезпечну людину. Він не мав у руці ножа та не біг як шалений нікого забивати...

Мій провідник знову пояснив мені, що від нещасливої людини до амока два кроки, а від такої задуми і суму до ножа один рух...

Бажання помститись на людях приходиться непереможно...

Пізніше ще дехто запевнив мене, що кривава помста амока, що у шалі вбиває кого зустріне на своїй дорозі, є дійсно наслідком самотности, суму, зневіри, несправедливої кривди...

Перші амоки на Яві це були невільники, яких явайці привезли з острову Балі. Поневолені балійці, відірвані від своєї землі, своєї віри, звичаїв, — від своїх дітей і жінок, з туги і терпіння впадали у шал і ставали амоками.

Це була кривава помста невільників з Балі на явайцях, які вбили у них вільну душу людини.

По тих поясненнях я вже й не дивуюся, що тепер серед самих явайців ще трапляються амоки. — Вони у свою чергу мстяться за те, що в них „забили вільну душу”, що відібрали їм їхні землі, і що вони сами стали невільниками.

З Явою прощаюся з подвійним жалем, за те, що мушу покидати її таку гарну, та за те, що знаю, що вона могла б бути ще краща та вільна, як колись...

До пароплаву в порті Сурабая, відвозить мене мій вірний провідник і перекладач, якому я завдячую знайомство з усіма цікавими частинами цього острова.

Останній погляд його мудрих очей передав мені якусь вдячність, мабуть за те, що я поведилася з ним, як з рівною собі людиною, що я в часі екскурсії ділилася з ним моїм сніданком, та що говорила до нього неприказним тоном... Його останнє слово прощання вистачило, щоб я його ніколи не забула. Одне тихе слово „Верніться”!

ОСТРІВ „БОГИНЬ” БАЛІ

Балі! — це одно слово виринає в моїй уяві як довгий серпанок віддавна плеканих мрій. А тут, сьогодні голяндський пароплав „Ван Лянсберг” підпливає до дійсного острова Балі, про який я досі сміла тільки мріяти. Може саме тому, що у цю мрію я вложила забагато сподівань, я майже боюся розчарування і з несміливістю дитини, що не знає, чи дістане нагороду чи кару, висідаю з корабля на човен, що має відвезти мене на довго вичікувану землю.

Балі! — яка чарівна назва і кілька разів я вимовляла її тихцем, мов затаєне прохання до Бо-

га. Балі — чи сьогодні ти розчаруєш мене, чи затримаєш невільницею у полоні твоєї краси?...

Наш човен причалив до малого порту Боленґ. Від першого вражіння я вся аж скорчилася, мов листок мімози від неприємного дотику.

На березі кілька поганеньких домиків „модерного стилю”, кількадесят китайців та череда європейських туристів, що їх привезли сюди пять нових човнів із пароплаву. В туристичній агенції розглядаю спосіб, як оглянути цей острів самітно, на що дістаю відповідь, що це коштуватиме мене два франки від кільометра та що на оглядини острову треба зробити найменше шістьсот-сімсот кільометрів.

— Але як їхати „гуртом” то це пять разів дешевіше...

— Ні! — відповідаю, бо воліла б перейти цілу Балі пішки.

Цей мій намір перебиває агент заявою, що сьогодні це останній день балінейських свят та ріжних церемоній, які відбуваються з другого боку острову, на сто двацять пять кільометрів звідси. В мене велика охота побачити танці балінейок, хоч „гурт” туристів, які вже відїздять туди, зменшує мій запал. Я ще раз відхиляю нову пропозицію поїхати на свята тільки втрійку, з двома старшими панами. Відходжу з моєю валізкою у місто — сама пошукати собі кращої нагоди.

Щойно пізніше я дізналася, що на полудні острову в цей день не було ніякого спеціального свята, а що це була тільки примана, якою послуговувався хитрий агент, щоб хапчіві на екзотику ту-

ристи скоріше годилися на його переборщені ціни. А щоб туристів трохи заспокоїти, — в Ден-Пасарі повідомлена управа готелю цієї самої туристичної агенції улаштовує для кожного „гурту” спеціальні вистави балінейських танців, за які туристи знову платять солено.

Я знайшла в тім самім Болененгу китайсько-го шофера, з автом, якого я згодила по сімдесять сотиків від кілометру, — з умовою на цілий тиждень та з правом зупинятися, де мені сподобається і навіть спати в авті.

Нашу умову скріплюю щедрим „начайним” та взаємно вдоволені — відїздимо вглиб острова.

*

Вигляд Балі зі своїми горами, вульканами, буйною рістнею та долинами рижових піль дуже подібний до Яви. Подібний так, хоч може у своїй ще незнищеній екзотиці ще кращий за Яву. Самі балінейці не менше варті подиву. Це мудра, відважна раса, яка ще досі зберегла свою деяку незалежність та свою гордість.

Великий приклад цієї гордості вони дали в 1906. році, коли голяндці рішили зайняти вільний острів Балі. Перевага сил очевидно була по боці голяндців. В них були военні кораблі, гармати, бомби та рушниці, а в балінейців тільки „кріси” та шаблі. Без огляду на це балінейці були готові боротися до останнього, не хочючи піддатися добровільно.

З голяндських воєнних кораблів, що підплили до острова, впали важкі гарматні стріли, що „мов небесні громи” знищили ціле побережжя, забиваючи сотні спокійного населення та вояків, які мали його обороняти. У страшнім переносі рештки населення повтікало у гори, вояки теж мусіли віддалитися від берега, де вони чекали на криваву зустріч з голяндцями, які надпливали до їх острова окремими човнами. Зустріч на землі з „білими діволами” не була для балінейців щасливіша. Від їх далекосяжних куль, сміливі балінейці падали як стяті невидною косою.

Тодішній князь Балі скоро зрозумів, що неможливо довше оборонятись та щоб врятувати перед певною смертю решту своїх вояків та своє невинне населення, рішив згинуть за них з цілою своєю родиною! Він — повідомив голяндців, що піддається. Переможні голяндці з парадом зайняли острів та підійшли до палати князя, щоб його здетронувати. Тут здивовані вони знайшли зачинену браму. Підозріваючи підступ, голяндська армія наготовилася до нової атаки, хоч їх трохи дивувала тиша та безборонний вигляд покинутої палати.

Усі підозріння були зайві; князь Балі не втік, ані не був зрадником. Перед наставленою до бою армією голяндців, широко відчинилася княжа брама, звідки вийшла дивно маєстатична процесія. Напереді йшли численні князі цієї великої княжої родини, духовні та інші достойники, а за ними самі молоді княжни зі своїми малими дітьми, всі у білому одязі — усі на смерть. Посередині цього по-

ходу високо над головами своїх вірних посувався престіл самого князя, на плечах невольників, які лишилися вірні йому до його останньої хвилини життя.

Голяндці спершу вважали цей похід за привітальну церемонію підданих, — сподіваючись, що сам князь прийде поклонитися їм „переможцям” до землі. Вже з рядів „переможних” голяндських вояків, на вид чудових „варварських” княжен, впали тріумфальні оклики, повні сподівань заслуженої нагороди за виграну війну. Хоч і тим разом вони помилилися. Помилилися теж уважаючи балінейців за варварів.

Цей довгий княжий похід ішов спокійно назустріч наставленим рушницям голяндців та підійшовши зовсім близько зупинився на приказ самого князя. Він зійшов зі свого престолу, віддалив своїх невольників і заповів голяндцям, що вони всі готові вмерти та що живими не піддадуться. Він замовк і до голяндців не озвався ні словом, без огляду на їх спроби переговорів. Голяндці далі настоювали на порозумінню. Щоб прискіпити свій кінець, в обороні своєї чести вся княжа родина пішла з крісами назустріч вогняним, наставленим рушницям голяндців.

Ряд за рядом вони лягали покосами трупів, на довгій дорозі, що вела в їх палату. На місце трупів, із брами далі виходили непохитні, нові ряди княгинь, жінок, дітей, навіть невольників, — усі з крісами у руках, усі готові на добровільну смерть. Ціла дорога перед брамою відкрилася їх

трупами, бо ніхто з них живим не хотів віддатися у неволю до „білих варварів”!

Останні жінки, старці та діти княжої родини дістали „визвольний удар ножа” від своїх духовних, які мали наказ, „щоб ніхто, хто раз належав до княжого роду, не лишився невільником”. Врешті ціла опустіла палата станула у кривавім полумені. До неї вела закривавлена дорога вкрита сотнями трупів княжої родини.

Щойно тоді ввійшла туди переможна армія голяндців.

*

Найбільше з цілої Балі здивувало мене те, що тут життя тубильців майже зовсім не змінилося. Ті самі, що давніше звичаї, та сама гордість раси, та сама віра і одяг, властиво брак одягу. Як дивно, бачити їх на старий лад будовані оселі, релігійні, містичні обряди жертв, криваві перемоги півнів, гучне спалювання трупів, танки потвор, врешті до пояса голі жінки. І це все збережене, під модерним голяндським протекторатом?

Усі балінейки назагал гарні та гармонійно збудовані. Спочатку трудно мені звикнути до виду їх голих грудей, хоч невдовзі звертаєш більшу увагу на їх усмішку. Зрештою їх нагоди боронить гордий вигляд тих жінок, які рухаються як богині. Край дороги зустрічаю цілі процесії тих балінейок, що несуть на своїх головах високі сплетені вежі, повні овочів та запашних квітів. Це жертви для святинь їх давніх богів. Там стоять засипані квітами вівтарі, перед вівтарями стоси овочів на

жертву. На подвірі святині грає музика та відбуваються святі екстатичні панки.

В іншій святині на першій подвірі у тіні пальм сидить юрба балінейців, та з великою увагою придивляється до змагань півнів, які завзято б'ються: один старається пробити другого гострими ножицями, причіпленими до їх ніжок.

Це теж своєрідний релігійний обряд — перемога злого над добрим духом, при чому балінейці закладаються: котрий з них переможе?

По першій дні побуту на Балі, я стала поважно підозрівати у хитрощах голяндців, що це тільки вміла вистава для туристів. Навіть напівголих жінок я стала вважати за платних фігуранток, — так трудно мені було повірити, щоб за строгого голяндського правління балінейці дійсно могли ще зберегти всі свої давні звичаї та свою давню віру.

Та згодом я надибала скрізь ті самі дивні звичаї та обряди, навіть у найдальше віддалених від туристичного центру та битих доріг — оселях.

Голяндці, щоб краще використати чудову екзотику цього острова, всіма силами підтримують місцеві давні звичаї. Голяндське правління навіть заборонило усім місіонарям вїзд на цей острів, бо ясно, що християнство швидко змінило б ті „екзотичні” звичаї балінейців.

Один голяндець по своєму пояснював мені причини цієї заборони: „Передусім місіонарі зараз повдягали б усіх балінейок, а це було б подвійною помилкою. Перше тому, що на тих гарячих островах рівника всякий одяг на грудях у тих

привиклих до наготи і сонця людей, швидко причинився би до страшного поширення туберкульозу, а потім шкода б було ховати під лахміття стільки земної краси”!

Окрім тих усіх свят, церемоній, танків, гарних жінок на Балі є ще багато іншої краси: блакить неба, буйна зелень, фантастичні форми деревини та чарівний вигляд задимлених вулканів знад золотого берегу синього моря.

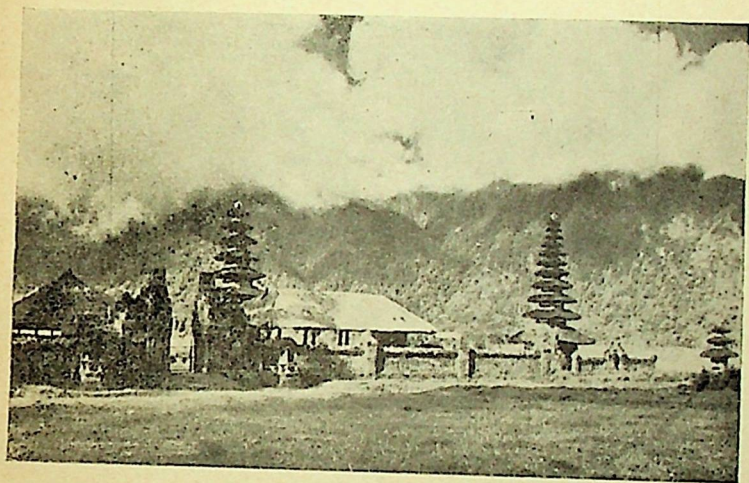
Це все безмежна насолода для очей, і — шкода тільки, що цей чудовий острів змінено на своєрідний музей, куди приїздить маса туристів з Європи.

*

По чотирьох днях мого побуту на острові, по оглядинах найдальших осель, я відчуваю таку потребу відпочинку, що замість в дальшу погоню, рішаю їхати на пляжу та перебути над морем цілісінький день. Більше не бачити перелетних краєвидів, ні святинь, ні вулканів, ні танків потвор, ні голих грудей жінок.

Найбільшу втому я відчуваю в очах, від погоні за світлинами, які я мусіла як слід оглянути, заки схопити на плівку моїх апаратів. Цей острів справжній рай для фотографа, хоч цей рай став для мене чистилищем.

Коли здалека я побачила гарний краєвид або цікаву постать тубильця, мусіла раніше рішити, чи краще взяти це на фільму, чи апаратом, а рішивши зупинити авто, змірити силу світла, наставити віддаль та діяфрагму. Часто по тих довгих пригото-

Соляні святині у стіп вулькану
в Батоеріте (Балі).

Балінейки йдуть за квітами для жертв богам.
Вони мають, за звичаєм при такому обряді,
закриті груди.

ваннях постать тубильця швиденько втікла, гарний краєвид вкривався тінню, або на гладку воду, де гралися довгі відблиски пальм, почав падати дощ!...

Ті мої перші кілька дні, здовж сотень кілометрів — це була невпинна погоня за світлинами, щоб інші хоч могли уявити собі красу цього острову. Четвертого дня я нараз стаю меншою „філантропкою” та рішаю, що останні дні належать зовсім до мене. На той час складаю мої апарати в готелю для більшої певности перед спокую.

Мої перетомлені очі тужать за одноманітним видом моря. Мої рамена та ноги аж витягаються на думку про м'який пісок та вигідну позу в сонці. Моя спітніла шкіра аж здригається на думку про холодну купіль.

Треба оминати перевтоми, треба дбати за свої вражіння та вміти складати їх у гармонійну цілість, щоб з них не лишилася тільки тяжкостворна салата...

По довгим проході на березі — босоніж знаходжу покинуту хатину якогось мандрівничого балінейця. Розгощуюсь тут як у себе дома та готую собі сніданок з бананів, мангів та горіхового соку. Ця затишна бамбусова хатка, звернена до моря, так припала мені до вподоби, що я рішила провести в ній ще й ніч, заки вернусь на острів.

Пізно ввечір, по купелі в морі та сонці, я падаю на ліжку з рижової соломи, де під шум хвиль, що розбиваються на березі, — я засипляю сном

дитини, якій сниться здійснення її найглибших бажань.

На другий день мене будить рожевий світанок відсвіжену — і повну нового захоплення.

Сьогодні хочу поїхати у саму середину острова та побути у родині знайомого балінейця, який при нашій першій зустрічі подарував мені різьблений кокосовий горіх. За ту його щедрість рішаю привести йому пів авта найкращої з цілого ярмарку в Ден Пасарі городовини, овочів, навіть ціле порося. Це напевно дасть йому нагоду до нового свята, а мені дозволить поспробувати правдивої балінейської кухні...

*

Знову їду автом через пальмові ліси, рижові поля та затоплені у зелень садів, балінейські оселі, які я тепер оглядаю вже з зовсім іншим почуттям. Це почуття подорожника, в якого перша насичена цікавість лишає місце цілковитій безжурності. Серед тих барвних краєвидів знову жалію, що я не малярка. Така шкода цієї багатой гами барв, яких ні мої світлини ні перо не всилі передати.

Їду небитою дорогою, найдалше від головних, запорошених туристичними автами доріг, якнайдалше від обсілих туристами вулканів та інших балінейських „надзвичайностей”...

Оселя мого балінейця не була подібна до інших. Вона мала якийсь свій окремий чар. Здовж дороги, на старий лад, відгороджена високим муром, що дозволяло їй краще заховати перед чужинцями своє інтимне життя. З обох боків цієї

дороги високий тунель буйної зелені, замаєний рядами заокруглених угорі жердок бамбусу, що творили довгий тріумфальний перехід. Для кого: для якогось доброго духа, для богині, чи для самого Брагми?...

При кінці оселі шофер скрутив у ще вужчу вуличку, де він з трудом віднайшов подібне до десятки інших подвіря мого „знайомого”. Я його застала на подвірі у тіні великого мангівця. Він сидів на схрещених ногах спиною до мене, та давав якісь ради молодому хлопцеві. Щойно на заввагу свого сина, що прийшла якась чужинка, він поволі обернувся в мій бік та підвівся, коли пізнав мене. Я чекала коло воріт на його привітання та запросини. Він підійшов до нас та легко вклонившись, чекав аж я перша заговорю. Він „дуже здивований такою нежданою візитом”...

Я заявила йому, що мене привів до нього спомин моєї останньої з ним зустрічі. Спомин того, що він не хотів прийняти від мене грошей за свій різьблений горіх...

— Бо я не торгую горіхами. Я різьбив його на вівтар.

— Так чому-ж ви дали мені його?

— Бо я бачив, що він вам подобався.

Це трохи вразило мене. Я мала вражіння, що моїм надто хапчивим поглядом я змусила його до дарунку. Тепер я вже не знала, як офірувати йому те все, що я привезла для нього в авті. Щоб не образити його, я рішила попросту запросити його з цілою родиною „до мене” на обід.

— До вас на обід? А деж ви живете? — спитав збентежений.

— Ніде! Я чужинка на вашім острові, та тому, що в мене нема тут іншої хати, я дозволю собі запросити вас на обід до мого авта...

Я вперше побачила усміх на його гордо затиснених устах. По короткій нараді з шофером, він заявив, що в моїм авті буде за тісно для нас усіх та що куди краще буде розгоститися у тіні його мангівця.

Ми так і зробили. Шофер приніс накуплені харчі, на вид яких мій балінеець навіть не моргнув, хоч я була певна, що його бідна хата не звикла оглядати так багато поживи нараз. Щойно коли я витягла з кошика два коліркові саронги — один для нього, а другий для його жінки, він довше не стримав своєї дотеперішньої байдужости, та без огляду на заборону богів виявляти свою хіпчивість, він з явним задоволенням оглядав кожний взір зокрема, кожну квітку, пташину, галузки.

— Як дивно — він сказав. — Ці саронги зовсім подібні до тих, які ми здавна звикли носити в нашій родині.

Мене втішило те, що зпоміж усіх саронгів на виставах, мені найбільше припав до вподоби традиційний взір балінейця.

Цей збіг обставин видно теж змягшив загартоване строгими звичаями серце мого господаря. Він нарешті запросив мене сісти побіч нього на землю, що заборонене супроти чужих жінок.

По кількох хвилинах мовчанки я рішила спитати його, хто був той молодий хлопець, з яким

він балакав та який так пильно щез з подвіря на мою появу.

— Це мій син.

— Чи він іде на весілля?

— Ні, він іде до святині, — там сьогодні при-
готовляють свято для нашої богині.

— Чи цей його коліровий одяг та біла квітка
за вухом теж на честь вашої богині?...

— Іноді, хоч сьогодні це більше на те, щоб
упасти в очі одній дівчині, щоб вона вибрала собі
його за чоловіка.

При тій нагоді мій перекладач пояснив мені,
що балінейки звичайно самі вибирають собі чо-
ловіків та щойно коли молоді порозумілися, мо-
лодий вдає, що викрадає дівчину. Потім їх батьки
вже мусять признати їх нареченими. Це відбува-
ється найчастіше за обопільною згодою батьків,
які на випадок великої ріжниць каст могли б су-
противитися нерівному подружжю.

Тепер я змінила тему розмови.

— Ваша донька певно пішла на ярмарок?

— Ні, на ярмарок пішла тільки жінка. Це її
ділянка. Вона понесла туди кошик рижу...

З цієї відповіді я ще раз зрозуміла, що до
їх хати заглядала біда. Так далеко до жнив, а його
жінка мусіла випродувати певно останні запаси
рижу. Я теж помітила, що на подвірі лишилася
тільки одна велика свиня та що при ній уже не
було малих поросят, яких я бачила за першим
разом.

— А ваша донька?

— Молодша пішла на квіти, а старша плете вінки на свято.

— Чи вона буде там танцювати?

— Ні, вона ще за молода, ще добре не вміє. За кілька років... Вона тільки понесе до святині жертвну вежу з іншими дівчатами.

— А ви нікуди не збираєтеся?... Може моєю візитою я зайво забираю вам час?

— О, ні, мені нікуди не спішно, мої поля вже зазеленіли, а до рижу ще далеко.

Тих кілька звичайних відповідей дали мені. Куди краще зрозуміти їх життя, ніж три дні погоні по острові та десятки туристичних брошур. Я зрозуміла, що жінка в їх житті відіграє майже рівну роль з чоловіками, що вона сама рішає про вибір чоловіка та врешті, що до неї належить уся торгівля, бо „це її ділянка”. З торгівлею напевно звязаний теж, добробут цілої родини, про який вона повинна дбати. Зате чоловік раз засіявши риж, безжурно чекає аж прийдуть жнива.

Я теж помітила, що хлопці на Балі більше кокетливі від дівчат. Вони одягаються в яскраві костюми, вони найкраще вміють танцювати, вони чекають, щоб „впасти в очі дівчині”. Невдовзі на подвіря ввійшла молода балінейка, з кошиком білих квітів на голові. По дорозі вона зайшла до хати, принесла солену рибу, яку їй передала мати з торгу. На мій вид вона на мить збентежилася, хоч по кількох словах зі своїм батьком її обличчя розяснилось.

Приступивши до мене ближче, мій шофер потай переклав мені їх розмову, знаючи з пер-

шого дня, що це мене найбільше цікавить. „Хто ця чужинка?“ — Це та сама, що передучора. Вона приїхала подякувати за різьблений горіх. „Чи вона лишиться в нас?“ — Не знаю! „Чим-же ми її вгостимо? Я принесла тільки жменю сушеної риби.“ — Занеси свою рибу в комору, ми сьогодні будемо їсти порося! „Порося?“... — Це вона привезла нам гостину. Вона не має тут своєї хати, тому хотіла пекти порося під автом, а гостити нас усередині, але я порадив, щоб ви тим занялися. Піди на торг та повідоми про це твою маму. Сьогодні вона може подарувати собі торг!

Дівчина відійшла до комори, а я рішила скористати з нагоди та спитати балінейця, чи вона не могла б повести мене подивитися на їх торг?

— Дуже легко, — він відповів. — Вона саме має туди йти, хоч перше мусить віднести квіти жінкам, що плетуть з них вінки.

— Чи й туди теж можна піти мені подивитися?

— Вам можна! Це жіночі справи!

Кілька хвилин пізніше я йшла тінистою вуличкою оселі, слідом за смуглою постаттю балінейки, якої гармонійну ходу я подивлялася, мов танок. Спочатку при виході з воріт я пробувала йти поруч неї, хоч ця мода видно противилася їх звичаям, бо вона двічі випередила мене, — та тільки час-до-часу обертаючись назад своєю усмішкою заохочувала мене до дальшої дороги.

На мій вид з якогось подвіря вискочив рудий пес та став так вороже гавкати і скакати в мій бік, що я мусіла на мить зупинитися, втихомирити

хоч трохи його гнів непорушним і впертим поглядом очей. Та цього рудого пса моя метода ще більше розлютила. Щойно поява моєї знайомої, яка вернулась назад та спокійно сказала до нього кілька слів, успокоїли його.

— Тут навіть пси розуміють їх мову, — я подумала з заздрістю, — а я навіть не вмю подякувати їй за оборону!

Недалечко через струмок стояла перекинута вузька кладчина, яку моя провідниця перейшла з незвичайною легкістю, навіть не притримавши рукою свого великого кошика на голові. „Якби так я, то не тільки кошик, але я вся з ним напевно полетіли б у воду...”

Трохи далі ми ввійшли на широке подвіря напевне якогось заможного балінейця, де навколо у тіні дерев сиділи дівчата серед маси посорттованих квітів: рожевих, синіх, червоних і білих, різної форми, різного запаху, та певно з різним символічним значінням. З них вони складали китиці, сплітали малі і більші віночки або наколювали їх на довгі бамбусові прутики.

Під другим деревом інші балінейки складали плетені, повні овочів кошички, — перекладали їх верствою квітів, які разом творили малі та великі жертовні вежі для святині. Одна з тих веж була півтора раза вища за мене та така тонісенька на верху, що я не могла повірити, щоб вона могла довго витримати рівновагу. Балінейки навіть не глянули на мене, мов би я не заслуговувала на найменшу увагу. Щойно як моя провідничка сказала до своєї сестри кілька слів пояснення, я помітила

кілька голів, що повернулися в мій бік та кілька ласкавіших поглядів.

Я була певна, що вона пояснила їм, що я їх гостя, що спеціально приїхала до них „своїм” автом. Рівночасно я помітила з приємністю, що найкраща зпоміж цієї групи дівчат була власне найстарша донька балінейця, якого родина з кожною хвилиною ставала мені миліша, без огляду на їх стриманість. Вони всі мали у собі щось, що їх відрізняло від інших балінейців, щось небуденне, те щось, що ми звикли називати „расовістю”.

Лишившись сама під деревом я подивляла деякі схилені над квітами, гарні голови балінейок, їх гармонійну лінію плечей та рамен, скору гру їх тонких пальців, що сплітали і звивали коліркові вінки. Солодкий хоч сильний запах квітів приємно дразнив мої ніздря; це був запах наймиліший богам, яких ласку балінейці старалися собі зеднати.

Я навіть не помітила, як моя провідниця вернула до мене в товаристві якоїсь грубенької дами, видно господині цієї хати. Вона ввічливо привітала мене, по балінейськи, на що я відповіла їй рухом голови та усміхом, — тим для всіх зрозумілим виявом вдячності, вдовolenня та симпатії. Ця форма привітання видно подобалася їй і вона вгостила мене рижовою заколірованою лакоминкою, яку принесла на мисочці.

Новою мімікою уст я показала, що лакоминка мені смакує та зівши два кусні, я знову подякувала їй, знову кивнула головою, знову всміхну-

лася, та вичерпавши весь мій репертуар, пішла за моєю провідничкою, яка ще раніше відійшла від нас до воріт, видно не маючи сьогодні права на лакоминки, та навіть не хотіла дивитися на них. Видно, що в них так, як і в нас, існує звичай посту.

По дорозі на торг, переходячи недалечко річки, я пояснила їй жестами рук моє бажання скупатися, на що вона дуже радо згодилася. Видно звична до частих купелів, вона без найменшого вагання ввійшла у бистру воду, та без найменшого сорому скинула зі своїх бедер довгий саронг, яким вона обкрутила собі голову, щоб не замочити його. Мені так подобалася ця її невинна простота, що я рішила піти за її прикладом, що в мене напевне виглядало менше граціозно з огляду на мій одяг, який треба було скидати через голову.

Вийшовши з води на беріг, на моє велике здивування моя молода балінейка стала робити своєрідну руханку та старанний масаж усіх своїх м'язів, почавши від литок, стегон, живота аж до рамен і шиї. Це дало мені новий доказ, що руханка, не є ніяким винаходом європейської культури, як це мені досі здавалося. По руханці я пильно оглядала її спосіб масажу, який мені видався дуже раціональним, та щоб ще краще справдити це на собі я підставила мою ногу до неї — рух який вона зрозуміла без слів, хоч з кумедною усмішкою несподіванки.

Під її глибокими, хоч легкими рухами рук вздовж м'язів, я щойно відчула як слід цілу добродійність того для мене нового масажу, який дав

мені почуття незвичайної свіжости. По тій купелі та масажі, я майже забула роки втоми, перебуті у тропікальнім кліматі, про мою недавню недугу та мала таке вражіння, якби щойно вчора покинула смерекові Карпати... Навіть дорога назад в оселю видалася мені куди коротшою, та рівникова спека майже приемною.

*

На великім торзі, під десятками вітворених перед сонцем парасолів, я зазнайомилася з рештою мешканців оселі, де вони були зібрані майже всі, окрім тих, що підготовляли свято.

Тут, так як і на Яві, торг був дивно спокійний, більше подібний до великої вистави, ніж до того, що ми звикли називати торгом. Тут ніхто не вигукував, не прихвалював, не кричав, не торгувався, якби це не лицувало їх гордїй расі. Назад з торгу ми верталися втрійку, я — гість посередині, поміж донькою і мамою, які несли на головах коші непроданого рижу. Перед обідом ми всі спільно рішили, що „прийняття” відбудеться щойно ввечір, що дозволить господині дому приготувати кілька офір з тих небуденних страв, на вечірній обряд до святині. Зате на обід ми вдоволілися самим рижом та сардинками, які я витягла з моєї запасової торби. Смак тих сардинок видлю теж припав до вподоби мому господареві, бо він спитав мене, в яким морі водяться такі смашні рибки, що випускають зі себе стільки товщу. Я не хстїла його розчарувати поясненням, що цей товщ

це тільки олива, та врешті знайшовши чим похвалити нашу землю, для якої балінейці мало мають подиву, я відповіла йому, що ті риби прийшли з самої Європи.

Не менше признання від сардинок, знайшли дві порожні коробки, які стали предметом найбільшого зацікавлення двох малих сестрінок господаря. Я розуміється обидвом дала по коробці, на яких вони пильно оглядали рисунки рибок, та у дна яких стали бубнити ритм якоїсь мелодії.

Дивлячись на їх розпромінені обличчя, я жалувала, що не привезла їм справжніх бубнів, гармонійок, або хоч якихось інших забавок. Щоб винагородити це забуття я запропонувала повезти їх усіх автом на прохід, на що сам господар згодився з очевидним задоволенням, якого він не смів виявляти надмірно, щоб цією хапчивістю не подразнити якогось злого і заздрісного духа, які зусюди чигають на людей...

Як тільки трохи впала полуднева спека, ми всі посідали в авто, крім самої господині та найстаршої доньки, яких обовязок був варити вечерю. На мої нові запитання і протести, шофер відповів, що я і так не потраплю заступити їх, бо приготування поросяти це дійсно дуже довга та складна робота. Його треба обережно пекти над одностайним вогнем, безнастанно перевертати на всі боки, підливати товщем, аж доки його шкіра не стане тріскотлива та румяна, хоч саме м'ясо всередині повинно лишитися біле, соковите і м'яке. Врешті признавши, що поросяти таки мусить хтось спекти, та що я цього не зумію на їх моду, я рі-

шила рушити в дорогу, приобіцюючи в нагороду обом господиням інший прохід автом, увечір зі святині.

Шофер пустив авто в рух і ми рушили з місця, — ходом назад, — тому, що в тій вузькій вуличці не було досить місця, щоб повернути авто. З усіх подвір виглядали зацікавлені сусіди, які подивлялися і мабуть заздрили щастю мого балінейця, хоч вони виявляли свою цікавість дуже дискретно.

Ніхто тут не гукав, не охав, не вимахував руками, тільки тут і там виглядали їх непорушні обличчя, які приглядалися, як наше авто їхало задом уперед.

Коли ми виїхали на ширшу дорогу я попросила шофера пустити авто якнайшвидше, сподіваючись, що хоч тим зможу вивести мого балінейця з його незворушного настрою, але і ця спроба не дозволила мені бачити зміни на його важнім обличчі. Тільки його очі дещо поширилися, в яких, як на маленькім фільмовім екрані, я бачила як швидко перебігають один за одним чудові краєвиди...

Навіть найменший в авті, п'ятилітній балінеєць, теж сидів мовчазний і поважний, не задаючи питань ні щодо авта, ні щодо такої швидкої їзди, — ні „чому”, ні „як”, начеб така цікавість навіть йому вже не лицювала. Це безоглядне самопанування над виявами всіх своїх почувань і порухів, це був тільки один із проявів їх багатой традиції, яка з кровю, переходячи з покоління в покоління, ще й досі зберігла незмінну давню

гордість балінейців. Я зрозуміла, що не один і не десять днів, ані навіть місяців не вистачить, щоб зглибити складну психіку балінейців, яких від нас чужинців відділяє їх замкнене у собі світовідчуження.

Ні моя візита, ні дарунки, ні приязні усміхи, ні навіть цей прохід автом не в силі загладити їх недовіря та огірчення до нас — людей білої раси, які загарбали їх землю, вирізали їх королівську родину, наклали на них найріжніші заборони, та які врешті з їх острова зробили своєрідний цирк, куди за платним вступом приїздять тисячі туристів, оглядати їх, з такими вигуками здивування, якби вони були якимись дивоглядами...

Мені навіть стало досадно за мою власну цікавість та від цієї хвилини я рішила покинути ролю обсерватора, і поводитися з ними так, якби я вважала зовсім нормальним явище, що вони не виявляють мені ніякої симпатії, ні вдячності за всі мої спроби зробити їм приємність. Від цієї постанови наші відносини стали приємніші. Цікавість збільшувала їх недовіря та замкненість.

Дома ми заспокоїли нашу спрагу кількома соковитими помаранчами та новою купіллю у річці. Щойно рожевість передвечірнього неба витягла нас з води на беріг, звідки ми мусіли поспішати на вечерю.

На землі, під широкогалузистим мангівцем уже був застелений обрус з жовтої плетінки, де небавком з'явився сипкий риж, зарум'янене поросятко, паприковані соси, риба, городовина, пампушки та

найріжніші овочі. Я їла з незвичайним апетитом, після купелі та масажу.

Зараз по вечері ми стали вибиратися до святині, раніше відвезли обі дівчинки господаря до збірного дому, де приготувлялися офіри. Ми зупинилися осторонь, щоб оглянути довгий похід жінок, з яких кожна несла на голові жертвну вежу до святині. Першу високу вежу з квітів, що сягала до двох метрів висоти, дівчата обережно винесли перед ворота, втрійку піднесли її високо вгору та чекали на зяву красуні, яка прийшла підставити під неї свою горду голову. Вона підняла на своїй голові цілу вежу так легко, якби це був звичайний вінок та поволі пішла до святині. Я подивлялася легкість її ходи та неймовірну рівновагу її голови і цілого тіла, які творили одну нерозлучну цілість з величезною офірою для богів, а сама жертва якби одушевилася. По боках цієї вежі ритмічно холіталася шелестлива фальбана з колірової соломки, а на самій горі за вітром хилилися квіти на тонких і довгих стебелинках.

За нею з воріт вийшли інші жертвоносиці, вже з вежами на головах, які вони схиляли низько перед брамою, щоб не зачепити її верхками своїх веж. Не знаю чому, хоч напевно не тому, що їх вежі були куди нижчі, ніодна з них не всилі була викликати в мені того самого зворушення, що чарівний вид першої провіднички. А проте, деякі з жінок були кращі за неї з обличчя, та деякі вежі може вибагливішої форми. Вона чомусь більше за всіх подобалася мені. Не тому, що шофер попередив мене, що вона походить з королівського

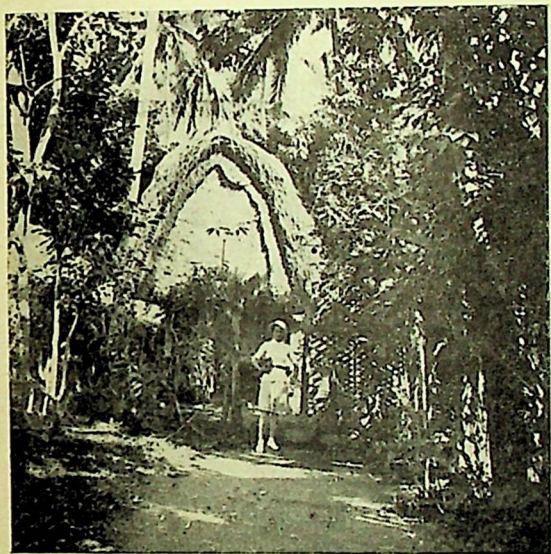
роду, не тому, що на її грудях блищав сріблом гаптований шаль, і навіть не тому, що вона на хвилину зупинила на мені свої оксамитні очі. — Ще й досі, як тільки закрию очі, бачу серед собою її спущені додолу вії та сумно, хоч надхнено усміхнені уста.

— Це двацять пята виходить! — завважив шофер.

Були між ними високі, гарні, масивні, молоді та старші жінки, — були шпилясті вежі, поширені вгорі, квадратні, спіральні, заокруглені. Були такі, що стояли на високих та плоских кошичках, на срібних підставах, на високих коронах, повні квітів, лакоминок, овочів, — були і повні їжі. Це все на свято, на пошану, на честь для їхніх богів. Це все на підтримання їх давньої віри, їх традиції, їх звичаїв. Це все наповняло мене невимовним подивом та подекуди заздрістю, як вони досі так гарно вміли охоронити себе перед заразливим впливом сильніших чужинних рас.

Врешті з брами вийшла остання з них, донька нашого господаря, що своєю маленькою по статтю замкнула той довгий жертвний похід, який при рожевім освітленні західного сонця виглядав на чародійну процесію зі східньої казки...

Наше авто поволі рушило за ними до святині, куди ми приїхали перші, щоб ще раз мати нагоду бачити кожну зокрема та всі разом. Вже здалека по дорозі ми чули звуки гамеляну, що скликав вірних на вечірній обряд. На другім кінці оселі, на горбку, в обширній святині вже все було готове до свята. По середині останнього, третього подві-

Я перед хатою балінейця. Висока стріха та підвищення під хатою зроблені для прохолоди.

Молода балінейка йдучи до святині, чекає, щоб мати обв'язала їй груди шарфою.

ря, посеред густої юрби вірних сиділи музики зі своїми дивними інструментами. Зпід їх ударів вилітали чисті дзвінки звуки. Від віттарів на вірних злітав сильний запах квітів, якими вони були щедро присипані, та перед якими на східцях двох бонзів уже чекало приймати жертви.

Коли жертвна процесія наблизилася до святині, звуки гамеляну стали голосніші та тривали у невпинному ритмі весь час походу довкола святині, через усі три подвіря, аж до самого віттаря. Одна по одній балінейки підходили до віттаря, де сторож, увесь у білому, здіймав з їх голів тяжкі жертви, які складав на широких і довжезнях ступнях. Кожна віддалялася, щоб покірно клякнути до молитви, переконана, що цим разом боги напевно сповнять найгарячіше з її бажань.

Остання жертва станула перед віттарем. На подвірі запанувала мовчанка, повна молитви. Усі віттарі потонули у завітчанних вежах, від яких плив високо до небес милий богам запах. Окрім пахощів боги також дуже вражливі на гармонію яскравих барв, яку творять ріжнокольорові квіти та святошні одяги вірних. Хоч здається, що надусе вони воліють мелянхолійні звуки музики та співу, якими весь люд віддає їм честь.

Очаровані такими виявами земної краси, боги на хвилину покидають свої недосяжні вершини та злітають щораз то нижче до людей, так низько, що самі можуть почути з їх уст вирази похвали на їх честь, вирази вдячності, — за якими іноді тихенько впаде кілька несмілих прохань.

Вірні відчувають тут цю близькість богів, які зійшли до них з легким подувом вечірнього вітру і на кілька хвилин замовкають. Щоб якнайдовше зупинити на собі увагу богів, нараз музика вдаряє кілька тріумфальних ударів, які переходять у живу музику до танку, танку війни зі злими ге-ніями, танку зручності і перемоги, який танцюватимуть кілька чоловіків. Зараз по них, на вільне місце перед вітарем виходить найкраща з жінок і поволі зачинає свій святий танок, яким вона виражає все, що найкращого у ній — свою віру, свою молодість, свій дівочий чар.

Але що одна жінка, хоч би яка вона була гарна, не всилі довго затримати на собі уваги богів, їй на поміч приходять інші танцівниці, які танцюють разом у щораз то прискішеному темпі.

Нараз вривається їх хвилястий ритм танку і навіть затихає музика. Може на те, щоб несподіваною перервою збудити дальшу увагу богів. Тільки десь здалека один-однісінький голос затягає ніжну пісню, яку підхоплюють десятки інших притишених голосів. Це творить ледви земну мельодію, яка гармонійно зливається з надхненим танком для все ще присутніх богів...

*

Я сиджу на схрещених ногах поміж юрбою вірних балінейців і разом з ними трачу почуття дійсності.

Сама не знаю, коли і як закінчився цей танок, та куди зперед моїх очей щезли два ряди тан-

цівниць, які у срібних відблисках танцювали на тлі вівтаря та шпилястих веж.

Я ще раз глянула довкола себе, якби хотіла переконатися, чи це все не був тільки довгий сон. Замість відповіді недалечко від себе побачила дванацять танцівниць на колінах зі зігнутими плечами, на яких гралися перші срібні відблиски місяця. Небо вкрилося мільярдами зір, від яких втікають усі злі духи і генії ночі.

Цієї ночі навіть місяць не стерпів цікавості та потай заглянув на третє подвіря святині, — висунувши зпоза галузя дерев два загнуті кінці свого лукавого усміхненого рота.

Довкола все ще панувала тиша. Ні голосу, ні руху, тільки здаля долітав хоровий свист пільних коників, — мов дрібосенькі дзвіночки.

Цю загальну мовчанку перервав аж протяжливий скрипіт воріт, що широко відчинилися перед вірними, які відходили домів полегалогою ходою, — кожний переконаний, що і для нього прийдуть кращі дні...

З ПЕРТУ ДО СІДНЕЙ ЧЕРЕЗ АВСТРАЛІЙСКУ ПУСТЕЛЮ

Англійський пароплав „Горгон” везе мене знову далі, до щораз-то нових країн, хоч якби не те, що я хотіла конечно ще побачити острови Тагіті, то напевно була б не покинула Балі так швидко. На потіху кажу собі про ті розстання,

що — деякі з них є першим кроком до повороту — на Балі мушу ще колись вернутися!...

По кількох днях їзди наближаємось до західніх пустельних берегів Австралії. Здовж цілого берегу цієї величезної землі всього кілька малих портів, — маленькі містечка австралійських кольтоністів, з шиночками, торгом, стадами биків, правдивими ковбоями, зовсім подібні до тих, які ми звикли бачити в англійських фільмах з життя ковбоїв. Близькість копалень золота надає тим містечкам ще більше авантурничого вигляду. Туди власники копалень приїзять витрачувати свої гроші, та на їх приїзд чигає неодне хапчиве і задрісне око.

По десятиох днях подорожі морем приїзимо до великого англійського порту Фріментль, на північно-західнім побережжі Австралії, де я відкриваю нову для мене правду; давніх племен, примітивного населення Австралії вже нема! Про те подбали перші англійські засланці, — помилувані злочинці з цілої Англії, — яких сто літ тому Англія заслала до Австралії, щоб ними залюднити і тим здобути для себе цей далекий, величезний край. Нетрудно уявити собі способи цього „залюднення“, якими послуговувалися звільнені від гільотини злочинці. Ці всі засуджені і стали прадідами теперішніх австралійців, себто теперішнього англійського населення Австралії.

У нас приповідка каже, що не можна нараз ловити двох зайців, — а в англійців це дуже часто трапляється. Вони зуміли за одним замахом позбутися зі старої Англії нечистого роду злочин-

ців, та ними залюднити для себе Австралію, — ту велику землю, на яку вони мали велику охоту.

З самого початку, більше як сто років тому, тих злочинців привезено сюди більше як п'ять тисяч, жінок і чоловіків, яким по кількорічних, „тяжких роботах” дарували кару, ще й „в нагороду” їм роздали землю, на якій вони вже вільні могли спокійно доживати свого віку. Очевидно, що ту землю, яку їм „роздали”, вони мусіли перше собі відбити від австралійських племен, які поволі зовсім винищили та прогнали на пустелі.

По тій першій „удатній” висилці, Англія надіслала багато інших транспортів нових засудженців, які стали прадідами теперішніх австралійців, до чого вони не дуже радо признаються. За їх давні гріхи дали їм тільки однісіньку заборону, — не вільно їм вернутись до Англії — до своєї давньої батьківщини!...

З огляду на це незвичайне походження тих австралійців та усіх їх нащадків, їх ще й досі називають „еманципантами”, щоб цією назвою відокремити їх від австралійської „аристократії”, себто тих англійських кольоністів, які приїхали сюди добровільно.

Давніше ці дві зовсім окремі „категорії” австралійців творили два ворожі табори, хоч і тепер не можна сказати, щоб між ними панувала велика приязнь або товариські взаємини. Тільки в деяких випадках ця різниця затерлася, завдяки золотіві, що має найбільшу силу, пробивати мур расової гордині „аристократів”...

*

З Перту, міста над рікою „Чорних Лебедів”, які колись жили тут вільні цілими стадами та яких тут таксамо винищили як і первісних австралійців, я відїжджаю трансавстралійським поїздом через Кульґорді, Порт-Оґюста, Аделяїд до Сиднею.

Недалеко по виїзді з Перт починається довга австралійська пустеля. Вона тягнеться одноманітна і гола здовж сімсот кілометрів, де нема ні оаз, ні дерев, ні навіть перелетних птахів. На залізничному шляху ні одного закруту, мосту, ні ріки, ні зупинки. Нічого, тільки тяжке сіре небо та гола висухла земля.

Щойно тут я зрозуміла, що це таке правдива пустеля та наскільки африканська Сагара зі своїми дюнами рухомого піску, чарівніша за непривітну пустелю Австралії, — де земля не має ніякої форми ні руху.

Здовж шин тягнеться широка рура, якою пливе вода з міста Перту, над „рікою чорних лебедів”, аж до міста золота Кульґорді. Воно самітне серед пустелі завдячує своє життя саме оцій воді, що пливе до нього довгою на п'ятьсот кілометрів рурою. Це місто розцвило тут, серед пустелі, як дика рожа серед каменів, — рожа, яка живе здавалось би чудом...

Для цього міста тим чудом є золото. Та якби хтось не знав, що тут знаходяться великі жили цього золота, то напевне спитав би себе, які гріхи загнали людей на покуту до цього сірого, запорошеного та висухлого міста. Воно мабуть тому так нагадує пекло, що тут живуть люди, яких золото є єдиним богом...

Поїзд покидає Кульгорді та їде сотнями кільометрів без зупинки, далі у пустелю, де її вигляд трохи змінюється. Жовта земля вкрита подекуди жовтою травою, сухими кущами та колочками, яких появу мої очі зустрічають майже з радістю. Це врешті якийсь прояв життя серед цього чистилища.

Тут уже, іноді побіч шляху, можна побачити червоний прапор, на вид якого зупиняється поїзд. Він бере самотнього пасажера, — певне якогось хуторянина, який живе на тих підпустельних просторах та займається плеканням овець чи биків. Сьогодні він певне рішив поїхати до міста — до того людського центру, де він зможе продати весь свій здобуток: свої величезні стада овець за кілька жмень золота. Йому тепер байдуже, що вони коштували його довгі роки труду, терпеливості та самоти. Зате тепер те золото дозволить йому „прожити” кілька днів на забаві, п'янстві та грі. Потім він знову вернеться, до свого самотнього хутора, до своїх овець, яких вовну він буде дбайливо плекати в надії на кілька нових жмень золота — кілька краплин нагороди...

*

Тих кілька родин диких племен первісних тубильців, (папуасів), яких я зустріла в переїзді через пустелю, та куди їх прогнано з багатих долин побережжя, мають такий звироднілий вигляд, що більше нагадують тварини з подовгастими головами ніж людей... Це справді зовсім примітивні со-

творіння, які перед приїздом білих людей до Австралії майже не знали вогню та не мали ніякого знаряддя, крім дерев'яного „бумерангу”, яким вони вбивали звірят та яких мясо вони зїдали сире або сушене на сонці. Чорні, як смола, худощаві як кістяки, з подовгастими головами, вкритими збитим у клоччя волоссям, вони викликають в мене таку огиду, що я маю єдине бажання — не бачити ніодного з них. Рішаю навіть не фотографувати їх. Волю признатися, що належу до роду малп, а не споріднена з ними. Та може вони не завсіди були такі нужденні, погані, прищелепуваті. Може колись мали більше людський вигляд... Можливе, що ота пустеля, куди їх відігнали, так zdeгенерувала їх рід. Видно, що ця пустеля не всилі дати життя кращій людській расі, — та навіть іноді дивно, що взагалі якенебудь створіння може з неї вижити. Тимто єдиним заняттям тих звироднілих племен, (що вимирають!) це полювання на щурів, якими вони живляться та жебрана здовж залізничного шляху трансавстралійського поїзду!...

*,

По п'ятих днях і ночах їзди поїздом я врешті приїхала в саму неділю, у Сидней столицю Австралії.

По довгих днях подорожі крізь пустелі, я рішила піти до кіна, щоб хоч там побачити трохи відрадіші краєвиди.

Хоч в готелевім бюрі, де я розпитувала за адресою якогось доброго кіна, пуританські австра-

лійці видивилися на мене такими великими очами, якби на якого „дикуна”, що „навіть не вміє вшанувати святого дня”.

Тут у неділю не тільки кіна і театри позамикані, а навіть і ресторани, — через що я навіть не могла повечеряти. В неділю Сидней і ціла Австралія постить і сумує, бо це видно день покути за давні гріхи їх предків...

Завдяки тим усім для мене несимпатичним обставинам, покидаю цей величезний Сидней з його хмародерами, найбільшими мостами світу та іншими чудесами, хоч раз для відміни із правдивою радістю.

ДО НОВОЇ ЗЕЛЯНДІЇ

З Сиднею до Нової Зеландії їду новим, вибагливим пароплавом „Маріпоза”. Незвичайний комфорт спершу видається мені тут дещо приблизельний, занадто американський. Щойно по кількох днях їзди я відчула якслід добродійність тих усіх вигод, до яких так швидко звикаємо, що невдовзі важко уявити собі, як можна обійтися без них.

Тут замість вузької кабіни, як на інших пароплавах, мене привитала вигідна, ясна кімната, з широким „правдивим” ліжком, з центральним ogrіванням, телефоном, з ванною, де пливе холодна, гаряча та ще й несолена вода. На підлозі гарний килим, побіч бюрка вигідний фотель, на столику овочі та квіти.

Здалека звуки музики, що грає у ресторані, — це пора на обід, списострав на бюрку у моїй кабіні. Сорок п'ять страв до вибору. Мій погляд зупиняється на деяких моїх улюблених лакоминках: чорний, свіжий кавяр, жаб'ячі ніжки, шинка в мадері, та о чудо! малини зі сметаною... Я вже збираюся, коли телефон повідомляє, що на бажання можна дістати обід до кабіни.

— Ні, спасибі, ще не сьогодні, — і сходжу у велику їдальню, з наміром зачати та скінчити мій обід повторюваними малинами зі сметаною. Вони на моє велике здивування правдиві (навіть ще більші ніж у нас!), хоч тепер з американських консервових коробок.

По чудовім обіді, я пішла оглядати „Маріпозу” трохи лінвоюю ходою. Великий сальон, саля бріджа, затишна бібліотека, каварня, дансінг, концертна саля, де що-вечора нова, звукова фільма. На чердаку великий басейн з прозорою до дна водою, — з другого боку дек-теніс, ґольф, круглі та інші гри.

На тім пароплаві що хвилини відкриваю щось нове. Побіч вибагливих фризієрень з манікірами та масажами, є тут власна друкарня, яка щодень видає свою газету, з останніми радіовими новинами з цілого світу, з іменами усіх пасажирів, з пригодами минулого та програмою майбутнього пароплавного дня. І вся ця панська подорож не коштує дорожче ніж на інших звичайнісіньких пароплавах. Це завдяки американській організації, „на велику скалю”, яка саме тими всіми вигодами зеднала собі більшість пасажирів між Австралією та Америкою.

ДЕННИК ОДНОГО ДНЯ

О диво! ранесенько мене ніхто не будить дзвонами під дверима моєї кабіни. Тільки через сон долітають матові звуки гонґа, який повідомляє про готовий сніданок. Його бренькіт зовсім не перешкоджає далі спати, а навіть наводить сни про муринську джунґлю та далеке „там-там-там”...

Пізно вранці, щойно як ціла подія сну скінчилася, я збудилася з приємним почуттям відпочинку, що мені вже віддавна не трапилося. Поволісеньки відкривши вії, мені-ж сьогодні нікуди поспішати! — я зі здивуванням побачила склянку чаю з цитриною, яку хтось так безшумно мені приніс. Хочу посвятити кілька днів подорожі для повного відпочинку. Дзвоню телефонічно, щоб мені подали каву до кабіни, до ліжка, де я могла прочитати і газетку дня, яку мені принесли на тій самій таці. За той час слуга приготував купіль у лазничні моєї кабіни. Щоб я не дивувалася, що вода у ванні трохи білява, він пояснив мені, що він розпустив у ній трохи запашного крохмалю, — щоб тим змягшити воду, „як у подільському ставі”!..

— Чому-ж це у подільському ставі м’ягка вода? — я спитала здивовано.

— Через те, що там багато жаб, які ввесь час плюють...

— Брр, жаби та крохмаль! — я подумала з упередженням, хоч мушу признати, що ця американська купіль була дуже приємна та вона зовсім не пахла жабами, а скоріше ясніом.

Ледви я вийшла з ванни, як до мене зголосилася масажистка. Я не вмiла відправити її. Ма-

саж цілого тіла, масаж лица, купіль, волосся в олійках та масаж голови залишили вражіння „відновлених сил”. За порадою масажистки я мала ще досить часу зайти до фризiera. Виходячи з того чародійного заведення краси я майже не пізнала себе у дзеркалі. За кілька годин я набрала американського, стандартного вигляду, і більше м’якості та жіночості, за що я, серед своїх мандрівок „у штанах” була трохи забула...

Перед обідом я ще зайшла до бібліотеки вибрати якусь цікаву книжку, якої я зрештою ніколи не скінчила, трохи з вини автора, а трохи через надто глибоку передімною синяву моря та небес, яких мені шкода було покидати для чорних рядків на білих сторінках.

Трудно бачу мені скінчити цей денник, навіть одного дня, — я ніколи не вмiла писати денника. Мабуть тому, що я ніяк не тямлю черги вражiнь, що було ранiше, а що пiзнiше.

Сьогодні пригадую собі тільки, що по ще однім дуже смашнім та вибагливим обіді я довго лежала з книжкою у гамаку, — потім грала у дектеніс, у гольф, у круглі, а ввечір у шахи зі старим американцем, який дивувався, що така молода жінка вмiє „так послiдовно думати”.

Тямлю теж, що перед кінцем партії, він нараз спитав мене:

— Про що ви ще думаете?...

— Про мата! — я відповіла з переконанням.

— Чи-ж ви не бачите, що ви вже його дістали?...

По вечері я мусіла переодягнутися у довгу сукню та за намовами мого джентельмена-грача піти до кіна „на ковбоїв”, а потім на дансінг, де мовляв, на мене „нетерпеливо” чекає кілька його молодих друзів, — та де грає настроєвий муринський джезбенд.

І як тут не звикнути?

ПОГОНЯ ЗА МАОРІЯМИ

„Маріпоза” підпливає до берегів. Стою на чердаці і ще раз оглядаю приманливі знімки рекламних брошур: різьблені хати маоріїв, їх артистичний одяг, їх гарні жінки, татуовані обличчя вождів!.. Заздалегідь радію, що врешті зможу пізнати цю цікаву та таку відважну расу, про яку з таким захопленням писали капітани: Бугенві та Кук.

Замість маоріїв на берегах Нової Зеландії я побачила чисто англійське місто Оклянд, подібне до інших міст Англії або Австралії. Тут де ще так недавно тому у тінях густих лісів жила сміла та вільна раса маоріїв, раса здорових та сильних людей, яким теж не бракувало життєвої мудрости.

Їх суспільне життя мало своєрідну форму комунізму, властиво спільної власности, — бо в них дійсно існувала спільна праця та рівний поділ добра. Цей лад давав якнайкращі висліди та тримався від непамятних до останніх часів маорійського існування. Нашу мораль та наші закони

маорії заступили численними „табу” — за порушення яких платилося життям, — тому без поліції та в'язниць ті всі „табу” мали ненарушну пошану. Маорії також були сильно релігійні. Вони вірили у багатьох богів та у силу надприродних явищ, як у вітер, воду, вогонь, сонце, комети, у духів лісу, вулкани, геніїв знання, мудрости, хоробрости та інших. Вони вірили теж у посмертне життя, хоч не признавали посмертної карі за гріхи, бо гріхом життя було порушити „табу” за що кожний платив і так своєю смертю...

Добрі астролоґи маоріїв вірили у ворожбу звізд та у сни, які вони вважали за прояви людської душі. Хоч над ті всі вірування вони вірили в одного найвищого Творця світу та життя, у безсмертного та невидного Бога. Їх бог був абстрактний, був — найвищою силою, яка існувала в душі кожної людини. Для нього одного вони не ставили святинь, ні ідолів, зате цей бог, який давав людям життя, вимагав від них на доказ їхньої покори, найбільшої з усіх людської жертви. Вони складали йому жертви під відкритим склепінням високого неба.

Цей найвищий бог наказував маоріям ніколи не вибачати образи; вони слухняні мстилися за неї жорстокими війнами. По перемозі вони приносили в жертву своєму богові своїх забитих ворогів, а щоб і сліду по них не лишилося, вони палили їхні тіла на кострі та у релігійній екстазі зідали їх мясо.

По тих жертвних святах вони обвішували плоти своїх твердинь черепами ворогів, а живих полонених забирали у вічну неволю та найчастіше

зпоміж них вибирали майбутні жертви для найвищого бога.

Незвичайно відважні та витривалі на втому вони були незрівнянними мореплавцями. У своїх вузьких човнах вибиралися у далекі виправи по бурхливих водах океану, аж до Гавайських островів. Маорії мали теж небуденний мистецький хист: їх човна, хати та твердині були вкриті прегарними різьбами у дереві. Їх обличчя були татуовані густим рисунком, якого лініям не бракувало краси та гармонії. Кожна лінія тих татуажів вказувала на стан людини, — це була своєрідна біографія, завдяки чому „обличчя маорія не могло брехати”. Їх музика була високо мелодійна, пісні повні уяви та поезії.

У своїх школах маорії вчили дітей виробляти собі пам'ять, щоб головно затямити собі довгу історію своїх предків. Вони вчили їх теж старовинних легенд про богів та шанувати „табу”. Воєнного хисту вони не потребували вивчати, бо його вони мали у крові. Ця хоробрість найбільше причинилася до їх загину в Новій Зеландії...

*

Зате тепер тут, де колись було повно маорійських осель, стоїть англійське місто Оклянд.

Знад тих берегів маорії колись уперше побачили європейський корабель та вперше почули вибух вогненної зброї. Тут вони відважно воювали стрілами проти вогню європейських рушниць та гармат. Довго, дико, безнадійно боронили своїх

берегів перед англійцями, — аж не стало кому боронити...

У туристичнім бюрі в Оклянд, на мій запит: „А де-ж ті маорії зі знімок, якими ви реклямуєте Нову Зеландію?” — відповіли мені, що маорії живуть усередині острову...

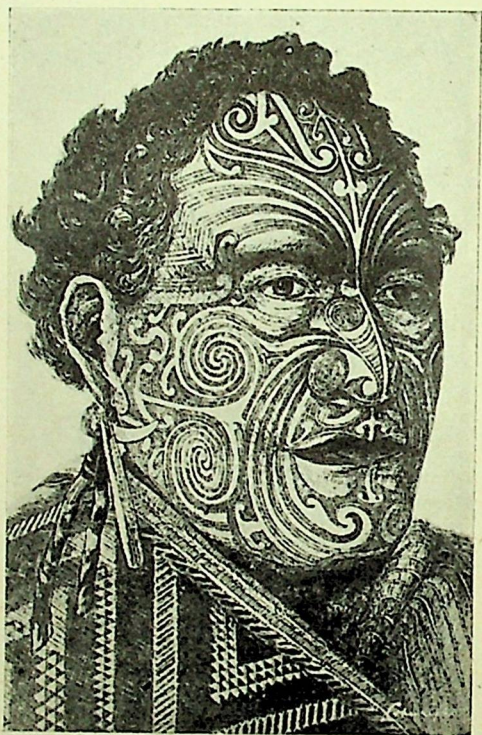
Іду автом, гладкою асфальтованою дорогою.

По лисих горах скрізь безмежні, модерні пасовища, з „правдивою англійською травою”. На них повно імпортованих овець та коров, англійські ферми-моделі, знову пасовища і знову ферми під червоними дахами... Тут, де колись жила велика раса маоріїв, де росли чудові, дикі ліси—ні маоріїв, ні лісів, — все вирізане! Аж дивно, що від помсти не погасне сонце. Вся Європа та весь світ мовчить. Що кому до того, що десь вимордовано цілу расу людей. Кожний боронить свого власного добра, кожний має свої власні болячки, свої проґріхи. Чи-ж не існує Ліґа Націй?...

За маоріями від оселі до оселі я шукала даремне десять днів. „Даремне”, бо тих кількадесять родин, що я їх віднайшла вже навіть не можна назвати маоріями. Побіч Роторуа ще „дійсно” існує кілька їх убогих осель, деревляні бараки, як у нас циганські. Далі мене повели оглядати церкву, цвинтар, гроби з порцеляновими коронами на хрестах, англійську школу, дім нарад, — одним словом усі зразки нової цивілізації. А з другого боку цієї оселі Вакарева на горбі саїтно стоїть „старинне Па” (твердиня маоріїв) збудована на честь переїзду через Нову Зеландію англійського князя... По його відїзді її залишили напоказ іншим

Ця переодягнена маорійка вде
„правдиву”.

Татуований маорій. — Такі обличчя існують тепер тільки у туристичних рекламах і споминах старих тубильців.

менше важним туристам, — які білетами вступів вже давно покрили кошти її будови.

В цій „фортеці”, (знову за платним вступом) — мовби на глум мені показали кількох маоріїв, як у панорамі. Вони попередягалися в імітацію своїх давніх строїв, — бо самі вже давно їх не носять. Так на сміх англійським туристам вони стали танцювати свій колишній святий танок війни!...

Ні!, маоріїв уже нема в Новій Зеландії! Вони ввійшли до історії минулого століття на рахунок європейського... поступу.

Мій навіть не відчинений апарат, видно здивував мою невідчепну провідницю:

— Не фотографуєте?...

— Ні! я хотіла маоріїв, а їх нема тут.

— Якто нема? — вона спитала по дурному зачудована.

— Я хотіла справжніх маоріїв, в їх давніх хатах, з давніми звичаями, — в давніх одягах.

— Це-ж зовсім нетрудно. Ви-ж щойно бачили їх! А як хочете то я сама можу переодягнутися для вас в наш колишній костюм та ви зможете фотографувати мене...

Я ледви стримала сміх.

— Це не буде вас дорого коштувати, а вдоволюся одним шилінгом, — замість трьох для професійних танцюристів, — далі заохочувала вона мене, і витягла зі своєї торбини два мячики на гумових мотузках, так звані йо-йо та граючись ними стала імітувати пародію якогось танку. На закінчення „програми” вона повела мене ще огля-

нути гарячі джерела, де купалося кілька малих „маоренят” у купальних штанцях.

Лишилося ще тільки оглянути їх прославлені гейзери, щоб доповнити моє розчарування.

На другий день я знову зайшла до туристичного бюро, якого тут ніяк не можна оминати, та там мені продали автобусовий білет до найбільшого з недалеких гейзерів, долучивши білет вступу та карту на „необхідну” провідницю.

По кількох годинах їзди, ледви автобус зупинився перед загородженими бар'єрами гейзерами, як до нас зголосилися номеровані провідниці, задалегідь повідомлені телефонічно про наш приїзд.

Моя провідниця „Н. 1.” привітала мене по французьки та заопікувалася мною з найбільшою ввічливістю. „Ось, як ту внучку гордих маоріїв навчили гарно кланятися, — низько згинати стан” — я подумала з огірченням. Вона повела мене до гейзерів, показувати, де гуркотить земля під ногами, звідки трискає і куди пливе гарячий струмок, якого білий осад чудово відчищує старі срібні монети, — де кипить їдке болото, в якому за мінуту можна на твердо зварити собі яйця на обід...

Вважаючи, що я надто байдуже ставлюся до тих усіх вулканічних „вибухів”, — а я була більше пригнічена ніж байдужа, — вона рішила здивувати мене. Заповіла, що ось той малий гейзер на горбі, вибухне шойно тоді, як ми наблизимося до тої самотньої сосни, що стоїть недалеко від нього.

— Чи він вибухає рівномірно, що якийсь час?

— Зовсім ні! Підійдіть до тієї сосни, коли захочете, за п'ять чи десять мінут і гейзер вибухне, щойно тоді, коли ви там опинитесь.

— Через що?

— А! Це саме загадка.

— А як до тієї сосни я підходитиму що дві, три або п'ять мінут, чи гейзер кожного разу буде вибухати?

— Буде!

— А коли я туди зовсім не піду?

— То він зовсім не вибухне!

— А від кого-ж це залежить?

— Трохи від мене — відповіла вона з очевидним вдоволенням.

— Ви бачу правдива чарівниця.

— Трохи — вона усміхнулась.

Я жертвувала кілька нових шилінгів, щоб побачити це маорійське чудо. Зачекавши ще кілька хвилин, я вибралася до дивної сосни, пристаючи по дорозі, то прискішуючи ходи. Ледви я станула під сосною, як високо вгору вибухла гаряча струя води з досі спокійного гейзеру, який стояв від нас далеко.

Після оглядин гейзерів, я рішила дещо побалакати з тою „чародійною” маорійкою.

— Чи ви можете жертвувати мені ще пів години вашого часу? — спитала я дуже церемонно.

— З приємністю, але тому, що мій час обмежений, це буде коштувати вас нових три шилінги.

Рада з моєї згоди, вона стала живо оповідати різні пригоди з тим гейзером; як на вид цього чуда один американець з захопленням дав їй аж

цілого „фунта”, як іншим разом одна дама з переляку зімліла.

— Ви віддавна вже тут працюєте?

— Вже десять років. Я одна з перших фахових провідниць.

— А раніше? Ви певно вирости серед своїх, у своїй оселі.

— Так, перше я жила в Роторуа. Там я ходила до школи.

— До якої школи?

— До нашої — англійської.

— Як? — Мені-ж казали, що ми маорійка.

— Я походжу з маорійців, хоч ми тепер усі англійські піддані, — вона відповіла майже ображена. — Ми маємо тепер рівні права; право голосування, наших послів, школи, шпиталі...

— І ви вдоволені?

— Певне, що вдоволені! Перше ми були дикунами, — людоїдами! — Чи ви про це не знали?

— Знала, знала і знаю теж, що маорії були колись відважною, вільною та гордою расою.

— О! не було чим гордитися! — перебила вона іронічно.

— Бачу, що з вас не тільки добра провідниця, але ще краща учениця.

— Чому?

— Бо ви ще досі напам'ять повторяєте те, чого вас навчили у „вашій” англійській школі.

— Я дійсно була першою ученицею.

— Це я сама бачу, — хоч воліла б бути останньою — і залишитися правдивою маорійкою, щоб боронити своєї раси — ніж...

— І далі зідати людей!? — перебила вона.

— І далі „зідати” моїх ворогів!

Ці слова видно так здивували її, що вона замовкла та пристанувши на хвилину подивилася на мене дивним, непорушним поглядом.

Ми вийшли на горбок, де я ще більше пригнічена, відчула таку втому, що мусіла на хвилину присісти, хоч тут не було ні затінку, ні билинки трави, — нічого крім пожовклого від сірки каміння.

Вона присілася побіч мене і тихо запитала:

— Ви революціонерка?...

— Ні. Попросту мені жаль, що ваш рід так марно вигибає. Шкода, що вас виставляють на показ туристам, як якусь менажерію, що по школах вас учать погорджувати власною расою, гіпнотизують вас словом „ЛЮДОЇДИ”. Хоч, ті, що вчать вас видно забули про те, що вони ще більші „людоїди”, ніж ви були колись, бо ви це робили з вірою у конечність приносити жертви вашим богам, а вони без огляду на заборону їхнього Бога вміли краще за вас живцем пожертви цілі раси людей, вирубувати безборонних до пня.

— Мені аж страшно слухати вас! — відповіла вона шепотом.

— Боїтеся правди?

— Ні, — за вас я боюся! — пояснила вона дивно тихо. — Чи-ж ви не знаєте, що „це” строго заборонене?...

— Знаю, — я відповіла з досадою, нараз згадавши, що дійсно перед приїздом на цей острів я підписала якусь там декларацію, якою зобов'язувалася нічим не шкодити Ново-Зеляндському правлінню.

— Я вам дуже вдячна за цю пригадку, хоч мені здається, що нас тут ніхто не може підслухати, — я докинула гірко, добре розуміючи, що вона сама найкраще може зрадити мене. — Хіба-ж не так?...

— О, певно, що ніхто, — відповіла вона збентежена. Це її збентеження дало мені доказ на моє підозріння.

— Признайтеся, скільки ви дістали б нагороди, якби ви видали мене?

— Не знаю, три фунти — думаю — але я не зраджу!

— Чому-ж?

— Не знаю! — Може тому, що ви такі молоді, що...

— Що?

— Що страшно мені бачити вас у холодній вязниці, за кратами!

— Тільки тому? — а ні трішки тому, що ви поділяєте мої думки?

— Не тому! Я вже не можу розуміти, а тим більше боронити диких звичаїв моїх предків.

— В такому разі ви повинні видати мене — я докинула зі щораз то більшою досадою.

— Чи ви може маорійка-метіска?...

— О, ні! Я чужинка та навіть з дуже далека, хоч це не перешкоджує мені шанувати волю та гордість кожної раси.

Вона знову задумалася та по хвилині:

— Певне, що нас тепер уже небагато лишилося! Зате нам краще живеться, спеціально жінкам. Перше ми були тільки покірним знаряддям наших безоглядних чоловіків, а тепер у нас рівні з ними права. Ми жінки можемо вчитися, мати свої становища, бути незалежні...

Як це хитро, подумала я, — спочатку вирізати найсильніших мужів раси, а потім виеманципувати жінок та наставити їх проти рештки чоловіків, і тимсамим знівечити можливість повороту до їх давнього ладу.

— Чого ж ще вас навчили у тій вашій „добродійній” школі — я спитала з явною іронією.

— Навчили теж заробляти на життя, по бюрох, по крамницях, по робітнях!

— Хоч ви не згадуєте, бачу, про тих усіх дівчат вулиці, яких я бачила по містах та навіть у Вайкареварева?

— Це тільки ті, що не були здатні до чогось кращого.

— Хоч вони певно були здатні бути маорійками. Чи давніше у вас маорійців існувала проституція? Я переконана, що ні.

— Не знаю! — відповіла досить сухо, хоч ця її впертість ще не зовсім знеохотила мене.

— Чи дійсно вас це все так мало цікавить? Чи ваш батько або дідо ніколи не розповідав вам

про давнє життя маоріїв, чи тим не розбудив у вас любови до нього, хочби малого сентименту?...

— Ні! Я не мала діда.

— Не мали діда?

— Я зовсім не тямлю його!

— А ваш батько?

— Умер у в'язниці, — я ще була мала.

— А мама?

— Мама — нічого...

„Нічого” я повторила про себе. — Вона певно соромиться її, уникає, а може і зовсім вирікла-ся старенької маорійки...

— Чи не тямите пісень, які вона колись співала вам до сну?

— Вона не співала мені.

— Не оповідала навіть казок?

— Може й оповідала, — хоч я вже не тямлю.

— Шкода, бо ви повинні б перекласти мені щось з маорійського. — Щось коротенького, якусь легенду, байку, поему? Спробуйте!

— Не можу.

— Чому?

— Бо я не говорю вже по маорійськи. — Все забула!...

Це була остання грудка, яку вона кинула на глибоку могилу своєї загиблої раси. В тій хвилині я навіть жалувала тих усіх моїх слів, без відгуку, які тільки може непотрібно затроїли це її ново-придбане переконання своєї вищости, еманципації та незалежности.

Я замовкла, блукаючи пригаслим зором по сірчаних просторах гейзерів, по яких якась про-

відниця обводила двох нових туристів. Вони саме наближалися до сосни. Це збільшило мою увагу та нараз збудило нове зацікавлення, яке я старалася затаїти, щоб тим краще справдити загадку того гейзеру, що вибухає на чарівний приказ.

Щоб змінити болючу тему розмови, я стала випитувати мою провідницю про вічні ліси, про найбільше відлюднені околиці Нової Зеландії, та про спосіб дістатися туди, — а за той час пильно стежила за сосною та таємничим гейзером. Мої останні запити куди живіше зацікавили цю ексмаорійку і вона захочувала мене взяти її брата за провідника по околиці.

Я вже витягла записник, щоб узяти адресу її брата, коли нараз зі здивування мій олівець зупинився на пів слові.

Вона теж нараз замовкла, глянувши зі мною на вибух гейзеру.

— Нове чудо? — я докинула допитливо.

— Ця провідниця це моя кривнячка, вона теж знає тайну! — відповіла вона все ще самопевна.

— Я теж уже майже знаю, — я додала з усміхом.

— Що знаєте?

— Я добре бачила, як ваша кривнячка дала знак витягнувши білу хустину з кишені і як на цей знай якийсь хлопчина, що непорушно лежав на горбку, вкинув щось у гейзер. Мені залишилося спитати, що він туди вкинув?

— Камінь — відповіла вона на відчипне.

— Який камінь?

— Звичайний!

— О ні!

Я побачила ворожий вираз її очей, коли я наважилась іти, щоб справдити таємницю. Вони грозили мені помстою, за мої попередні недозволені слова про маоріїв.

— Так скажіть мені правду, коли не хочете, щоб я сама дізналася правди?

— Мило! — вкинула вона так сухо, начеб це слово було моїм останнім присудом. Її тон не міг стримати вибуху мого сміху.

Мій сміх ще більше подразнив мою провідницю. Її обличчя стало майже дике, маорійське. Не було сумніву, що воно погрожувало зрадити мене перед англійською владою...

— Ви не бійтеся — я докинула — трохи іронічно, — я не зраджу тут нікому вашої „тайни з гейзером“!

— Це не така вже велика тайна, — попросту малий експеримент — вона відповіла хитро.

Я витягла записник з потайним наміром компромісу.

— Що ви записуєте? — вона спитала досить неспокійно.

— Нічого, я хотіла записати адресу вашого брата — провідника!

— Зайво записувати. Ми сами зголосимося до вашого готелю...

— Ви спеціально приїдете аж до Роторуа?

— Чому ж би ні? Я часто туди їжджу.

— Гаразд — я відповіла, передбачуючи, що ця візита буде коштувати мене напевне більше ніж „три фунти“. — Коли можу сподіватися вас?...

— Сьогодні ввечір!

— А, дуже приємно! — До „милого” побачення.

Того самого вечора я почала складати свої валізки до нового відїзду.

На моє здивування слуга готелю передав мені два білети.

— Попросіть їх сюди — я відповіла сильно зачудованому слугі. Як-так? допустити маоріїв до своєї приватної кімнати?

Кілька хвилин пізніше, тихо застукавши в мою кімнату, ввійшла моя провідниця зі своїм братом — смуглявим молодцем, якого обличчя дивно нагадувало мені одну зі знімок у туристичній брошурі про маоріїв.

— Заходьте ближче! — будь ласка сідайте, — я запросила якнайувічливійше, помітивши його здивований погляд. Це його здивування пригадало мені низку заборон для маорійців Нової Зеландії. Їм не вільно всідати у трамвай з англійцями, їм не вільно входити до англійської каварні, ні подавати руки англійцеві.

Зате мою провідницю моя ввічливість зовсім не зворушила. Вона поводитися як переможниця, що приходить з ультиматом. Вона вже знає, що мені лишилося ще десять днів до відпливу мого пароплаву з Велінгтону до Тагіті, — „час якого мені ледви чи вистачить, щоб добре оглянути північну Нову Зеландію”...

— Ви, бачу чудово поінформовані...

— Цього вимагає від мене мій фах провідниці.

— Бачу! В такому разі ви може теж уже приготували якийсь плян на мій дальший тут побут?

— Це вже залежить від вашого вибору, хоч...

— Хоч?

— Ви вже зрадили мені ваше бажання оглянути якнайдалші закутки Нової Зеландії. Мені здається, що Вайкаremoана це вимріяне для вас місце.

— Вайкаremoана?...

— Це в диких горах, серед вічних лісів, над чудовим озером. Є там теж маленьке самотнє бенгальо, де зупинитися.

— Чи це далеко?

— Ні, всього сто двацять кілометрів.

— А чи звідти є автобуси далі на південь, які получили б мене з Велінгтоном?...

— Ні, до Вайкаremoана тепер взагалі не курсують автобуси.

— В такому разі я мусіла б вернутися назад сюди, та щойно звідси взяти автобус до Велінгтону?

— Неконче. Мій брат може відвезти вас аж до вашого пароплаву!

— Приватним автом?

— Звичайно.

— Це щонайменше три дні їзди... Признаюся, що я не була приготовлена аж на такий видаток?

— Мені здавалося, що це може вам оплатитися, — відповіла вона ще більше дипломатично.

— Скільки це має коштувати? — рівночасно я взяла зі стола приготовлену автобусову та авто-ву тарифу Нової Зеландії.

— Трохи дорожче від автобусів, хоч куди дешевше, якби ви взяли якесь інше „приватне авто”.

— Кілько?

— Тільки десять фунтів!...

Я швидко стала перекидати цифрами у голові. Це тільки втриє дорожче ніж один білет автобусом! Тільки втриє. Вислід цього обчислення мене чимало заінтригував та насунув сумнів, чи вони не готовили мені якоїсь нової несподіванки, — може у Велінгтоні вони зажадають від мене нових десять фунтів на поворот авта?...

— Чи ваш брат має інших пасажирів назад?

— Ні! Але він навіть не вимагає від вас коштів повороту...

— Тільки тому, що в іншому разі ви не могли б згодитися на нашу пропозицію — вона відповіла з однаковою самопевністю. Це дало мені підозріння, що вона була теж добре поінформована щодо стану моїх фінансів. (Я була зложила мої скромні гроші у туристичнім бюро, до якого вона належала). По тім спостереженні я зрозуміла, що зайве мені довше вагатися, бо від моєї відповіді залежить моя найближча доля. На думку, що мене напевне відіслали б просто до в'язниці або в найкращому випадку дорогою до Франції, я з „погодою духа” мусіла прийняти їх пропозиції.

— Гаразд, — годжуся на ваші умови, — я відповіла поволі, — хоч для чистої формальности я воліла б, щоб ми списали коротеньку умову.

— Це зовсім зайва річ. Я даю вам слово, що ви не матимете ніяких несподіванок ні неприємностей.

— Ваше запевнення мені цілковито вистачить, бо я звикла мати повне довіря до людини, яка ще не обманула мене. Зате в мене ще одне застереження: я хочу виїхати звідси якнайскоріше!

— Коли?

— Завтра вранці? — я докинула запитом у бік її брата-шофера, якого голосу я ще досі не чула. Замість відповіді, він тільки потакнув головою.

На прощання вона ще спитала:

— Сподіваюся, що вам не зробить різниці дати нам п'ять фунтів задатку? Буде час завтра, при самім виїзді.

— Ні, не зробить! — бо я була готова заплатити їм усі гроші згори, щоб позбутися журби про гроші, яких мені вже не вистане на мій побут на Тагіті.

*

На другий день вранці я покинула Роторуа. Вже кілька кілометрів за містом я побачила перші смерекові ліси, хоч це не була дика гущавина, а молоді, рівнесенькі щепи, наче ряди вояків. Нова печатка цивілізації — нове для мене розчарування.

Годину пізніше ми вїхали на небиту дорогу, що пнулася вверх. Шофер зняв складаний дах з авта, щоб я могла краще оглядати цей справжній праліс з деревами-велитнями. Авто переїздило під зеленим тунелем. Згори тих дерев воно напевно мало вигляд малої черепахи. Від землі пахло вогкістю та мохом, якого тут було сотні відмін, як і папоротей.

Якби була змога, як радо я була б узяла одно з тих деревят на дарунок моїй мамі, яка ще в моєму дитинстві так заходила коло одного маленького вазоника такої папороті. Тут я скоро забула про мої попередні розчарування і навіть перестала жаліти, що приїхала у Нову Зеландію. Цей праліс єдиний зберіг давнє обличчя цього острову та залишився останнім живим свідком давнього буття маоріїв.

На його місці зазеленіють нові пасовища з вівцями і зачервоніють дахи англійських осель..

Дорога стає щораз то трудніша, порисована як зморшками, дрібними рівчачками. Авто стрибає, як чорна блоха, — п'ятнадцять кілометрів на годину.

— Чи тут нема диких звірів? — питаю шофера.

— Ще є трохи, хоч їх дуже рідко зустріти. Вони ховаються по гущавині.

— А доріжок крізь ліси нема?

— Були колись, але вже заросли.

— І ніхто не знає, що там діється, хто там усередині живе?

— Літаки їздили понад тими лісами просліджувати, — там уже мабуть ніхто не живе.

З кожним словом — може тому, що вони такі скупі — цей шофер стає мені симпатичніший. Я з усмішкою згадую глузування одної з моїх приятельок, яку дивувала „моя слабкість до шоферів”. Може в цьому є трохи правди. Я-ж завдячую їх посередництву більшу частину моїх найцікавіших мандрівок. Цей маорієць видавався

мені з кращої категорії шоферів, між якими зустрічаємо поетів, безробітних студентів або „російських принців”. Я мала вражіння, що кожне з моїх питань про минуле маоріїв було наче стрілою у ще незагоєну рану. Хоч теж можливо, що це все була тільки звичайнісінька уява, і що він віз мене до Велінгтону тільки на те, щоб там видати мене у руки влади.

Уполудне на перехресті двох доріг ми зупинилися перед першою хатиною. Вона самотна серед лісу нагадувала якусь покутну душу, хоч усередині нас усміхом привітала маорійська метиска, яка вела цей заїзд. Вона запросила мене в окрему кімнату та дуже церемонно запитала, що я волюю на обід: яешню і макарони, чи може зачекаю на курку.

Кімната, що служила теж за сальон для вибраних гостей, теж мала на комоді повно кольорових цяцьок, штучних квітів у червоних вазах, шлюбний букет під склом та маса яскравої тандити. На стінах подвійні роги оленя, портрети, стяжками прикрашені знімки та листівки. Під стіною висока комода з великою китицею білих коралів.

— А це звідки? — я спитала з зацікавленням.

— Це з Тагіті!

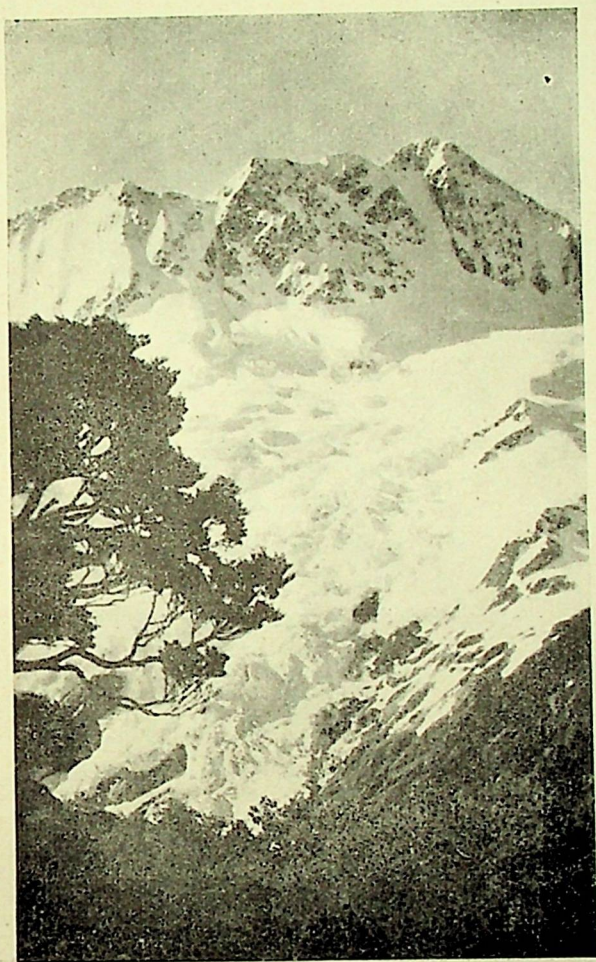
— Ви там були?

— Ні, мій чоловік привіз. Він був моряком.

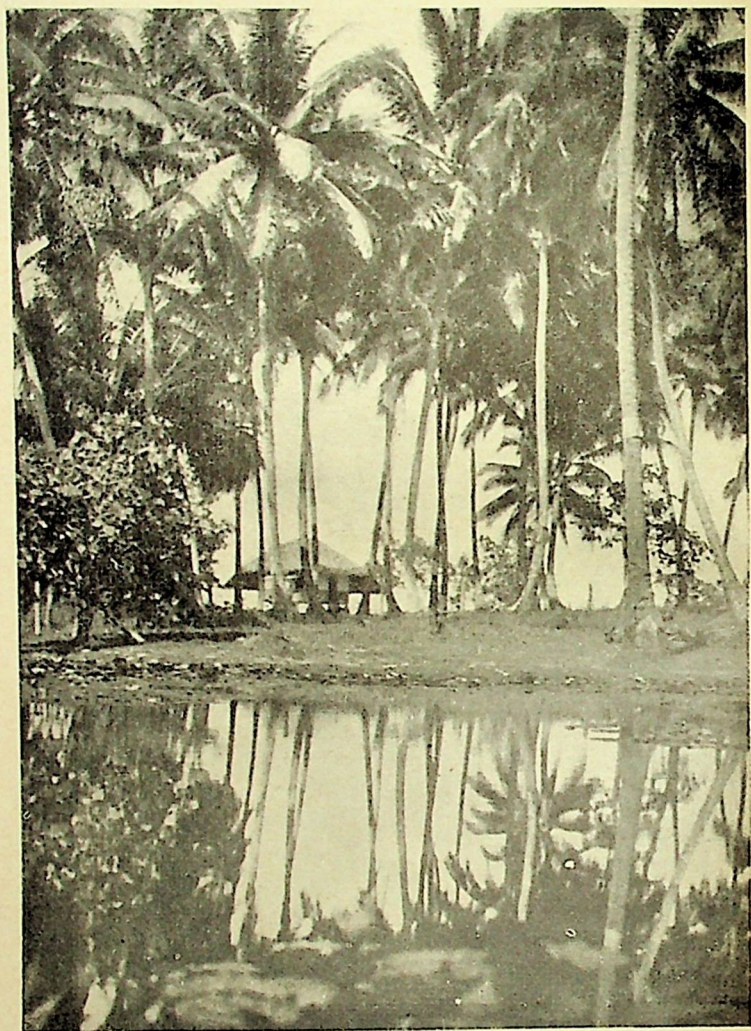
— А тепер?

— Тепер, уже умер.

— А куди веде ця друга дорога, яку видно з вікна?

Гори та недоступні ліси, що зберегли
свій колишній вигляд.

Перші „міражі“ Пацифіку: острів Роротонга.

— До місіонаря!

— Чи він живе там сам?...

— Певне, що сам, — відповіла вона з кумедною міною, зле мене зрозумівши.

— Я хотіла спитати, чи є там іще якась оселя?

— Недалечко є оселя, хоч там мало людей лишилося.

— Чи повимирали?

— Ні, повиїздили до міста.

— Чому-ж це?

— Там скоріше можна щось заробити.

— А чи з цього лісу вже не можна вижити?

— З лісу?...

— З ловлі звірят, з вивозу дерева, з виправи долин під поля?...

— Може й можна, та це за трудна для нас праця.

— Чому-ж за трудна? А якже англійці це роблять?

— В них є гроші, — коні, машини!...

— А чи вам особисто не нудно тут на самоті?

— Нудно, та щож? — добре, що й те маємо. Іноді до нас приїздить хтось з рідні, іноді гості...

— Той чоловік, що обідає в першій кімнаті, це може теж хтось з ваших?

— О ні, ні! Це австралієць, — шукач золота, докинула вона тихіше та присунулася ближче до мене.

— Міни золота? Тут?

— Не цілі міни, але буває воно й тут. Він на-

віть був знайшов кілька брилок, хоч ще досі не може впасти на правдиву жилу.

— Віддавна він шукає?...

— Ого! вже більше ніж десять років.

— Та з чого-ж він живе увесь цей час? З тих кількох брилок золота?...

— Ні. В нього є гроші, багато грошей. Колись він мав, а може ще й має свою власну міну золота в Австралії. — Десь побіч Кульгорлі, — яку він сам відкрив...

— Так пощо-ж йому нової?

— Та, кажуть, уже вичерпалася... Зрештою такий чудак як він може шукати для самої приємності.

— Чи ви думаєте, що я могла б з ним побалакати про його розшуки?

— Навіть не пробуйте. — Він мовчазний, як ті скелі поміж якими він живе.

— Він може колишній засудженець?

— Може... хоч я не знаю. Зате...

— Зате?

— Колись їх було двох! Товариш його був молодший, сильніший, загинув!...

— Як загинув?

— Старий сказав, що упав зі скелі. Це було тоді, коли вони знайшли першу брилку золота!...

— А поліція, — як поставилася до тієї таємничої смерті?...

— Вона не знайшла ніякого доказу вини старого. Треба б було вміти читати в очах...

Нашу розмову перервав непривітний оклик з першої салі.

— Деж та моя обіцяна кава?

— Це він так гуде! Мов би йому було спішно на якусь віче!

Відчинилися двері і на порозі станув мій шофер, повідомляючи, що нам треба поспішати, щоб приїхати до Вайкаремоана перед ніччю.

*

Вайкаремоана! О ні! вона дійсно не розчарувала мене. Під синім небом, над зеленим озером, по якому плавали дикі чорні лебеді, серед вічного лісу, кудюю я бродила цілими днями. За кілька днів я навчилася вже розрізняти кількадесят відмін папороті, зпоміж трьохсот, яких ботаніки відкрили у тутешніх лісах. Другою моєю розвагою був сніг, якого я вже так давно не бачила. Якби це було золото то навряд, чи я дотикала б його з більшою радістю!

„Лягти у сипкий сніг і заснути”, я пригадала собі мое колишне бажання, — коли серед індокитайської спеки мріяла про зиму. Зате тепер, тут, серед білого лісу, лягати у сніг мені видалося такою самою нісенітницею, як для приемности брати рентгенівські нагриви у тропіках...

Поміж деревами-велитнями я вилізала щоразто вище вгору. Надибувала по дорозі прозорі, непорушні, мов зачаровані озера, білі затишні поляни, звідки розбігалися ледви помітні стежинки. По дорозі назад я трохи заблукала та вернулась у бенгальо щойно пізно ввечір. Затривожений директор бачив мене вже у лапах медведів. Саме

збирався висилати за мною двох своїх людей з лямпами, шнурами та топорами.

У моїй кімнаті, у ватрані, тріскотів вогонь, якого полум'я у темряві нагадало мені щось дуже давнє. Може якийсь нічний пожар, якого я колись була свідком, а може тільки ватри на диків у наших далеких Карпатах?...

Коли у двері тихо застукала служниця і принесла мені чаю та рожеву нафтову лямпу, на кімнату впало таке саме рожеве світло, як у моїй дитячій кімнаті, де я вже мріяла про пальми...

*

Останній день мого побуту в Вайкаремаона я перебула на озері. Обіздила його зелені береги малим човником, полохаючи диких лебедів, які ще не привикли до білої людини. Більшу частину дня я лежала на дні човна, оглядаючи в воді буйну рістню дна та стада риб, які мандрували кудись, мабуть до струмків складати там свої яечка. На голубому небі швидко гнали клоччя білих хмар. Видно десь там над океаном, — куди вітер їх наганяв, збиралася буря...

На одному затишному острівці, серед озера, де мешкали самі лебеді, я зупинилася і довго, даремне вичікувала їх повороту на нічліг.

Мій весляр запевняв, що від маоріїв вони зовсім не чужаться, та іноді навіть приходять їсти зерно з їх рук. Я лишила на їх березі рештки мого сніданку, на доказ, що не всі білі люди приїдять до них з рушницями або сітками.

Знову відїзд! З жалем помічаю, що недалеко за Вайкаремоана вже кінчиться вічний ліс та знову починаються муровані хутори, пасовища, містечка, — та ще далі на полудне простори пів-пустари.

Пізно ввечір приїздимо до Напіе, — досить гарного міста на горбі, над морем, яке страшний землетрус кілька літ тому перекинув у румовище. Ще досі до неба сторчать свідки руїни. Та ще досі люди не забули пережитих страт, — бо ніде не видно деревляних ні поверхових домів. Окрім нового величавого готелю над самим берегом моря, який наперекір усім землетрусам збудовано на шість поверхів з чистого залізобетону.

Перед тим готелем над морською пляжою, куди я проходжувалася під зоряним небом, я з дивним зворушенням побачила довгу алею аравкарій, які знову розбудили в мені чарівний спомин моєї Матері. Спомин з дуже давніх літ. Я знову бачила її, ще молодою, у білій сукні, похилену над галузками аравкарій, які вона так ніжно обмивала. Якби вона була тут зі мною то і не пізнала б тих трицятьметрових дерев, неподібних до нашого ніжного деревцятка.

Хто знає чи це саме не вона, — або не ті пальми, які були окрасою наших вікон, — не розбудили в мені потайне бажання побачити на власні очі, чи справді існують країни, де вони вільно та дико ростуть?

Сьогодні я теж безмежно вдячна їй за те, що вона перша замаїла мою дитячу уяву екзотичними рослинами та піснями про мандрівних птахів. Якби тільки ця глибока та ніжна вдячність могла

хоч у частині винагородити їй тугу тих довгих літ розстання!

При виїзді з Напіє, затривожена надто понурим виглядом мого шофера я спитала.

— Ви може невдоволені з цієї тижневої ви-
прави?...

— Навпаки, я люблю їздити далеко.

— Може вам не виплачується ця довга по-
дорож приватним автом?...

— Я на тім не страчу...

При розплаті з ним, він на прощання завва-
жив, що краще було б, якби я нікому не згадувала,
що я з ним приїхала з Роторуа.

— Можу затримати це в секреті, але по-
ясніть мені причину.

— Тому, що авто не моє!

— А чиє?

— Тутешнього губернаторського секретаря.

— Яким-же чудом воно опинилося в Рото-
руа, у вас?...

— Воно відвезло до Роторуа знайомих се-
кретаря, а шофер нагло заслаб та лишився там
у шпиталі!

— І вас визначено, щоб відвезти сюди авто?

— Так — мене!

— Добре, що ви попередили мене. Можете
бути спокійні, я затримаю секрет.

Ясно, що така подорож йому виплатилася!

*

На другий день полагодивши справу білету,
я пішла оглядати Велінгтон. „Краєвид” цього ан-

тлійського портового міста я „вичерпала” за один ранок. Зараз по обіді я рішила піти до музею та хоч там побачити стару різьбу, одяги, зброю та славні маорійські голови ворогів. Нове розчарування — у маорійським відділі дуже мало різьб, а голів та черепів зовсім не виставили. На мої запити про різьби сторож заявив, що музей має окрему „резерву” різьб та власну робітню, де приготують окрему салю для нового музею...

На вид кількох шилінгів він приобіцяв мене повести до тої робітні, коли зачинять музей. Там я познайомилася зі старим маорійським мистцем, який різьбив довгу дошку з червоного дерева на дах до „моделю” маорійської хати. Я завела з ним довгу розмову, хоч спочатку він ставився до мене з недовірям. Я зараз почала жалувати за пропаними традиціями маоріїв, за їх давнім мистецтвом, та здивувалась, що така цікава раса так легко дала затерти по собі весь слід.

На мое здивування він відповів гірким притишеним голосом:

— Тепер тут все змінилося, — все замінилося на гроші. Вільні звичаї життя, гордощі, — все!... А віри то вже тут нема ніякої! — Бо ваша не має в собі для нас жадної сили. — Вона вчить та вимагає від людей надто великих чеснот! — Ось чому вони далі живуть по своєму та не мають страху перед нічим, — не бояться життя ні смерті!...

— Кому та чому ви приписуєте цей цілковитий занепад вашого давнього життя, — вашої віри?

— Зрозуміло, що вам, білій інвазії! З хвилиною, коли ви знищили нашу давню віру, — наші „табу”, з ними ви знищили маоріїв!

По тих словах він нараз замовк, якби переляканий.

— Ні, не бійтеся, я не донощиця. Зрештою мені європейській чужинці ще суворіше заборонено говорити так з вами, ніж вам!

Він мабуть переконаний про мою щирість, глянув на мене глибоким поглядом своїх старих, мудрих очей та заговорив:

— Так, так! Нас перше знищили рушниці, а потім добила погорда англійців та дволичність їх місіонарів, які навчили нас любити золото. Гляньте тільки на нашу покорену землю, де лишилося кілька тисяч недобитків. Де тут ваші заповіді, ваша любов, ваш Бог? Ви сами не вірите в нього, а проте Бог існує, існує для всіх. Цей Бог ніколи не казав, що слабші повинні бути покірні і вдовольнятися потішними словами та обіцянками. — Ви, тоді коли для сильніших існують усі привілеї та закони, навіть не догадуєтесь, яка ваша раса чужа нам і далека, які ваші звичаї дивоглядні! Вам брак природности, у вас усе звичка, вимушення та нещирість! Наші мистецькі костюми ми заміняли за ваші машинні лашки, наші різьблені доми за ваші мурованки, наші овочеві соки за ваш алькоголь! Ми почали вчитися вашої мови, жити у домах під бляхою, світити електрикою, їздити автами, а проте рівними вами ми ніколи не станемо, бо ви завжди будете вважати нас за дикунів. Та хоч ви вважаєте нас дикунами,

я більше гордий з цієї одної частини маорійської крові, що пливе у моїх жилах, ніж з решти білої!

„Мій батько на жаль був білий, якийсь там моряк, якого я ніколи і не бачив, мій вітчим був теж англієць, хоч я таки лишився маорієм, — я вже лишився один, який ще тямить та розуміє наші давні звичаї та життя. Бачите ці всі різьби, що я їх видовбую у твердих деревах? — кожний рисунок, кожна лінія має своє глибоке значіння. Ось оця сцена, це наша легенда творення світу. Тут на горі стоїть найвищий Творець Життя. Він поручає одному зі своїх богів, який посередничить між ними та людьми, ці три кулечки, які цей бог має занести до вибору першому чоловікові. Кулечку: знання, мудрости та мистецтва, кулечку війни та могутности, кулечку багатства. Маорій — вибрав два перші. За цю його хапчивість Найвищий покарав його на віки, відмовив йому третьої нагороди — стати багатим. Ось чому ми завжди лишилися бідними та навіть не бажали собі золота. Цей другий рисунок побіч, це історія народин першої жінки. Тут нижче, це історія першої зради, а це — це еволюція народин ще у жіночому лоні. Це зображає наш святий, найбільший культ жінки... Колись ми носили на наших обличчях татуовану історію нашого життя. Зустрівши людину та глянувши на її обличчя ви знали з ким маєте до діла. Це було наше письмо, наш підпис, якого ніхто не посмів сфальшувати. Не так як у вас! Ні ваші слова, ні заповіді, ні хрести, ні навіть підписи не мають у собі сили без вязниці! Та тільки тому, що ви стали панамі „не-

схопного вогню” — електрики, — ви стали сильніші за інших народів, якими ви погорджуєте, яких називаєте дикунами! Чи тому погорджуєте, що ми вдоволялися каменем замість вашого заліза, соломомою замість сукна, деревом замість цементу?... Чому-ж це ви не запитаєте себе, хто з нас був щасливіший?... Хоч я вже трохи і зрозумів вас, я не заздрю вам. За все ваше теперішнє знання, ми колись більше знали, ми мали знання щастя та рівності. Зате тепер?... Чого ви нас навчили? Необхідности брехати, — бажання золота та грошей!

По цих словах він замовк та знову став швиденько обтесувати кут свого орнаментального рисунку.

Я була схвильована, — закурила і дещо не-смілим рухом подала папіроску, яку на моє диво він прийняв.

— Не дивуйтеся мені пані: може я чимось образив вас?... Але, бачите, в мене, ось тут усе-редині, горить серце від давно та довго затаєного болю. Колись у нас право помсти було сильніше від права дружби. Ми не вмiли стерпіти образи навіть від рідного брата! Якби я ще міг помститися за зневагу мого народу, то я міг би спокійно вмерти. Видно, що це ненасичене бажання помсти ще тримає мене при житті. Колись у мене був син, але і його забили! Тепер вже у нікого з нас, навіть у мене, нема вже досить сили до помсти, тому, що ви відобрали нам віру в наших богів! Тепер уже всьому кінець. Такий сам кінець, як його побачив, колись давно, наш один великий ворожбит,

який читав у звіздах. Кінець нашого світу, від білого корабля, який зявиться на обрії, і коли страховинна кара засипле нас смертодайним вогнем. Ось, тільки тих кілька хатин, тих кілька різьб та одягів, це єдині докази, які лишаться по нас, по нашій чудовій колись землі, Іка-На-Маві!...

Перед відходом, — вже був час на пароплав, — я спитала різьбаря, чому він не напише книжки про історію та давнину маоріїв, хоч-би про їхні цікаві різьби? У французькій мові під псевдонімом, — він міг би писати з повною свободою і осягнути великий успіх та своерідну помсту!...

— О, ні! Ніколи, нікому не дам пояснень тих різьб. Я навіть звичайно кажу, що не пам'ятаю їх значіння, що забув, або навіть, що я сам їх видумую, — хоч це все глибока та давня традиція мого краю, мого загинулого народу. Таємницю цих різьб я заберу зі собою до гробу, щоб колись під кінець світу їх тільки боги читали. Вони одні судитимуть!

По тих словах я зняла з мого пальця старий перстень з Тибету, і передала йому його на спомин. На вид перстень його ціле обличчя розясніло, як від блискавки.

— Це бачите, — вказував він на затерту різьбу у сріблі, — це святий орнамент Тибету. Колись у мого діда був подібний перстень. Це дуже цінний для мене дарунок, — такий цінний, що я не смію прийняти його від вас. — І звернув мені його, коли попестив його у своїх гнучких пальцях.

— Візьміть його, прошу. Мені буде приємно

лишити вам його... Я і так ще колись вернусь сюди!...

Це переконало його.

На прощання він попросив мене з мелянхольною усмішкою, передати його вираз пошани богам тибетанських гір, щераз перестерегти їх перед „білою інвазією” та порадити їм, щоб вони ще дужче берегли своєї святої, піднебесної землі, своєї незалежності!...

Вийшовши з його робітні, вже далеко від неї, я ще чула тупі удари завзятого різьбаря, який витесував у „залізнім” дереві криваву історію свого на віки покороного краю.

...Щоб тільки боги читали... Вони одні судитимуть!...

ТАГІТІ „ОБІЦЯНИЙ РАЙ”.

По розмові з „останнім” маорієм, мене чомусь охопило погане прочуття щодо Тагіті та теперішнього стану тамошніх маоріїв.

„Чи і з цього земного раю наша цивілізація вже не встигла зробити чистилище? Чи-ж і там уже не знайду прославлених тагітян та їх життєвої безжурности?”

А проте сама назва Тагіті, яку я так часто повторяла мов слова молитви, стала для мене така дорога, що я сподівалася чуда. Тагіті — ціль моєї довгої мандрівки, після таких зусиль і посьвят, — не може мене розчарувати!...

Ледви я примістилася на пароплаві „Мангануї” як мені доручили телеграму з Європи з відмо-

вою грошевої підмоги, яка мені належала! Це пригадало мені гірке спостереження маорійського мистця.

— А у вас? Ні ваші слова, ні обіцянки, ні навіть підписи не мають вартости без суду, без вязниці!

Недурно у Вайкаремоана я бачила, як вітер нагоняв тяжкі хмари в бік океану!

Ледви ми виплили з порту, як розлючене море вхопило наш невеличкий пароплав у крутіжний танок. Без огляду на холод, дощ та мряку, я рішила не покидати чердака та якнайдовше дивитись на розбурхані хвилі, що кидали пароплавом з боку на бік. Пароплав таки плив проти бурі, дорогою, яку дижурний офіцер, що шість годин визначував на мапі. Минали години, а я у привязаній до комина лежанці, вся перемерзла, не рішалася покинути горіща. Боялася, що там унизу, без виду цього стихійного змагання, без звуків свисту та зойків розлюченого моря, я готова піддатися сплінові, а від нього один крок до морської хвороби.

Заверюха росла. Тільки два офіцери стояли непорушно, на мості, — оглядали океан та тяжке небо, — чи не віщують вони ще більшої бурі, якогось тайфуну.

Вкінці переможена надто сильним вітром, сходжу вниз, де панує розмірна тиша із млосною задухою. Коридором переходить поранений палій, що від холітання пароплаву упав на розпалену піч. Він несе свою попарену руку до перевязки та лишає за собою запах осмаленого тіла, від чого мені „слабне” серце. Іду в сальон. Там так пусто, мов

у покинутім домі. Тільки в однім кутку лежить на канапі чиясь непорушене тіло у грубому покривалі. Я теж лягаю, і слухаю зойків бурі поза стіною.

При обіді в їдальні за столами пусто. Шість осіб розкинутих по кутках салі. За середнім, великим столом тільки я та балакливий лікар пароплаву. Заводимо розмову про морську хворобу.

— Уникнути її трудно ліками! — він відповідає. — Морська хвороба та менший чи більший опір їй залежні від загального стану організму. Іноді, переважно у жінок, це чиста уява або нерви. В таких випадках, деякі ліки на заспокоєння нервової системи помагають. Мені вже траплялося лікувати жінок від тої недуги, заки пароплав покинув пристань... Бувають такі нервові жінки, що не покидають ліжка весь час подорожі, навіть коли море гладке як тафля.

— А що ви мені порадите?

— Ви бачу самі перевірили, що найкращий лік, свіже повітря, трохи проходу та трохи їжі. Але не гарячої, бо її пара та запах непотрібно дразнять ніздря. До сильних, часом і небезпечних атак морської хвороби найбільше причиняється голод і задушне тепло кабін, куди так часто доходять запахи з кухні, від машин, від ліків і ще від дечого. Я був би сам готовий від такого збожеволіти!

— Аж збожеволіти?

— Ви смієтеся, але мій дідо, що був теж морським лікарем, раз був свідком такої сензаційної пригоди.

— Чи можете мені її розповісти?

— Чому ні? Я навіть люблю розповідати її. Це трапилося одній багатій жінці, яка їхала до Австралії по свій спадок. По кількох тижнях морської хвороби, вона дійшла до такої розпуки, що її однісіньким бажанням було потонути разом з кораблем, щоб не терпіти. У тих часах на кораблях не було ще того простору ані такої вигоди, як тепер. У день найбільшої бурі, — недалеко від Рога Доброї Надії, — тоді до Австралії треба було їхати довкола Африки, — коли скажене море шпурляло кораблем, мов черепахою, і всі пасажири помагали рятувати корабель, — ота жінка, почувши вигук „корабель тоне”, знайшла у собі досить сили, щоб вилізти на чердак. Побачивши, що алярм був передучасний, вона у божевілля накинулася на велитня-керманича, щоб вирвати з його рук керму. Вкінці вона повисла цілим тягарем свого тіла йому на шиї... Збитий спантелику керманич спочатку старався успокоїти словами цей її несподіваний вияв темпераменту, а потім дав їй дуже жого стусана. Їх обоїх прикрила мокра плахта великої хвилі і тоді навіжена вкусила керманича у його голе рамя. Від болю він випустив колесо зі своїх рук. Корабель перехилився на бік, а весь його вантаж збіжжя перехилився боком. Надиво корабель не потонув, а жінка намагалася перелізти облавок та вкинутися у море. Задня щогла — що зломана впала долів, накрила її, спутала та приголомшила. Керманич від укусу цієї їдовитої жінки, дістав гарячки та на цілу добу втратив притомність. На другий день уранці мій дідо дізнався від опритомнілого керманича про причину його див-

ної рани... Керманіч уперто запевняв, що востане він бачив скажену жінку, як вона перемінилася у білу відьму та танцювала по чердаці танець духів... Щойно на другий день зранку вибираючи останки вітрил та щоглів моряки знайшли між ними її замерзле та зіштивніле тіло...

— Неживу?

— Ні, вона тоді не вмерла, а навіть...

— А навіть...?

— До кінця своєї подорожі проклінала мого діда за те, що він її відрятував і благала просьбами, погрозами та обіцянками одної щипти отрути. Вона навіть придумала записати йому половину свого великого майна. Та мій дідो був романтик і годував її порошками на біль шлунка, — кожного разу запевняючи її, що це отрута, — на яку, мовляв, її надто затроений морською хворобою організм вже не реагує! І так йому на жаль удалося врятувати їй життя...

— Чому „на жаль“?...

— Бо ця дама, пізніше, з вдячності стала моєю бабкою!

— Правдивий роман! Ну, а маєток?

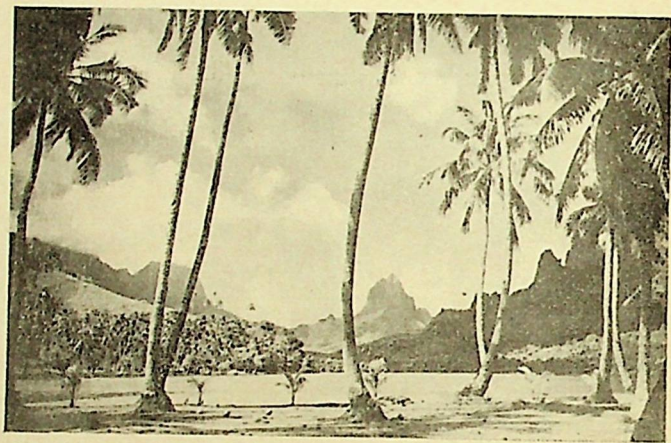
— Бабуся мала міну золота, а по їх шлюбі міна затягла їх у довги і зіла ще маленьке майно мого діда. Ого, це все напевно було б зовсім інакше скінчилося, якби так я був моїм дідом! Як ви гадаєте?...

— Не знаю, якби я мала вибирати то я воліла б бути вашою бабкою!

— Чому?

Хати Теїва під стріхою пандануса; праворуч хлібове
дерево.

Найкраща затока на острові Мурea.

— Бо тепер подорож морем не дає небуденних вражінь.

Тепер усе змеханізоване. Капітан, який колись мусів бути відважною людиною, мусів бути і теслею і ковалем і керманичем, став звичайним кондуктором, як і сам корабель звичайним трамваем.

— Так, так, але і тепер на поступ і на ваш модерний сплін сміливі знаходять раду — відповів добродушно лікар.

— Яку?

— Ви певно чули про патентовану рецепту Алена Жербо. Того сміливця, що сам один на своїм маленькім вітрильнику пустився перепливати Атлантик. Сам один обїхав довкола світа, без машин, без моторів, тільки з вітрилами. Чого ж вам більше треба? Є небезпека, сильні вражіння, пригоди, слава. Аленом Жербо не кожний може бути. І не можна бути ним двічі.

— Ах, стрївайте! — перебив мені лікар. — Мені здається, що я навіть маю при собі лік на ваші жалі, і витягнув зі свого портфелю кусень старого паперу.

— Ось послухайте, це офіційльний рапорт з 1844 року. Він може змінить ваш романтичний погляд на обставини, серед яких подорожували тоді пасажири. Це торкається спеціально подорожей між Англією та Австралією. Перечитаю тільки кілька найцікавіших деталей. „Дуже трудно вимогти на пасажирах, щоб вони після їжі, не то що вимили, але хочби позамітали за собою чердак, — щоб не розкидали повсюди за собою сміття та від-

падків. Деякі з них не зберігають навіть найменшої соромливості та будьде і будьяк заспокоюють свої природні потреби. Від цієї безцеремонності деяких пасажирів інші розуміється терплять, через що необхідно розділити пасажирів на зовсім відокремлені кляси. Незавидні ситуації витворюються в часі поганого моря. Деякі тяжко хворі не мають навіть досить сили, щоб вийти на чердак. Від цього спальні кімнати скоро замінюються на страшні кльоаки! Коли по бурі відчинити „панно” під яким містяться пасажирі, звідти підіймаються такі випари та такий сморід, як з найпоганіше утриманої кучі. Тих кілька ліжок, які дістали деякі визначніші пасажирі, знаходяться теж у неймовірнім стані. Намокла морською водою та ще дечим солома, скоро гние та виділяє зі себе випарний задушний сморід. Щойно по бурі, коли моряки занадто заняті самим кораблем, щоб турбуватися вигодами пасажирів, щойно тоді можна якслід ствердити розмір невигод, терпіння та хворіб, покинутих без опіки і без ніякої помочі пасажирів. Тимто не дивно, що трапляються випадки голодової смерти, бо хворі пасажирі не мають сили зварити або приладити собі якусь їжу. Їм іноді нема навіть кому подати склянки води. І це не тільки в часі бурі. Як тільки трохи подує вітер, теж нелегко розпалити вогонь в чердаку, щоб зварити собі якусь страву. Через те пасажирі найчастіше їдять усе холодне або наполовину сире, що причиняється до ще більшого поширення між ними хворіб. Надто брак води дається теж відчувати. Якщо на суходолі для пересічної людини може вистачити дві

літри води на добу то на морі цього рішуче замало. Беручи під увагу ці всі недостачі та майже цілковитий брак догляду над пасажирами, зовсім не дивно, що в кількох подорожах, кожного разу на п'ятьсот пасажирів число смертних випадків доходить до сотні..."

— Ось вам образок, як виглядала колись ваша виідеалізована епоха — докинув лікар зі своєю іронічною усмішкою.

На другий день при обіді лікар нараз пильно глянув на мене та невдоволений спитав.

— Чи ви може теж хворі?...

— Може... але не на морську хворобу і не на шлунок.

— На Тагіті — відповіла я пів-жартом.

— На це є тільки один лік — пожити там кілька добрих років.

— А тоді?

— Це надто „ідеальне”, надто бездільне життя само вилікує вас!

— Ви надто великий для мене реаліст.

— А хто-ж бо коли зрозумів „незбагненну жінку”. Мені теж колись було двацять років!

— Двацять шість — я поправила.

— Я готов дати вам відпустку навіть до трицятки. Зате потім раджу вам скінчити з подібними маривами молодости.

— Мені здається, докторе, що ви надто часто забуваєте, що в людини є теж душа, уява, потреби.

— Я забуваю про це поневолі. Інакше мусів би лікувати ще більше химерні хвороби ніж

морську — всякі „тропікальні”, „екзотичні”, та „психічні”...

*

Четвертого дня наш пароплав підпливає до острова Роротонґа. Досвіта, вже далеко на обрії сірий зарис землі. Що-години він наближається, більшає, тратить свою прозорість і стає реальною землею, — островом серед Тихого Океану. Ще ближче видно його гори, наче велитенські застигли хвилі, які спливають до моря. Це лява колишніх вулканових викидів, завдяки чому ці гори вкриті рясною зеленню лісів.

Підпливаємо ще ближче. Вже видко жовтаву зелень пальм, ясно зелену бананових кущів і темну манґових, хлібових та інших дерев.

Зійшло сонце та облило цілий острів рожевим потоком сяєва.

У рямках синього моря та блакитних небес, у тім яснім світлі сходу, цей острів більше подібний до якоїсь сонної картини ніж до звичайної землі.

Щойно тепер бачу, що вся ця маленька земля серед моря скована перстеном підводних коралевих скель. Вони творять довкола неї недоступний ланцюг, який боронить її лагідних берегів від лютих хвиль океану. Завдяки цьому підводному мурові довкола берегів острова море подібне до гладкого озера, де вода має барву ясного смараґду. Цей охоронний ланцюг колись теж боронив острову перед ворожими кораблями. Ще досі їх

кілька розбитих кістяків стирчать зпід води — на спомин минулого.

У дзеркальній воді тих заток кучеряві пальми відбивають свої довгі тіні. Під пальмами видно оселю, звідки пливуть ледви впіймальні звуки гітари та далекий спів.

„Острови Пацифіку, — райські землі, — звідки Бог забув вигнати людину!... Від цієї хвилини і я стаю вашою невольницею, невольницею вашої краси та чару”... я шепочу до них мов присягу.

По цілоденнім побуті на острові, у тіні його буйної зелені, у сонці його золотих берегів, у синяві його прозорого моря та у білозаквітчаних запашних долинах я вернулася на пароплав з „незломною” постановою: „посвятити все для „Тагіті”...

Під впливом цієї постанови як теж під чаром зоряної ночі я заснула таки на чердаку пароплаву сном райських, а проте правдивих візій з острова Роротонґа.

*

Так довго, як доба матиме двацять чотири години, а не цілу вічність, людина не може бути певна свого „завтра”. Вчора мені здавалося, що вже нічого у світі не зможе захитати моєї постанови, а сьогодні я знову непевна.

Завдяки чудовій організації Кука мене аж на морі дігнала ще одна телеграма, від дорогої мені людини. Він теж видно не вміє зрозуміти сили деяких мрій і вимагає від мене останнього вибору. Відректися „Тагіті”? — мені здається, що вже не

зумію. Чекаю більше на якесь чудо, ніж на власне рішення.

Два кошмарні дні вагання.

А завтра вранці „Тагіті”. Тепер я ще краще розумію її чар, для багатьох із нас він лежить в її недосяжності...

Мое рішення врешті западає: до „Тагіті”, я ще колись вернуся!...

Пізно ввечір сходжу у кабіну з двома грубими книжками, щоб забити час. Замикаю за собою двері з постановою не вийти аж до хвилини, коли пароплав буде відїздити від берегів Тагіті. Не бачити ні одної картини, ні одного її блиску, щоб легше було згладити її з пам'яті, легше не думати, забути!...

Вчасно вранці мене будить радісний свист сирени. Це привіт від пароплаву зеленим берегам Тагіті. Щоб оминати спокуси, беру нараз три насонні пастильки та щільно засуваю віконце завіскою.

Чую ще як над моєю головою, на чердаку проходжуються пасажири. Вони напевно спокійні, а може навіть байдужі, оглядають уже для мене одної зпоміж них недосяжні береги, до яких підпливає „Мангануї”.

За шість годин мене збудить новий свист сирени, і щойно тоді я вийду на горище, щоб кинути перший і прощальний погляд на Тагіті — недосяжну — мрію!...

Нараз мої пересилені нерви рвуться, якби я дійшла до краю дороги і далі мені вже не стало

духу, я голосно плачу, як дівчак, якому відібрали обіцяну цяцьку...

Досі ще ні Захід ні Схід не навчили мене пасивності ні резигнації.

Мій прибільшений вибух невдовзі сам притихає, переможений — всесильним сном.

З ЧЕРВОНОГО ЗАПИСНИКА

Тим більше я тобою захоплена, тим кращою я тебе бачу, що ти так дорого мене коштувала Тагіті!...

Для тебе я все віддала: мої почування, амбіції, — своє минуле та майбутнє. Я не приїхала до тебе зрезигнована, шукати у тобі потіхи та забуття. Я віддавна приготувляла свій приїзд, і привезла своє захоплення та свою молодість...

В заміну за те, сподіваюся, ти приймеш мене у число своїх дітей. Я мов вони хочу жити тут безжурно, без жалю ні сподівань, — знати згори, що завтра принесе мені відблиск вчорашнього, та що твоя земля завсіди плодитиме досить золотих овочів, а твоє море досить колірових рибок, — щоб нікому не було кривди ні зависти.

З тим пароплавом, який я так несподівано для себе самої покинула в останню годину, — з ним відплило моє ціле минуле. Ах, з яким почуттям перемоги, при відїзді „Мангануї”, я знад берега слухала прощального звуку сирени!...

Зате я на вік лишуся вдячна доброзичливому лікареві, який занепокоєний моєю відсутністю та

моїми „мовчазними дверми” сам рішив відчинити їх та отверезити мене з мого брутального сну.

Якби він міг був передбачити наслідки тих своїх гарних намірів, — то певне лишив би був мене проспати цей мій сон резигнації...

Я згори вже знала, що і на Тагіті не побачу колишніх гордих маоріїв, ні їх давніх звичаїв. Приваблені багатством природи сюди приїхали французи. Хоч дещо лагідніше за англійців вони теж перевагою своєї зброї перетеребили расу, змінили їх звичаї та лад, вщепили в них потребу одягу, навчили їх пити вино, — яке дає оману щастя. Ще швидше за маоріїв із Нової Зеландії, наївніші за них тагітяни, мов діти перебрали від своїх учителів передусім все те, що в них було найгірше, — навіть венеричні хвороби, яких вони раніше не знали.

Тагітяни почали згодом відчувати необхідність гроша, хоч непривичні до тяжкої праці та надто безжурні вони не вміли його заробити. Тому вони стали продавати клаптик за клаптиком свою землю китайцям, ці заохочені успіхом та прочуваючи небуденну наживу, мов чорні круки налетіли на Тагіті. Вони стали давати тагітянам якнайширший кредит, щоб потім за довги зайняти їх землю.

Сильно поширилась теж туберкульоза серед тагітян. Це на жаль з вини недосвідчених місіонарів-пуританів, які примусили тубильців змінити їх солом'яні перевязки та спідниці на бавовняний „пристойний” одяг, в якому тагітяни почали не-

милосерно пріти. Від цієї нової кари вода стала їх єдиним спасенням і вони почали купатися одягнені. Не маючи другого одягу для зміни, по купелі вони сушили його на своєму тілі. Наслідуючи європейців, замість своїх продувних хатин під високою стріхою пандануса, вони почали ставити поганенькі дерев'яні, а то й муровані домики під задушними бляшаними дахами. Ці всі обставини укупі з алкоголізмом, який теж виснажував їх непривичний організм, причинилися до швидкого поширення туберкульози.

Коли додати, що побіч тих двох заразливих хворіб, серед тагітян існують теж їхні давні, подекуди заасимільовані та менше для них небезпечні — хвороби, як проказа та елєфантіазіс, — то теперішній образок Тагіті ще стає темніший!... А проте ці всі недуги ні суворі вимоги нової релігії, ні щораз-то більша потреба гроша, ще досі, на щастя, не змінили правдивої вдачі тагітянця, — якого ніяка цивілізація не всилі примусити до осьмогодинної гарівки. Тому, коли їм удасться за ванілію чи копру або позичкою у китаїця здобути трохи гроша, то вони ще легшою рукою вміють витратити його на розвагу або на новий одяг. Але, коли надто трудно роздобути гроші, то вони воліють обійтися без них, ніж за „паперці” продаватися в неволю!...

З огляду на цю „нездатність” тагітян до праці, — тут усією торгівлею більше займаються хитрі китаїці, а обслуговують спроваджені анаміти. Тагітянин, гріючи собі плечі до сонця, воліє диви-

тися як інші у поті чола гарують на його багатій „самовистачальній” землі...

Безкорисність та витривалість тагітян на за-разливу приману золота, їхня гостинність та без-журність ще збільшили моє загальне захоплення, ще більше покорили мене!...

*

У самім місті Папеті, я не довго зупинилася. Всього кілька днів, щоб розглянутися, де мені кра-ще буде поселитися, бо тутешня папетсько-китай-ська дільниця та європейська, повна кольоніаль-них домів та віль, вже не були для мене новиною.

Кілька кілометрів на схід від Папет один та-гітянин „позичив” мені одну кімнату у своїй ха-тині, — під правдивою стріхою пандануса. Як усі інші, на цілому побережжі вона стоїть у тіні паль-мового ліску, звернена лицем до широкого моря. Довкола окрім пальм ростуть теж банани та хлі-бові дерева, які своїм різьбленим листям кидають густу тінь по землі. Під одним з тих дерев, по-середині подвіря, що вечора збирається вся роди-на на вечерю. Тоді розповідають собі маловажні, переважно веселі пригоди дня, іноді оживляючи їх співом та легкою мелодією гітари.

Звідси зір сягає до самої середини острову, на його чудовий верх Атену, якого три шпилі на-гадують королівську корону. А з другого боку, серед моря видно сусідній острів Мурea, який удень на синяві далекого океану стоїть сповитий у непроглядні хмари. Іноді, коли море бурхливе, здається, що він разом із хмарами пливе по хви-

лях, то в даль то до нас, а іншим разом за імлюю він зовсім зникає мов-би його замкнули небеса.

Зате ввечір Муреа завсіди зявляється на обрії, перед сонцем відчиняє свій величавий замок — скарбницю своїх недоступних шпилів... Що вечора необережно швидко сонце схиляється понад цей дикий острів, все нижче та нижче, аж досягне найгострішого його шпилю, — аж впаде на нього, аж поранить. Тоді від глибокої рани бризнуть криваві струмені, заллють собою все море, небеса та землю...

Мов вістун кінця дня по небі розбігаються золото-багрові хмари, відбивають у притихлих водах океану красу своїх забарвлених кучерів. Серед цієї пребагатої небесної авреолі тінь острову Муреа на океані стає щораз то довша, щораз темніша, хоч все ще помітна, аж спаде на море та на землю зоряна, рясна ніч тропіків...

Цей пурпурою, незабудьками, фіялками та золотом витканий захід сонця, і мельодійні, повні тріумфу та піяніссіма вечорі, можна б передати тільки музикою!...

*

Одного ранку мій господар Теїва, запропонував мені поїхати на острів Муреа.

— Чи туди можна їхати? — я запитала наївно.

— Чомуж би ні? — відповів Теїва, майже занепокоений моїм дивачним запитом.

— Правда, чомуж би ні? — повторила я як луна. Я чомусь уявляла собі, що цей острів заходу,

був тільки привидом, недосяжним для людської істоти. Я і не спішилася до його берегів, — прочуваючи, що він кращий та більше небуденний з нашого берега.

Вузьким човенцем з „гойдалкою” ми виїхали раннім ранком, щоб переїхати коралевий гребінь, заки підійметься вітер, який нагадує наші вітрила та пожене їх просто на Муреа.

Дві години пізніше ми доїжджали до цього дикого острова, якого височезні шпигли вирізняються на тлі неба формами оборонних мурів, бань і веж. Зблизька він видався мені ще недоступніший, ще менше реальний ніж з далеких берегів Тагіті. Цією своєю природною твердиною, він наче боронив доступу до Тагіті, яка кокетливо та чепурно сховалася за його гордий, суворий хребет.

Ще трохи ближче і трудно повірити очам. На його березі, як на будь якому іншому острові ростуть звичайнісінькі пальми, над золотими пляжами стоять собі звичайнісінькі хатини, де живуть такі самі як ми, смертні люди, хоч досконала краса цього острова переходить людську уяву!...

По цілоденнім тут побуті, бачучи мій незвичайний захват, — Теїва снітав, чи я не хотіла б лишитися тут, у його друга, в якого ми обідали, в хатині при кінці вузького заливу, замкненого з трьох боків між суворі, високі шпигли.

Тим разом я відхилила його приязну пропозицію, не могла рішитися на таку самоту! Тут почувалась би як у „золотій” клітці. Мої очі не стерпіли б теж щодня цієї небуденної краси. Я по-

тайки почала снувати вже новий плян — поїхати кудись якнайдалше від Тагіті, від порту Папет, — куди приїздять пароплави на острівець, де нема міст, ні авт, ні доріг, ні туристів, де не приходить пошта, де не можна навіть „підсвідомо” вичікувати листа, наприклад на острівець Бора-Бора, найдалше віддалений з „островів під вітром”!..

Теїва та його родина були дуже невдоволені з такого мого вибору та всякими способами старалися відрадити мене від цієї надто небезпечної подорожі. Як голова родини, вже подекуди відповідальний за мене, Теїва переконував мене, що до Бора-Бори, ще ніодин європеєць не вибрався „тією старою лушпиною”. Щоб „остаточно переконати мене”, він рішив у порті показати мені отой престарий вітрильник „Жізборну”, дійсно досить дрантивий. Теїва кулаками стукав по дошках, щоб доказати, що вони всередині спорохнявілі.

Вкінці і Теїва мене зрозумів: зрозумів, що на деякі „недуги” нема іншого ліку, як перехорувати їх. Через своїх „впливових” друзів він навіть подбав для мене дозвіл скласти візиту старій королеві Марао, жінці останнього померлого короля Тагіті — Помара Пятого. Вона, мовляв, напевне дасть нам якусь добру раду.

В означений день ми поїхали з Теївом ловити рідку, чорну у золоті паски рибу, якої смак і вид королева спеціально любила.

У своїм скромнім та привітнім домику королева привітала нас з чарівною простотою. Її ціла

постать мала у собі щось з правдивої королевої, а обличчя зберегло ще останки краси.

— Перше сідайте побіч мене, а потім розповідajte, звідки вас принесли моря, — вона спитала по французьки.

В кількох словах я розповіла їй мою трьохлітню подорож, якої метою була Тагіті. Королева Марао виявила дуже ворушкий ум та небудь-яке знання світової історії та географії. Ми так скоро знайшли спільні погляди та вражіння, якби були собі рідні. Марао дала мені чимало досить сумних пояснень про теперішній стан Тагіті.

— Призначенням Тагіті є вмерти. Наші астрологи вже давно передбачили цей кінець. Наша раса вже дуже виснажена, тимбільше тепер, коли вона день-у-день стикається з білою расою. На це нема ради. Наші чоловіки не знають заздрости, вони лишають своїм жінкам „вільний вибір”, а наші жінки надусе люблять мати дитину зі синіми очима та золотим „янгольським” волоссям. Таке видно призначення. Ми теж не можемо складати всієї вини на французів. Інші були б куди гірші. Світ іде своїм безупинним колесом. Одні народи мусять вмирати, щоб дати місце іншим. Це вічне, незупинне колесо! І нас не треба жаліти. Ми є ще може останнім щасливим народом світу. Є в нас сонце, тепло, в наших садах повно овочів, у морі повно риб, у душах повно безжурности!...

— А за давніми часами ви не жалієте?

— За давніми? Так! хіба за дуже давніми, за тими, що були в „передевропейській” добі. Зате з тих, які я тямлю, то я вже волю теперішні! Те-

пер хоч нема вже переливу крові, різні. Не роздирають вже Тагіті на шматки, бо нема в нас вже чого відбирати, — ні землі, ні волі. Так може й краще!

У цій хвилині, перед цією представницею покривдженого європейською кольонізацією народу, я не була горда з того, що належу до білої раси.

Теїва, який досі сидів мовчки, відчув „делікатність” ситуації та попросив у Марао дозволу говорити.

— Кажі, що лежить тобі на серці? — вона спитала лагідно.

— Я прийшов заступитися перед тобою за долю цієї білої жінки. Вона хоче прилучитися до нас, жити по нашому, — хоч вона видно не сміє сама просити тебе прийняти її у наш гурт. Я особисто можу ручити за неї, бо я вже пізнав її до нас щирю приязнь...

Він говорив далі з деяким перебільшенням та патосом, видно, щоб зворушити свою королеву.

— Вона хоче їхати на Бора-Бора, найдалше від людей, між якими вона досі не знайшла щастя...

Побачивши мій зворушливий усміх, Марао зрозуміла.

— В тебе, бачу, добре, просте серце. Хоч, я не бачу, як сповнити твою просьбу, бо на Бора-Бора тепер майже неможливо дістатися. Краще почекати на новий корабель!...

— Ах, знову чекати! — я зідхнула.

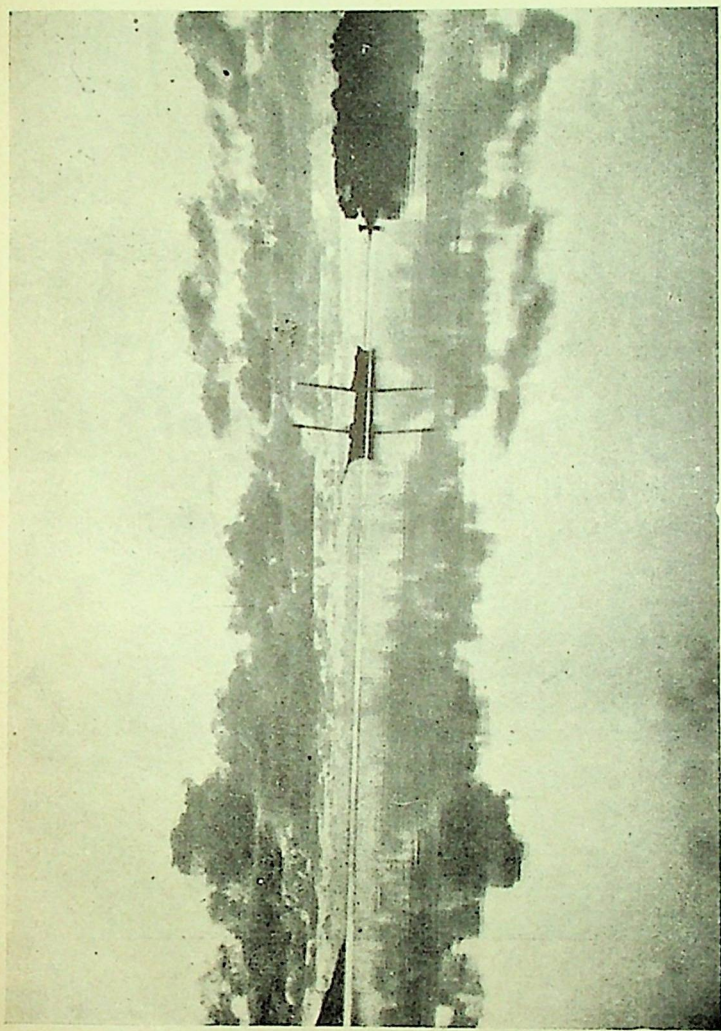
— Чудні з вас люди! Завсіди палить вас життя, раз-у-раз кудись поспішаєте, кудись інде. Ле-

дві привітавшись покидаєте нас, якби ви втікали від власної тіні! Отже їдьте! Я навіть готова дати вам листа до давнього начальника острова Бора-Бора. Він вам краще прислужиться, ніж новий начальник... Ви певно вже знаєте, що цей острів це наш колишній Олімп. Я зрештою певна, що там ви будете щасливі, бодай якийсь час. Там ви теж побачите хоч відблиски нашого колишнього життя! Мій приятель, адмірал Ведель — про якого ви напевне вже чули — колись теж мав непохитний намір поселитися на Тагіті, але гарячка вашого життя завжди перешкоджала йому у цьому пляні, завжди забирала нам його!... Якби вам не так спішно покидати Папет, то ви невдовзі мали б нагоду познайомитися з ним та з нашою донькою, царівною Тані-Ведель, яка постійно живе в Європі. Шкода, але годі, я вже знаю, що ніколи не треба зупиняти людей, коли хочемо ще колись їх побачити — докинула вона з ледвипомітним сумом.

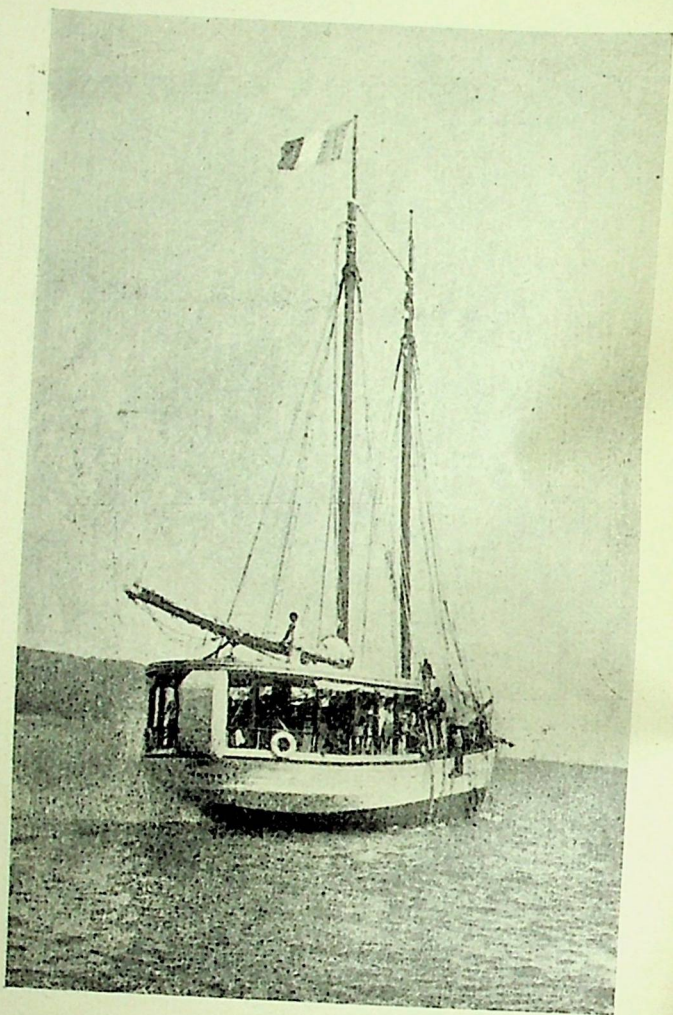
— Я вам незмірно вдячна, королево Марао, за ваше зрозуміння та опіку. Я тим більше вдячна, що нічим не можу віддячитися вам...

— Ваше вдоволення буде для мене найбільшою нагородою. Зате, колись, — коли знову затужите за вашим краєм і покинете Бора-Бора та вернетесь до Папет, тоді не забудьте зайти до мене попрощатися...

В день мого відїзду я з жінкою Теїва з самого ранку помагала у прощальнім обіді для мене. Побіч хати в яму з розпаленим камінням — ми склали завинену у бананове листя рибу, поро-

Захід сонця на Тагіті, але... без барв він бліденький.

„Жізборна“.

сятко, тісто з бананів, кокосовий горіх, коріння таро, так зване „пое” та овочі хлібового дерева. Покропивши все запашною водою та прикривши піч грубою верствою плетеного листя, — ми посідали у тінь дерева плести корони із квітів для нас та наших гостей.

Під великим мангівцем Теїва розкладав на траві зелені обруси з галузок банану, замість тарілок плоскі перлові мушлі та розполовинені лушпини кокосового горіха повні овочевого соку.

Ще заки спієся обід, надійшли наші сусідки з новими квітами та хлопці, щоб разом під звуки музики було веселіше плести вінки та дождити „бенкету”. Внедовзі із моря, мов відгук, інша далека пісня відповіла на наш спів. Це до нас човнами їхали гості з другого боку затоки.

Теїва, який був виліз на верх пальми, де у повнім сонці дозрівали завішені банани, спутив долів на шнурку одну тяжку їх галузку та сам легко мов кіт зліз на землю і пішов до моря назустріч новим гостям. Витягнувши їх легенькі човна на пісок він привитав їх милим „Я орана” та запросинами до „стола”...

Без огляду на ролю помічниці, яка ще перед обідом всього потрохи покуштувала, я зі смаком заїдала кожну „небуденну” приправу, та як почесний гість мусіла два, а то й три рази добирати. Під кінець бенкету, де веселощі, сміх та музика лилися незупинним струмом, мене охопив зовсім виправданий сум, що покидаю тих нових приятелів, які прийняли мене у свою громаду з такою простотою, начеб я належала до їх роду.

Мої друзі та всі гості рішили відвезти мене до пристані, — спустили на воду свої човна, щоб відчалити разом під звуки пісень, — які неслися далеко по гладкій криштальній поверхні моря, аж до коралевого ланцюга, де вони затихли заглушені стогоном розбиваних хвиль.

В останній хвилині перед відїздом „Жізборни” жінки стали цілувати мене, наче свою сестру, яка відїздила у далеку подорож. Чоловіки махали плетеними капелюхами та гукали „гарної дороги”, „веселого побуту” та „не забудь вернутись”!...

„Жізборна” затрубіла відїзд.

Заки відчалили, я попросила Теїва поділити на памятку, як та кому він знає всі мої європейські сукні та речі, які я лишила в його хаті.

Він запротестував:

— Носитимеш, як вернешся!

— Ні, Теїва, не чекайте на мене! Я не скоро вернуся!...

— Це покажуть вінки, — гукнув ще хтось, — та в одну мить усі мої друзі поскидали у море свої білі, вже трохи привялі вінки.

— Кинь і твій! коли хочеш вернутись до них, — порадив мені капітан тагітянин, який у своїх дужих руках тримав колесо „Жізборни”.

Мій вінок упав побіч інших та вони всі поплили спершу за вітрильником, та нараз чомусь завернули та відплили назад до берегу.

— Вернешся, вернешся! — гукали ще голоси з землі. — Вернешся як цей білий вінок!

*

„Жізборна” покинула пристань Папет у тихий, погідний вечір. Під сам захід сонця ми плили здовж берегів Муреа, до якої різьблених шпилів стрімголов спливало сонце.

Лежучи на чердаці горілиць, між тихим морем та багряним небом, я колисала мрію про нове життя. Водночас думала про те, як зможу виправдати перед своєю мамою та перед іншими свою втечу.

По півночі не знати звідки впав нараз дрібний дощ. На чердаці у темряві завешталися моряки. Вони шнурами скріпляли щогли, вітрила, затикали всі щілини. Я зрозуміла — надходила буря. Хтось кинув побіч мене плетінку, якою я накрився перед щораз-то дужчим дощем.

Нагорі затріпотіло широко розвинене вітрило, об яке вдарила сильна хвиля вітру.

До гамору бурі та реготу моря долучалися вигуки капітана, що сам один за колесом, давав рішучі накази морякам. Чотири моряки цілою своєю тяжістю повисли на каблях та врешті стягли вітрило вниз. Нагорі лишилися тільки дві щогли, які на небі, мов вказівками значили поклони вітрильника. На долішнім чердаці пасажиритагітяни, добровільні помічники, завзято випомповували набрану воду, якою море мов на збитки заливало щораз-то більше „калі”.

На горищі, де я лежала, обнявши обома раменами якийсь кіш, долітав до моїх подразнених морською сіллю ніздрів, приемний запах яблук. Цей далекий овоч Європи серед тагітян має славу найзапашнішого з усіх. Та не тільки для тагітян.

Цієї ночі я ще краще відчула ніжність цього аромату. Він нагадав мені наші біло-рожево завітчані сади, над замаєним квітами травником легкий танок метеликів і дзижчання медоносних бжіл.

Нараз під новим, гострим нахилом „Жізборни” майже весь вантаж кошів та пачок, своїм тягарем зірвав половину облавка та полетів з чердака просто у море. Не вважаючи на чудовий пах та сентиментальний спомин про них, рятувати їх не було і часу. Передімною світ забігав веретеном, та від якогось удару я мало не випустила з рук грубого шнура від щогли, за який я досі трималася. Скориставши з першої „вільної” хвилини, капітан залишив керму своєму помічникові а сам вийшов нагору шукати мене зі своєю електричною лампою. Він гукав щось до мене, хоч вітер зривав його слова з уст та відносив їх кудись назад. Вкінці я зрозуміла його жест, який він освітив: я обв'язала себе за стан петлею шнура, щоб було безпечніше мене тягнути.

У кабіні капітан мовчазним рухом показав мені, поміж десятками безвладних, хворих тіл, маленьке місце на сухій соломі, яке видалося мені найкращою постіллю. Менше хворі пасажери навіть з деякою насолодою слухали страшної музики буревію, наче звуків надії. Не памятаю, як довго ще тривало змагання, бо від втоми та виснаження я зовсім задубіла в омліні чи сні. Коли капітан доторкнувся мого плеча, сонце було вже високо, а море куди спокійніше. Сонце видалося мені чудом, день вигадкою доброї феї, життя несподіваним дарунком. Я мала вражіння, що вер-

таюся до нього з дуже далеко, — вдруге народжена.

Кілька годин пізніше, коли море стало „ще спокійніше” я спитала капітана, чи ми ще далеко від першого острова „Під вітром”?...

— Еге! Мудре питання? Якби я знав, чи ми близько чи далеко від нього, то я знав би де ми. Ідучи все на північ, ми може таки колись його надибаємо.

Та капітан видно хотів мене залякати своїм песимізмом, бо ми ще цього самого вечора вїхали всередину острівця Вагіне. Заїхали саме на час, бо нам усім поважно стала дошкулювати спрага та дводенний голод.

*

Два перші острови „Під вітром” Вагіне та Раятеа, де ми зупинилися, — хоч які вони гарні, були тільки скромним вступом до чару Бора-Бори.

Уявіть собі безмежний, синій океан під склепінням голубого неба, що творять величезний круг блідих обріїв, а в середині тих їх ніжних обіймів плаває вінок із пальмових дерев, що ростуть на коралевих гребенях. Щойно в середині цього коралевого перстня, серед смарагдово-дзеркальних вод, стоїть сам острів Бора-Бора, якого шпиль сягає аж до білих хмар. Це Олімп тагітійських богів.

А здовж золотистих берегів, серед китиці тропічної зелені, маячать затишні оселі маоріїв. Там, вище на горах ростуть вічні ліси, аж до самих верхів. Німі, мовчазні ліси, де нічого не

живе, ні люди ні звірюка, мов заклияті богами. Здалека і зблизька вигляд цього острова незвичайний, наче якась ясна фатаморгана, до якої щораз то ближче підпливає наша переможна „Жізборна“.

І якже тут не бути щасливим? День-у-день жити серед цієї неймовірної краси, перед тими смарагдово прозорими водами, де до ваших ніг підпливають колірві рибки, де дно засіяне найдивогляднішими китицями коралевих квітів. Жити на тих затишних берегах, у тіні цієї буйної зелені, яка досхочу дає вам смаковитих овочів, жити під тими незмінно ясними небесами, з яких спливає золоте проміння сонця, на тім острові вічного літа та повної безжурности, де люди майже не знають якого дня вони родилися ані коли приходить смерть. І як тут не бути щасливим?!...

Це острів безсмертности, бо острів вічного щастя, яке тубильці без заповіту передають собі з покоління в покоління.

Острів, де люди з замилювання плекають „безробіття“, бо тут ніхто не боїться голоду, — та де ніхто не турбується питанням „перелюднення“ і мене чужинку без вагання приймають до свого гурту як давно загублену доньку.

На березі оселі Вайтапе нас витала радісна юрба маоріїв. Дівчата всі в білому з розпущеним по плечах, завітчанним волоссям, хлопці під широчезними плетеними капелюхами, та деякі одягнені тільки у червоне „парео“ довкола бронзових бедер.

Це бодай відблиск колишніх маоріїв та їх давніх звичаїв...

Рідкий приїзд „Жізборни” — небуденне свято для цілого острова.

Цей день тубильці починають святкувати вже від хвилини, коли на їх обрях з'являються її білі вітрила. На їх вид ніхто вже „не сміє” їхати по рибу, ні йти у гори по овочі, щоб не втратити хвилини, коли вітрильник причалить до берега та привезе їм нових гостей, яким вони завсіди раді.

У цій маленькій пристані, яку рідко хто навідує, мене чомусь здивував вид іншого вітрильника, що самітно стояв на якорі. Ввесь чорний, він видавався мені сумний, покинутий, забутий людьми. Та ось на його чердаці з'явилася струнка, напів гола постать якоїсь людини.

— Хто це? — я спитала капітана здивована.

— Як так хто? — Жербо!

— Жербо?...

— Ален Жербо, який знову вернувся на наші острови.

Від цієї неочікуваної новини, мені забракло слів. Я все ще не вірила! — „Ален Жербо” — той самітний мандрівник, якого відвага та витривалість здивували ввесь наш такий вже „незворушний” світ?!

Десять літ тому, по його першим самітнім перепливі Атлантику, його називали „героєм доби”, „єдиним правдивим мореплавцем”. Той великий оборонець та приятель покривджених рас Пацифіку — Жербо, якого долею та пригодами я сама разом з тисячами інших так живо цікави-

лася, він тепер тут, на тім далекім острові, куди я втікала від людей?!

Ледви ми причалили капітан спитав, чи є між ними хтось з родини Фаарере? Замість відповіді, юрба розступилася та випустила зі свого півкруга малого хлопчину, якому капітан вручив мого листа від Марао. Хлопець без слова взяв листа та поніс його високо над головою, пояснюючи проходим, що це лист від „королевої”. Від цієї хвилини моя поява ще більше зацікавила тубильців. Присівши на краю берега, я чекала на відповідь від „екс”-начальника. Звідсіля я ще краще могла подивляти малий вітрильник Жербо, хоч його самого вже не було на чердаці. Поміж маоріями я помітила кілька гарних типів, деяких ще чистої раси, сильних, гарно збудованих, зі сміливими, смаглявими обличчями. На їх бронзових лицях здорові зуби видавалися ще біліші, очі ще кращі, серед довгих вій.

По поясненню капітана, що я приїхала поселитися на їх острів, — я почувала на собі кілька здивованих поглядів. Самітня біла жінка? В їх очах я бачила виразні, хоч не ворожі запити: „По що ти приїхала?”

Веселі вигуки хлопців притягли мою увагу на другий кінець помосту.

Вони витали та простягали руки до човенця, яким надплив їх живий ідол, — Ален Жербо. Врешті і я побачила зблизька його дещо суворе обличчя з орлиним носом, високим чолом та ясними сумовитими очима. Ці очі кинули у мій бік гострий погляд непривітного запиту та майже до-

кору: „Хто вас тут потребує?” Замість короткого привіту для європейки на далекому острові Пасифіку, Ален Жербо майже ворожо перейшов побіч мене мовчки.

Від зраненого себелюбства в мене стиснулося горло. За Аленом Жербо чередою відійшли всі його друзі — маорії. Я залишилася сама на березі того нововідкритого „раю”, який проганяв мене, заки я ще його пізнала.

Минуло ще кілька довгих хвилин. За моїми плечами я почула чісь голосне привітання. Це був екс-начальник Фаараре зі своїм сином.

— Ходи-ж швидше у хату. Ми там усі на тебе ждемо, вже готовимо прийняття, — він сказав з такою простотою, що вона дала мені вражіння, що я вже колись чула цей тон голосу. Ми йшли насипом у бік оселі. По кількох кроках син начальника видно пригадав собі щось, вихопив мені з рук валізку та залишаючи нас самих, побіг з нею вперед.

Здовж синього берега біжить тіниста дорога, при дорозі у садах високі хатини під стріхою. На приступках сидять маорії, кидають слова привіту та запити у наш бік. Фаараре недалеко одної з тих привітних хатин зупинився на мить та вказав рукою напрям:

— Бачиш ту хатину? Там живе мій свояк Террій. Покищо ти житимеш в нього аж ми поставимо тобі хатинку!

— Для мене одної хатину?...

— Певно, що для тебе! Кожний з нас має свою хатину і тобі треба.

— Алеж-бо, — замнялася я. — Ви певно ще не знаєте, що тепер я стала бідніша від найбіднішого маорія. В мене нема ні землі, ні досить грошей...

— А пощо-ж тут кому гроші? Ми поставимо її без грошей, на пальмових стовпах, під стріхою пандануса. Хіба, що ти волієш білі стіни та бляху?

— Якби я була їх воліла, то не втікала б від них аж сюди, до вас...

— Ну так усе гаразд! Як ти вибрала собі нас, то ми вже не дозволимо тобі цього пожалувати.

Мое здивування знову переходило в радість. Видно, що це таки „рай“!...

По дорозі Фаарере пояснив мені, що від хвилини мого приїзду, за їх давніми звичаями, я стаю його прибраною донькою та донькою цілої його родини. На подвірі біля хати я побачила цілу „мою прибрану родину“. В тіні галузистого „майоре“*) вони приладжували обід. Дівчата скоро сплітали вінки із запашних квітів, хлопці терли горіх кокосу на сметану та душили помаранчі на сік. Стара мати привитала мене перша, мов справді якусь своячку з далекої мандрівки.

Їх хата стояла посередині саду на стовпах, високо понад землею, видно, щоби уникнути вогкості та щоб краще продувало у горячі ночі. На хаті груба, висока стріха, під стріхою провівні стіни сплетені із листя пальми. Зпереду хати під широким піддашям широка веранда, перед двома просторими кімнатами. У кімнатах затінок, майже

*) Хлібове дерево

без меблів. Один ліжник прикритий плетінкою та один стілець посередині, — видно для важного гостя. Я прошу, щоб мене не садили на нього та сідаю разом з ними на ступнях веранди.

Стара мати пояснює мені, що на обід треба ще почекати, бо вони щойно прикрили піч. Поки що вона мені показує знімки всіх їхніх „білих друзів”. На стінах веранди висить кілька знімок моряків, кілька французів у військових одностроях та врешті остання у ряді велика знімка Алена Жербо, тільки в однім парео на своїм опаленім тілі.

З другого боку веранди широка група цілої родини, яку „артистично” сфотографував якийсь турист, а побіч неї, о диво! знімка мого одного друга, який кілька літ тому жив на тім острові.

— Даніель, — я майже голосно крикнула.

— Це наш син — пояснила вона мені.

— Ваш син?... я перепитала — на хвилину забувши про широкий маорійський звичай адоптації. Ах, правда, ваш прибраний син!..

— Більше ніж прибраний, — вона поправила.
— Це чоловік моєї доньки та батько нашої внучки.

Мимоволі я стала шукати очима по хаті „її”.

— Моя донька незадовго прийде... Ми вже повідомили її про ваш приїзд. Вона тепер живе в Анао зі своїм новим чоловіком...

„Як тут у них все нескладно, яке життя просте, ясне”, подумала я — зніяковіла.

Я знайомилася зі щораз то новими членами цієї величезної родини: з моїми „прибраними” бра-

тами, сестрами, кузинами, не рахуючи тіток, вуйків та малих дітей.

Трохи пізніше прийшла з Анао ще одна моя „прибрана” сестра Моїна. Вона вела за руку свою малу дівчинку.

— Це його донька! — пояснила мені стара мати Рараї та з радісною усмішкою присунула до мене ближче, чорне несміле дівчатко.

Граючися з малою та стараючися освоїти її до себе, я чула на собі пильний, бентежливий погляд очей молоді матері, Моїни.

— Чи-ж би вона була заздрісна за свою доньку? — але пригадала собі, що заздрість не існує між тагітянами. У них свобода існує таксамо у коханні, як і поділі своїх дітей, адоптації чужих і навіть у поділі жінок. Тагітяни заощадили собі зайвих драм, терпіння, самогубств та багато інших сентиментальних турбот, спричинених подружньою зрадою.

Рараї прикликала Моїну та посадила побіч мене. Її бронзове, сильно збудоване тіло, мало у собі стільки здоровля та життя, що я побіч неї виглядала на дитину, яка ніколи не бачила сонця. За її вухом була замаєна біла квітка, нагадуючи білину її зубів. Тепер я без пояснень зрозуміла, що вона була красунею острову, якої престиж ще збільшився від коли вона стала „жінкою” білого та матерю його доньки.

До нас підійшов кузин Фаарере, в якого я мала поселитися. Він сів на долішніх східцях веранди, тільки потайки споглядаючи в мій бік. Мою увагу притягнула поява нового „незвичайного”

гостя на подвірі. На своїх сильних, голих плечах він ніс тяжку галузку дозрілих бананів.

— Це Матай — пояснив мені півголосом старий учитель з Фануї. — Найкращий чоловік острову. Кілька літ тому його навіть хотіли забрати чужинці фільмовики в Європу, але він ні за гроші ні за славу не хотів покинути свого острову. Вони були накрутили з ним, тепер на цілий світ славну фільму „Табу”, якої Матай був героєм. Ви може бачили її?...

— „Табу”? Певне, що бачила! Тепер навіть пізнаю Матая! — я врадувалась, таким милим відкриттям.

Тимчасом Матай, світової слави актор, поклавши на траві галузь бананів, присівся побіч нас на своїх схрещених, босих ногах. Він, не знаю чому, подав мені руку, чого його видно навчили кінові режисери. Зате по привіті, широко, по тагітськи всміхнувся, як у фільмі „Табу”.

— Чому ти подав мені руку? — я спитала майже з докором.

— Бо це ваш звичай чемности...

Нас покликали на обід, Фаарере повів мене вперед, щоб я відчинила піч, бо мені гості припадала честь здійснити першу верству листя. Зпід листків пальми бухнуло на мене гарячою парою. Решту листовиння зняли хлопці дрючками, щоб не попекти собі рук. Від тих усіх смаковитих, відслонених страв ішов лоскотливий запах, що загострював апетит.

Ці зелені завитки своїм виглядом нагадува-

ли мені наші голубці, хоч розмірами бенкет величнів!...

Малий син Фаарере, видно з замилювання вістун усіх новин острову, приніс нам немиле повідомлення про те, що Ален Жербо „відхилив” запросини экс-начальника.

— Це через мене, правда? — я спитала збентежена.

Фаарере навіть не старався заперечити і добросердо виправдав дивну поведінку Жербо. Мовляв, його мучить якась завзята заздрість проти всіх білих людей. Він не любить бачити їх на берегах цього острову, боїться, щоб вони не зробили з нього другого „Тагіті”.

— Але, до тебе, коли він дізнається, що ти стала нашою прибраною донькою, він напевно зчасом звикне...

Я зрозуміла Алена Жербо. Чи-ж я сама не втікала з Тагіті тільки через те, що там було за багато європейців?

Мене посадили побіч экс-начальника, який розбавлений моїми запитами про їхню етикету сам став учити мене, як їсти руками, щоб було зручно та гарно, що раніше брати, в якій сос мачати, якими соками попивати. Я заїдала зі смаком запашне, м'яке м'ясиво, соковиту рибу, гомари, печені овочі у сметані з горіху та славну лакоминку „пое”, приправлену з коріння таро, кокосу та бананів.

По тім ситім та веселім обіді Фаарере передав старому вчителеві листа від Марао, щоб він його голосно перечитав для всіх.

— Королева пише, — почав одноманітним трохи псальмовим голосом старий учитель.

„Мої дорогі вірні та високоцінений начальнику! З тим листом посилаю вам цю білу жінку, яка приїхала до вас з далеких заморських країв. Сподіваюся, що її особа вам припаде до вподоби та що вона здобуде собі теж і ваше серце. Ця жінка довго шукала по світі землі, яка б найбільше була подібна до раю та за цю землю вона вибрала собі ваш острів. Чи-ж би і ви мали розчарувати її? Ні. Я сподіваюся, що ви приймете її як рідну доньку, не дозволите їй жалувати свого вибору та не забудете, що за ваш острівець вона відреклася всіх вигід та чудес Європи, які не одного з нас манять. Від тепер вона стає донькою наших островів, і я даю їй щасливе ім'я „Теура” — Червоне перо королів! Нехай далі життя пливе вам щасливо, з моїм щирим для вас привітом. Марао.”

По кількох хвилинах мовчанки Фаарере підвівся та знову заговорив по тагітійськи.

— Отже по волі королевої я з великою радістю приймаю Теуру за мою доньку, за доньку нашого цілого острову, хіба хтось з вас мої друзі волів би мати першенство у виборі?...

На цей запит усі крім старого знахаря так голосно запротестували, що цей їх запал викликав у мене розбавлену усмішку, на думку, що вони зовсім не були такі скорі сперечатися за мене...

Фаарере звернувся до знахаря:

— Скажи сміло, може ти волієш заадопту-

вати її? Ти маєш першенство щодо віку, а надто ти сьогодні мій гість!...

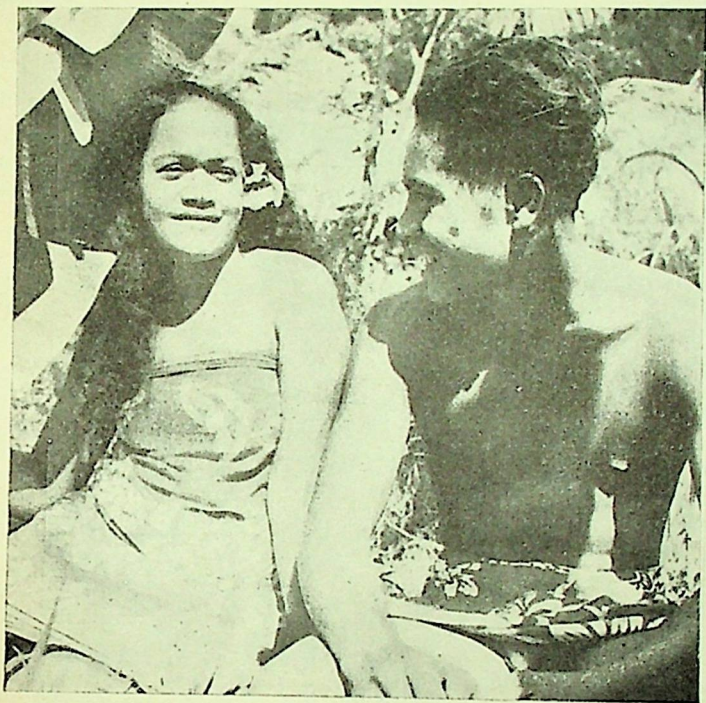
— Вибір не належить ні тобі, ні мені! — він відповів підводячи свою вихуділу голову до неба, мов би брав його за свідка. — В наші давні часи дорослі діти самі вибирали собі прибраних родичів. Іноді вони навіть мали право замінити свою матір за іншу!...

— Отже вибирай ти! — перебив йому Фаарере, звертаючися до мене, якимось не своїм голосом.

Збентежена тим несподіваним конфліктом, не розумівши його, я попросила вчителя перекласти для всіх тих кілька моїх слів.

— Передусім я хочу подякувати вам, начальнику, за цей милий бенкет. Теж за простоту та щирість, з якою ви мене, чужинку, незнайому прийняли у свій гурт. З мого боку я вважаю своїм обов'язком відплатитися вам хочби щирістю та признатися перед вами, що суворіші звичаї мого далекого краю не дають нам свободи міняти свою маму на якусь іншу. Зрештою моєї мені ніхто не всилі був би заступити, хоч це не перешкоджає мені бути щиро зворушеною вашою готовістю прийняти мене у вашу родину. Тимто я з радістю приймаю вашу приязнь та опіку. Зрозуміло, що мій вибір адоптора лишиться той сам, що й королевої Марао, яка мене до вас прислала начальнику Фаарере!

По тих словах я знову сіла та з вдовolenням спостерігла, що вони зовсім не вразили гордості начальника а навіть здається вдоволили його.

Бора-борани. За вухом „квіт кохання“.

Матай.

Моїна зі своєю донечкою.

Аллен Жербо.

самолюбство, бо його високе чоло знову випогодилося.

Зате низько схилена постать знахаря не судила мені нічого доброго та я ще раз зрозуміла, як трудно навіть на такому маленькім острівці уникнути людської зазисти. З першого дня мого тут побуту я придбала собі двох нових ворогів — Алена Жербо та цього дивачного знахаря.

— А тепер скажи нам які твої бажання, наміри? — запитав мене Фаарере.

— Чого-ж мені більше бажати?...

— Я не знаю! Ви люди складні. Мені якось пояснив мій білий син, що ви, мовляв, не можете довго жити нічого не роблячи. Якщо це правда, то може й для тебе треба знайти тут якесь, відповідне до твого роду й стану зайняття? Чи-ж не так? — звернувся він запитливо до своїх друзів, якби на якійсь родинній нараді, — подумала я всміхаючись.

— Я думаю, — відповів майже без надуми місцевий учитель, — що вона з успіхом могла б помагати мені вчити наших дітей усяких європейських мудроців та французької мови, а це нелегко, як ви самі знаєте!

— А чи ти любиш вчити дітей? — запитав мене Фаарере, даючи тим доказ, що він був куди кращим за вчителя психольогом.

— Якщо це тільки від мене залежить, то я признаюся, що замість учити ваших дітей, я волію сама навчитися від вас ваших мудроців, ваших звичаїв та вашого способу життя. Окрім цьо-

го, якщо колись припало б учити вас, то я скоріше старалась би навчити вас способу, як вам вернутися до деяких ваших давніх звичаїв, традицій та вашого давнього знання, ніж помагати вам шукати оманного щастя у наших книжках, у наших законах, — які зрештою не були створені для вас, ні для ваших островів, ні вашого підсоння!..

О диво! Ця моя нова відмова, замість нового ворога, здавалося, зєднала мені втрачене довіря знахаря. Він знову подивився мені просто в очі, тим разом з іскоркою не погрози — а задоволення, якого видно він не хотів виразити словами перед старим і молодим учителем.

Цей останній був очевидно менше вдоволений з моєї відмови, втративши надію зробити з мене свою вигідну помічницю, хоч він здавалося чудово розумів мій вибір „нікого не вчити”, — та як правдивий тагітянин поділяв мій нахил до безділля.

З тої цілої наради найбільше вдоволена була я сама, бо я ясно виявила своє бажання деякої незалежності та мої пляни побуту, властиво брак усяких плянів!

Від того дня почалося для мене цілком нове життя, якого єдиною турботою було придбати собі якнайбільше задоволення та приємності. Змінилося мое гарячкове темпо думання та відчування, потреби і вимоги стали щораз то менші. Навіть мій „непохитний“ намір писати, з яким я приїхала на Тагіті — ослаб і вкінці зовсім погас...

— Навіщо? — спитала я себе — чи-ж не кра-

ще позбутися цієї амбіції, попробувати усунути всяку причину невдоволення собою, бути безхмарно щасливою? Зрештою зривати з минулим не можна наполовину — це надто боляче, надто небезпечно! Треба зірвати з ним усі звязки або ні. Досі довгі роки я відклала згодовану амбіцію письменниці — найчастіше збуваючи її обіцянками перед собою, — то не мала часу, то спокою, то сприятливих обставин, то „легкої голови“!... Все це було вимівкою для надто слабкої перед спокусами волі. А чи-ж тих спокус мало? Якась нова подорож, а то і звичайний прохід під червоний або фіялковий захід сонця, купіль у морі, цікава книжка...

Щойно тут я зрозуміла, як мені бракувало досі правдивої рівноваги духа, та як я помилялася гадаючи, що стану „легшою та щасливішою“, щойно тоді, коли врешті „випишуся“! Щойно тут я зрозуміла, що єдиний лік для мене у цілковитій байдужности та безжурі, без духових конфліктів, змагань і докорів.

Я майже забула, як тримати перо в руках, я вже відвикла від звуку мого колишнього імені, — тепер мене називають Теура — я тепер „червоний птах“.

Уся моя прибрана родина та сусіди, всі по черзі, кожного дня вчать мене нових мудрощів, як бути щасливою без нічого. Параї вчить мене виправляти листя пандануса та сплітати з нього широкі капелюхи від сонця, плести кошички зі свіжого галуззя пальм. Вона учить мене теж говорити по тагітійськи і каже вголос повторяти

кожне слово, — а я як мале немовля краще вимовляю, коли бачу рух її уст.

Моя прибрана сестра Моїна показує мені як душити оливу з кокосових горіхів, як розпускати у ній пахощі квітів тіяре, як мастити нею моє тіло, щоб воно скоріше загоріло (хоч цієї дивачної моєї забаганки вона зовсім не розуміє) та стало блискуче та гладке.

Знахар навчив мене, в якому зіллі купати моє коротке волосся, щоб воно скоріше відросло, хочби до пояса, як личить „найскромнішій доньці острову”. А поки воно не виросте він радить мені ховати нагу голову під білий вінок з тіяре.

Я стала носити білий вінок, та щойно пізніше дізналася, що він мав на меті „висватати” мене. Рараї тільки хитро всміхнулася: видно це для цього вінка Матай став так часто заходити до нас!...

А наш кривняк Матай — тут майже всі кривняки — справді став часто заходити до нас. Він теж учив мене: лазити на сам верх пальми, зривати там горіхи, веслувати на вузькому човні. Іноді він возив мене легким білим вітрильником аж до коралевих скель, де вдаряв лютий океан. А посередині ланцюга острівців стоять майже завсіди спокійні, прозорі води, де на десять метрів вглиб видно ясне дно вкрите коралевими скелями, рослинами та тваринками, понад якими плавають кольорові риби — сині, червоні, чорні, золоті. Я раз-у-раз посиляла Матая дістати мені з дна ту або іншу рибку. Він

тільки всміхався, поринав і виринав з кольоровою рибою.

Ходячи по заквітченим дні, серед білих, рожевих та фіялкових коралів, я не могла опертися спокусі доторкнутися їх рукою, але Матай перестерігав мене: вони хоч і скамянілі на вид, живуть та болюче ранять руки, випускаючи на рану свою отруйну слину. Я навчилась від нього оминати дотику чорного їжака, зрадливих поліпів, як пізнавати здалека рекіна, місце на дні моря, куди поховалися білі такі смаковиті черепашки, та врешті як їх збирати у кошечок причеплений до пояса.

Ах, який тут гарний світ, яка щаслива земля, як усміхається сонце, як манять золоті береги і м'ягка зелень лісів! Як тут ніжно пахнуть білі квіти, як полум'ям горить на блакиті небес заквітчаний верх „вогняника“!

А море цього острова зелене вранці, синяве весь день, срібliste у місячні ночі. А довгі доріжки понад берег; повні соняшних, ажурних тіней від листовиння струнких пальм, — лагідний плескіт води об золотий пісок та пурпурово-золотий захід сонця, — надуті, білі вітрила, що по синіх хвилях несуть за собою вузький хребет легкого човна.

Трудно теж забути гнучку постать Матая у сонці, як він звинно лізе на пальму за горіхами, або на дерево за білими квітами для мене, як він вужем плаває під водою в погоні за рибками.

Щастя людей тут складається з самих дрібничок, яких їм ніхто не може відібрати. А біднішими їм трудно бути, бо всі свої потреби вони пристосували до природних багатств острову.

Чим ближче я пізнаю їх життя та чудову природу цього острівця, тим кращий він мені видається.

*

Ще один незабутній спомин. Одного зоряного вечора ми „по давньому“ святкували повню місяця над берегом срібlistого моря, під ритм легкого плескоти хвиль.

Дівчата одягнені у солом'янні давні спідвиці, замаєні білими запашними вінками сиділи кругом на траві. За ними круги жінок, хлопців та чоловіків теж у давніх одягах. Нас усіх освітляло кілька смолоскипів та згори біле, мрійливе сяєво повного місяця.

— Співай, Матай, співай — я просила сидячи у першому колесі дівчат, що теж загуділи „співай“!

Матай вийшов та станув посередині, ввесь у червоному світлі, гарний як сам діявол. У його ногах три музики вдарили по струнах гітари. Матай співав гарячу пісню до місячної ночі, а коли нараз урвав на пів тоні, ми всі підхопили її приспішеним ритмом: „Я-га-га! Я-га-га! Аре-га! Аре-га! Аре-га!...“

— Танцюй Матай! — загуділи довкола гомоси.

Він пристанув на хвилину непорушний, розвів широко рамена до неба, спершу поволі-

сеньки, потім щораз то швидше почав давній танок острову, із щораз-то новими фігурами, щораз-то новим ритмом. Я не тямлю танку такого повного природної плястики та краси.

Нараз Матай присів передімною, простягаючи до мене руку. Це був знак запросин.

— Ви-ж усі знаєте, що я ще не вмію танцювати вашого танку. Вибери собі іншу, гідну тебе танечницю!...

— Тебе! Я тебе навчу — він відповів рішуче.

— Танцюй Теура! — загуділи звідсіль голоси.

І я стала танцювати давній танок маоріїв, — ведена якимсь дивним інстинктом, гарячим ритмом музики та окликів.

„Я-га-га! Я-га-га! Аре-га! Аре-га! Аре-га!“ — гомоніли ще довго вночі п'яні ритмом голоси.

*

Одного дня по перегонах вітрильників, плавання та веслування спортивного товариства маоріїв, яке тут заклав Жербо, юнаки рішили влаштувати бенкет у честь свого засновника та ідола — Алена Жербо.

По незрівнянім видовищі перегонів, я верталась домів берегом сама, тільки здалека глянувши на підготову до бенкету. Ледви я прилягла на плетінці відпочити по гарячій днині, як хтось застукав в мої двері. Відвикнувши від цього європейського звичаю я вся здригнулася,

як тоді, коли в далекій сільській глуші післанець приносить нам пильну телеграму.

— Увійдіть! — я гукнула чомусь по українськи. Відхиливши мату, яка заступала двері, на моїм порозі станув сам — Ален Жербо.

— Чому ви відмовили прийти на прийняття в мою честь?...

— Бо вони мене не запросили особисто.

— Вони запросили цілу родину Фаарере, отже і вас!

— Так чого-ж ви завжди називаєте мене „чужинкою“?

— Бо я справді ще й досі не знаю пощо ви сюди приїхали?

— Хто його знає, може для того, чого й ви!

По тій відповіді очі Жербо легко змінили свій гострий вираз.

— Чудна з вас жінка. Ну, що-ж, ходіть. На нас там уже всі чекають!

— Гаразд, я піду, але тільки тому, щоб моєю відсутністю не поневати вам цілої вечері, бо без Матая, хто-ж буде вам вести танець?

— Я не розумію, чому тубильці так славлять вашу привітність?...

— Я теж не розуміла, коли вони запевняли мене, що ви найкраща людина під сонцем?... Тямите, як у день мого приїзду ви відмовилися прийти на обід до Фаарере, — теж у мою честь!

— Ви це не забули?...

— Я й не забула „ще“ вашого привітання мене перед „Жізборною“!

— Я признаюся, узяв вас за якусь американку, або якусь там іншу туристку!...

Перед самим бенкетом Жербо підвівся і виголосив довгу промову у мові тубильців. Він закликав їх зберігати давні звичаї, давню ношу, дома під стріхою, давні танки та пісні!

— Не дайте — гукав він — цілком посумніти вашій золотій, розсміяній землі. Не бійтеся бути щасливими, бо ніякий Бог, ні новий, ні старий, хіба, що він злий бог, не карає людей за те, що вони нікого тим не кривдячи, вміють бути щасливі! Ніодни Бог не забороняє танку, ні пісні, тим більше, якщо вони такі гарні, як ваші! Навпаки, він радий їм, бо вони славлять його. Тому, якщо ви хочете зеднати собі ласку Бога, ваші танки та ваша пісня повинні залунати ще вище, аж до самих небес, щоб Він її там почув!

Я була зворушена цією промовою і від того дня ми навіть стали добрими друзями, разом згадували Мароко, де кожне з нас лишило кусень свого серця, та деякі країни наших мандрівок. Іноді ми шукали разом способу, як поправити долю Тагіті, як перешкодити наступові „білої інвазії“. Ален Жербо вичислював мені всі перепони з боку протестанських, засліплених своїми „обовязками“ місіонарів, то з боку французьких, кольоніяльних інтересів, врешті через надто велику пасивність самих тубильців, які від французької влади ще не зазнали ні голоду, ні нужди, ні погорди.

— Одне, що мені ще лишилося — сказав

Жербо, хоч мій уряд нерадо бачить мене тут — це можливість приїздити сюди часто, жити між тубильцями, як вони, та далі писати мої книжки протесту, які врешті у Франції, може хоч кільком ідейним одиницям, відкриють очі... Але Париж звідси так далеко, що навіть найкращі резолюції столиці, перейшовши через десятки посередніх рук, доходять сюди змінені до невподоли!

*

По перших „сензаційних“ для мене відкриттях на острові, по перших легких захопленнях, дні ставали подібні один до одного, незмінно безжурні, чудові.

Одного ранку несподівано Матай спитав мене:

— Хочеш, поведу тебе туди, геть високо у гори?...

Цей запит трохи здивував мене, бо ці ліси і гори були „заборонені“ для людей, — бо це були „божі верхи“, куди від часу, як повалено святині людських жертв, маорії перестали ходити з остраху перед суворою помстою погорджених богів.

— Туди на сам верх?...

— Як хочеш, то аж під верх!...

Я прийняла запросини з радістю. Мати таку нагоду побачити Олімп тагітійських богів!...

На другий день, раннім ранком, у найбільшому секреті перед „старими“, ми вибралися у напрямку найлагіднішого схилу гори, куди бігла вузенька доріжка спершу до плянтацій ва-

нілії, потім до ліску панданусів. Сюди тубильці ще приходили за деревом та листовинням на стріхи. Але трохи вище ліс ставав непрохідною гущавиною.

Мій безстрашний провідник, одягнений тільки у своє червоне парео йшов попереді з довгим сікачем у руці, прорубуючи перехід.

Побіч плянтації ванілії я зупинилася перед одною високою тичкою, де пнялась вужем повійка ванілії з м'ясистим, зеленим листям. Деякі кущі стояли ще у квіті, хоч на інших вже тяжіли рясні китиці стручків, — подібні до фасолі. Признаюся, що у моїй уяві ванілія виглядала поетичніше... І ніякого запаху!

— Ба, щоб вона запахла треба ще багато труду — пояснив мені Матай. Передовсім треба поженити квіти...

— Як так женити?...

— Ось, глянь. Бачиш тут цю розквітлу голівку, а вдолі цей ротик, зачинені уста. Їх треба розхилити, забрати з них пил та покласти його всередину чаші.

— Цей пил звичайно переносять бджоли?...

— Не бджоли, а ми самі!

— Отже ці квіти не запліднюються самі?...

— Запліднюються, тільки не завсіди їм це вдається, бо ванілія це такий рідкий а химерний квіт, що якби ми самі їх не еднали, то з десятих пнів ми мали б тільки кілька стручків. Зате, глянь тепер, як виглядає галузка... Аж скрутилася під тягарем!

— Чи можливо, щоб кожную квітку еднати?

— А чи ти з одного кохання могла б уродити нараз десятеро дітей, — докинув він з усмішкою переваги над моєю наївністю.

Перші удари тяжкого сікача у гущавині, наповняли ліс лиховісним шумом, будили його з довгого, тяжкого сну. Після кількадесяти тяжко здобутих метрів, ми опинилися під грубою, непроглядною покрівлею зелені. Звідси не видно було неба, ні верхів, ні острову, тільки довкола нас старий, мовчазний ліс, повний погнилих дерев, темряви та вогкости.

Тут Матай насторожив слух.

— Що Матай? — спитала я шепотом. — Чи тут водяться небезпечні звірюки?

— О, ні! Тут не зустрінеш ні одної комахи. Я тільки наслукував плескоту води, бо тут недалеко має бути водопад.

У лісі легше було почути стукіт власного серця, ніж якийсь інший звук. По пів годині серед гущавини, ми знову зупинилися, щоб відпочити.

— Ніколи не дійдемо до верху — я кинула передчасно розчарована.

— Дійдемо, як тільки я віднайду дорогу до води...

І справді невдовзі ми натрапили на водопад. Ми пнялися щораз-то вище, зачепляючися руками за слизьке коріння дерев, що мов вужі повзли по каменях, від щілини до щілини. Ще трохи вище ми ввійшли у чагарник, звідки видно було клопоті неба та „заклятий“ замок скель, що стрімкими вежами сторчав аж до білих хмар.

Старі люди розповідали, що колись, ще за часів святинь, цей верх видно було здалека. Він, мовляв, колись у сонці світив рубінами та золотом, але потім заховався за непроглядні хмари, бо туди втік і ще й тепер там живе грізний бог Оро, який тільки й вичікує на нагоду помститись на людях за те, що вони розвалили його святині і що вже ніхто не приносить йому людських жертв...

Врешті ми станули на широкій площі, під грізним верхом бога Оро.

— Тут, бачиш — сказав Матай придушеним голосом — під тим верхом колись стояв наш славний марай!

Його обличчя прибрало якийсь жахливий вираз, а в очах грався дивний вогник. Сильний, напів голий, дикий він стояв передімною з довгим ножом у затисненій руці, якби мене привіз сюди на жертву для ображеного бога... Нараз він підняв угору свій сікач, наче збожеволів, і врешті я почула його широкий, дикий сміх. Він ще раз закрутив ножом та кинув ним далеко від себе. Ніж застряг у серці високого дерева, до якого колись привязували людські жертви.

На мої запити Матай відповідав неясно. Він запевняв, що колишній звичай людських жертв на їх острові зовсім не був обрядом канібалізму, як серед маоріїв з Нової Зеландії. Деякі дослідники кажуть, що людські жертви на тагійських островах були корисні. Інші знову добачають у тім звичаї тільки прояв їхнього глибокого самооборонного інстинкту, бо тим ма-

лим, відірваним тисячами миль від інших земель островам, починав загрожувати надмірний приріст населення, а за ним нужда і голод. Зрештою „жертвою“ падали найчастіше невільники, злочинці за порушення „табу“, воєнні полонені, діти „табу“ — нерівного подружжя, між ріднею або забороненими кастами. Ці всі жертви, мовляв, тільки очищували расу, яка була одною з найздоровіших, з найкращих, найвідважніших рас світу...

З моєї задуми вирвав мене оклик Матая:

— Теура, ходи сюди, глянь у цю пропасть. Її дно, це одно з найстрашніших „табу“ острову. Туди колись скидували людські жертви. Це пропасть духів!...

Я присіла з краю. Матай став оповідати мені дивну пригоду одного місіонера, який кілька літ тому був вибрався на сам верх цієї забороненої гори, щоб доказати своїм новим християнам, що в їх горах нема вже давніх богів. Він обіцяв вийти на сам шпиль гори Пая та цілу ніч палити там вогонь, бо не боявся помсти бога Оро. І дійсно довго серед ночі горів вогонь на верху Пая, але місіонар звідти вже ніколи не вернувся.

Я вийшла під верх. Широкий вид на ліси, на береги острову та на зелений коралевий перстень серед безмежного океану був дійсно такий величний, що Матай даремне кликав мене здоліни.

Наперекір його „забобонам“ я навіть наміряла вилізти на сам верх, хоч уже було запізно,

— ніч була б застала мене тут саму... Матай страшив мене близьким вечором, хмарами, помстою богів, навіть погрожував, що більше нікуди не поведе мене. Я злізла трохи нижче, хоч Матай, який досі стояв на скелі, я вже не побачила. Із дна пропасти вдарило в мене дивним холодом. Звідти плила хмара імлі, чорні тіні простягли до мене рамена... В одну мить мене охопила густа мряка, крізь яку не видно було дороги. В мене закрутилася голова, я відчувала, що втрачу рівновагу.... Нараз, мене схопила за рамя чиясь сильна рука та потягла. Я мала вражіння, що злітаю на дно безодні. Щойно на половині дороги від скель до берега, Матай випустив моє покрите синцями рамя. Тут знову світило західне сонце, знову було видно золоті береги моря та затишну нашу оселю.

Матай сміявся з моєї блідини, з мого подертого одягу та покривавлених ніг. Тепер він був переконаний, що я вже не посмію нехтувати його давніми богами, — не буду зневажати „табу"! Він відірвав кусень свого перео та перев'язав мені ним мою поранену ногу.

— Чи ти знаєш, — він сказав, — що ніодна з наших жінок тепер не вибралась би навіть сюди, навіть на пів дороги, — хоч глянь, тут ростуть банани, повно тут помаранч!.

— Де помаранчі, Матай?! Я відчувала велику спрагу.

— Трохи нижче, — глянь!

Матай мов вивірка виліз на сам верх помаранчі-велитня. Перестрибуючи з галузки на га-

лузку він наповняв кошик найкращими овочами та накінець зірвав кілька цілих, рясних галузок та двома стрібами зліз долів.

Ми могли вгасити спрагу, наповняючи видушеним соком помаранч скручені з листків, діркові лийки, які одну по одній ми вихиляли без рахуби, з правдивою марнотратністю райських дітей.

Заки вирушити в дорогу назад, Матай простяг до мене свій сікач та попросив, щоб я вирізала ним моє ім'я на пні помаранчі, на доказ того, що я „жінка” тут була... Але бачучи, як я мучилася над першою буквою „Т”, він відібрав мені ніж та кількома рубами сам вирізьбив у корі тонкий знак пера.

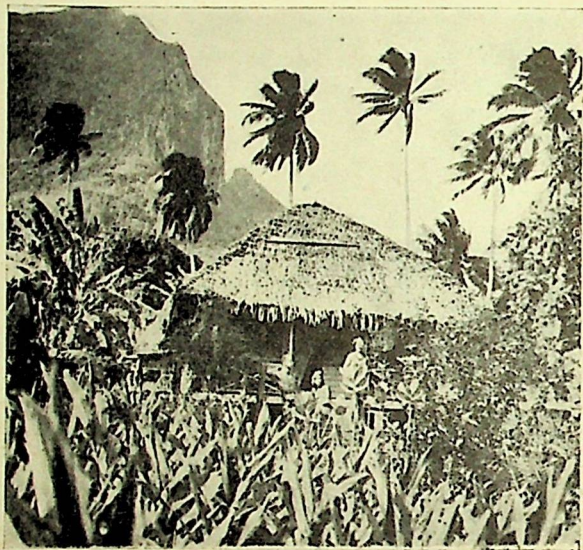
— Ось, твій правдивий підпис, а не якісь там значки, які ми тут скоріше забуваємо, ніж могли б їх вивчити!..

Навантажені тяжкими галузками помаранч ми рушили в напрямку моря і верталися до оселі понад самий беріг. Над морем заходило багряне сонце. Люди сиділи перед своїми хатинами, та як щодня подивлялися красу вечора. Майже з кожної загороди до нас долітали запити, вигуки здивування, подиву на вид таких помаранч, — та іноді оклик жаху на звук „Гори Пая”. Того вечора ми були героями дня, необережними сміливцями, „вибранцями богів”, які так щасливо вернулися зпід самого верху...

Хоч Матай усе тихцем запевняв мене, що ми не „вибранці”, бо якби нас там була застала ніч, то ніхто більше нас уже не побачив би!..

Коралевий ланцюг; за ним лютує „Спокійний Океан“.

Моя веранда та кімната у хатні Терія.

ЛОВЛЯ НА РЕКІНА

Терій, мій уважливий господар, знаючи, що я люблю виправи на море, запросив мене на ловлю риб, куди він вибирався зі своєю жінкою, яка звичайно товаришила йому.

Ми мали виїхати по обіді з наміром лишитися на морі до пізньої ночі та ще й ввечір продовжувати ловлю з вогнями. Я і Тетуа, жінка Терія, весь ранок приготівляли смолоскипи, направляли сіті та плели кошички на рибу. Як сонце відбігло трохи від полудня, ми рушили на широкє море в напрямку „зачарованого“ острівцяти Мо-Пі-Ті.

Чому ніхто, навіть ти, Терій, не хочете мене туди повезти? Хоч на хвилину там зупинитися? — я запитала з деяким ваганням.

— Бо туди ніхто з нас вже не їздить. Пощо тобі даремне наражувати собі злих духів?

— Яких духів? — я запитала трохи здивована, що Терій „вірний християнин“, якого недавно тому місіонар ставив іншим за приклад, ще не позбувся остраху перед „табу“ цього острівцяти, і по „християнськи“ стару назву заступив виразом „злі духи“!..

— Не знаю які, бо я їх не бачив, хоч я певний, що там їх оселя.

— І ти їх боїшся? Ти майже єдиний вірний християнин Бора-Бори? — вкинула я хитраво з надією, що ці слова вражать його себелюбство.

— Я не такий уже боягуз, Теура, як тобі здається, хоч по стільки нещасливих випадках, краще не дразнити тамошніх нечистих сил.

— По яких випадках?

— Яка ти цікава? Багато трапилося там дивних випадків..

— Чому-ж це Терій?

— Не знаю добре!.. Старі оповідали, що колись вивезли та покинули там на повільну, самітну загибель двох молоденьких князів!

— На яку загибель?..

— На страшну смерть, від сонця, спраги, та голоду!..

— Прецінь там стільки кокосових пальм!?!..

— Пальм там справді багато, — та саме до тих пальм привязали молодих князів на поталу пажерливим птахам!..

— За яку-ж це провину?..

— За ніяку — невинних! Саме тоту... — не докінчив він.

— Через те той острів став „табу”?..

— Може, хоч, я не знаю, Теура. Вже не знаю! Це така давня історія!.. — пробував він викрутитися.

— А потім, чи від тоді Мо-Пі-Ті — ще ко-мусь приніс загубу?

— Усім, хто тільки відважився потурбувати цю прокляту землю.

— Чи і тобі теж, Терій? Бо мені здається, що і ти їздив туди, ще недавно тому, тоді коли там крутили славу фільму?..

— І я їздив туди, Теура! І дав себе спокусити — зате тепер вже ніколи не поїду. — За які гроші, ні карі!

— Скажи мені, що там такого трапилось з тією фільмою „Табу“, — з тим німецьким режисером?

— Він був уперся, без огляду на наші перестороги, і від того дня почалися злидні.

— Злидні для нього?... Прецінь фільма вийшла чудова.

— Так, так, — чудова. Затє за неї він та ще дехто заплатив життям!...

— Що-ж йому сталося?...

— Він розбив собі череп, заки його власні очі могли побачити цілу фільму, — заки міг нею похвалитися.

— Розбив собі череп, де?

— У своїм авті! Як їхав на першу виставу „Табу“!

— Направду?

— Як мені не віриш, то спитай інших!

— А ще кому що трапилось?

— До них була приїхала біла жінка. Вона теж втратила голову, кажуть недавно саме отруїлася. Вона мала волосся, як звої пуху і таке проміністе, як з волокон самого сонця, біла і гарна...

— Я не тямлю. Чи вона грала у тій фільмі, Терій?...

— Ні, не у фільмі, а грала з вогнем — з небезпечним коханням з маорієм.

— А це так небезпечно? — я зажартувала. — Так багато ваших жінок кохається та живуть з бі-

лими, а ви приймаєте це за зовсім нормальне явище?...

— Наші жінки це не те саме, що ви, — білі! Для наших ніяке кохання не небезпечне!

— Яка-ж ріжниця?

— Ріжниця велика, бо наші таксамо скоро забувають як... — не докінчив він, видно онесмілений.

— Таксамо скоро забувають як?...

— Як кохаються з вашими білими чоловіками! Зате, ви білі жінки якісь зовсім інші. Такі вимогливі, химерні...

— А хто-ж був її вибранець?

— Хто? Хіба ти вдаєш! Звісно, Матай.

— Матай! — я чомусь збентежилась тим відкриттям, здивована, що я сама цього не відгадала.

— Найбільше лихо у тому, що вони не довго були щасливі, — мабуть і ніколи!...

— Чому-ж це?

— Може тому, що вона вимагала, щоб Матай покинув для неї свій острів, та щоб виїхав із нею в Європу!

— Чому-ж він не поїхав, коли кохав?

— Добре не знаю чому. Мабуть тому, що він сам заразився від неї заздрощами та не хотів бути „третім“, хоч йому обіцявали гроші за славу!...

— Хто обіцявав?

— Вона та її чоловік.

Він теж тут був?

— Звісно, що був. Вона потім отруїлася в Європі, а Матай від тоді не зазнав спокою, —

вже не вміє так сміятися, так танцювати як колись !...

Ми плили під обривистий ритм весел Терія, якими він супроводив течію своїх думок та споминів. Здалека Мо-Пі-Ті виглядав на острівець з казки: — оточений гладкими, жовтими пляжами, увесь кучерявий від зелені, позолочений сонцем та такий привітний, що смішним пересудом видавалися якісь там на ньому „табу“ чи інші чари...

В ту хвилину я рішила поїхати туди іншим разом сама. Зрештою Моїна казала мені, що вона недавно туди їздила за рідкими мушлями. Терій багато переборщив.

Минувши Мо-Пі-Ті, Тетуа, яка веслувала мовчки всю дорогу, якби наша розмова була їй цілковито байдужа, нараз з окликом радості, показала рукою на захід:

— Гляньте, там риби! — хоч, я ніяк не могла добачити більш, як якісь дві загублені чайки над водою...

В міру, як ми наближалися до того місця, Терій теж насторожився, — насунув на очі свої темні окуляри норця та ближче присунув свій зубастий спис.

— Глянь туди, Тетуа! Мені здається, що там теж будуть рекіни, — сказав спокійно. Тетуа без найменшого здивування приклала руку над очі перед низьким сонцем.

— Там напевно рекіни!

— Правдиві рекіни? — я спитала ще жартом.

— Навіть із хвостом — відповів дотепно Терій. — Тому позір, Теура — коли ми підідемо до них, сиди тихо та міцно тримайся обома руками за боки човна...

Я не встигла щось сказати, як він випростувався як струна та зі своїм довгим списом стрибнув у глиб моря.

— Тетуа! — я гукнула затривожена, хоч її легко усміхнений вираз успокоїв мене.

— Не бійся за нього, Теура. Він добре знає дно моря та він найшвидше з нас усіх плаває.

— А рекіни?...

— Рекіни ще далеко! Зате, кільки тут великої риби!

Терій уже тримав на вилках три гарні штуки, з якими він плив угору до нас.

Ледви висунувши голову понад воду, він глибоко затягнувся повітрям, з насолодою дуже спрагненої людини. Ще раз відітхнувши, він поволі підплив до човна, вільною рукою зачепився за його облявок та струсив нам на дно три наскрізь перешиті списом риби. Я подивляла, охала та ахала, а він знову пірнув на дно, де його гнучке тіло, трохи викривлене грою хвиль на поверхні, плавало довкола коралевих скель.

— Вже більше ніж „двацять віддихів“! — я спитала з острахом Тетуи. — Чому-ж він уже не впливає?

— Він завсіди перетягає.

— Цеж небезпечно...

— Не так дуже. Він уже звук, хоч і він від цього скоро постаріється.

— Як найдовше може він витримати під водою?

— Сорок віддихів, хоч цього не слід надуживати. Від цього можуть легені роздертися.

— „Роздерті легені“ — я повторила згадавши сумні випадки при ловлі перел, що їх нурки так часто обливають своєю кровю. Дорогі цяцьки! Тим більше бажані, тим цінніші, що кожна краща зпоміж них коштує життя одної людини!.. Мені здається, що від тепер я вже не зможу любитися ними як перше, — як побачу їх на випещеній жіночій шийці. Я теж певна, що вже нікому не буду заздрити їх прославленого „теплого, живого“ дотику!...

Терій нарешті вплив наверх, тим разом з якимось чорним морським вужем, якого він міцно тримав у руці за горлянку. Я здивувалася навіть витягати з моря таку потвору, але він запевнив мене, що нема кращої над неї риби!

— Хіба кращої у смаку.

— Зрозуміло, що у смаку, а не на прикрасу капелюха — відповів Терій з усміхом.

— Терій! — а це що? гукнула я, побачивши недалеко від човна, майже на поверхні води форму якоїсь величезної риби.

Замість відповіді він уже знову був під водою.

— Маленький рекін, — пояснила притише-ним голосом Тетуа, ще нижче нахилившись над водою, щоб якнайдалше бачити. Нараз вона випружилася і почала швидко веслувати туди, де Терій вже змагався з малим рекіном.

Зі зворушення я не сміла ворухнутися, майже забула віддихати. Зате Тетуа замість на свого чоловіка пильніше дивилася кудись назад, — видно виглядала, чи не плывуть до нас більші рекіни.. Тимчасом Терій уже тримав на своєму довгому списі „малого“, який ранений старався визволитися від вилок, що глибоко застрягли в його тілі.

Ще один, ще два сильні викрутаси аж вода забулькотіла на поверхні, покрилася піною. Серед води побачила я тільки кінець дрючка та одну ногу Терія, яка знову впала під воду, якби вже не трималася тіла.. Я аж зойкнула і побачила зворушення на звичайно безвиразному обличчі Тетуи. — Вона стисла свої густі брови та затисла зуби. На місці, де кілька хвилин тому ми бачили булькотіння, тепер уже і сліду не лишилося. Море вирівнялося, розбіглися останні пружки по воді.

Нараз Тетуа вся розясніла та кивнула вбік підборідком, туди де й я добачила тонку довгу смугу на гладкій поверхні.

Я сильніше налягла на весло.

— Треба дігнати, якнайшвидше.

Знову сильний плюскіт води та горби піни, серед якої на мить з'явилася голова Терія. На її вид я аж усміхнулася. Наш човен наближався до Терія.

— Веслуй — докинула Тетуа, сама відкладаючи своє весло на дно човна, — та зупинися трохи оподалік.. сильно зарий весло у воду, — перехилися теж трохи у бік гойдальника...

вона кидала мені ясні короткі накази. А сама швидко звязала хустиною своє волосся, схопила у руку дрючок зі сильним гаком на кінці та разом з ним, навіть не попередивши мене, скочила у море. Від несподіваного штовху я мало що не перекинулася з човном... На два метри від „них“ я зупинилася на варті, хоч я не знала яку можу їм принести поміч. — Чи кинути їм другий спис, — чи може топірчик, чи сітку?

За сіткою на другім кінці човна лежав на дні у клуб звинутий шнур, який сам почав розвиватися та втікати у воду. Він видно був привязаний до дрючка, з яким Тетуа скочила у море. Я тричі обмотала його довкола задньої лавчини, — шнур усе ще відмотувався, лишилося всього тричотири звитки, як нараз побіч мене виринула голова Терія. Його обличчя було майже чорне, хоч він був притомний, кількома стрибками досяг човна та схопився його двома широко розставленими руками.

Кілька хвилин потім човен дістав такого штовханця, що якби я була сама то напевне перевернулась би у воду догори ногами. Тепер, не знати яким чудом наш човен плив з незвичною швидкістю. Нас очевидно тягнув малий рекін з гаком у тілі.

— А Тетуа? — я запитала майже з криком.

Терій показав мені очима наперед, де я дійсно побачила Тетуу, яка наближалася до нас тримаючися руками за натягнений шнур. Усі ми були живі і цілі. Тяжкі віддихи Терія заглушував

шум води. Ранений та втомлений рекінчик звільнював свою швидкість.

Терій став тягнути та скорочувати шнур, щоб наблизитися до завязаного втікача, який тягнув нас щораз то далше від острову, на повний океан!

Я все ще тримала весло глибоко у воді, від цієї напруги мені почало бракнути духу. Тетуа вилізла з води, щоб звільнити мене.

— Передихни собі трохи, — потім спустишся у воду на моє місце, а я візьму весло.

— У море? Пощо? Щоб прохолодитися?

Терія завжди бавили мої наївні завваги.

— Йому вже не довго до кінця — пояснив.

— По чім ти це пізнаєш?

— По шнурі! Бачиш — звільнився, починає звисати вниз.

— Отже я маю йти під воду? — я спитала, бо поправді я не мала великої охоти зустріти якогось рекіна та стратити кусень ноги.

Терій зупинив мій намір.

— Подай мені ножа. Ось там під моєю загорткою. Я подала йому його, та врешті і сама могла добачити малого полоненого, який уже перестав тягнути нас, — „уже зовсім піддався“!...

Тепер і ніж був зайвий; Терій безжурно встромив його у щілину поміж дві дошки, а сам сів та став веслувати назад, у напрямі острову.

Ми на шнурі потягли за собою рекіна, який вже не супротивлявся.

До берега ми причалили щойно ввечір, де на нас чекав Матай.

— Овва! ваше „немовлятко” має ледви більше ніж два рамена!...

— А ти сам уже зловив більшого? — докинула я чомусь лиха на нього.

— Це навіть жінка вміє! — він відпалив скептично.

— Я саме бачила, до чого здібні жінки. Тетуа помагала у ловлі, хоч ти запевняв, що ваші жінки такі невідважні, що не сміють піти у ліс!?...

— Це зовсім щось інше! Зрештою Тетуа не наша, вона китаянка! — відрубав він погіржливо, відвертаючись спиною до нас.

— „Китаянка”, — повторила я про себе, вперше пильно глянувши на її дійсно трохи китайський вираз очей. Тепер я краще зрозуміла, чому Терій та Тетуа трималися здаля від своїх, чому тубильці трохи погорджували ними та врешті, чому він шукав підтриму у місіонаря, який зробив з нього „найвірнішого зі своїх вірних”!... Це тому, що Терій пішов на „нерівне подружжя”, оженився з мішанкою, донькою китаїця, який колись тут тримав крамничку.

— Це нічого, не хвилюйся Тетуа, — потішав мене Терій помітивши моє обурення на цю зневажливу поведінку Матая. Він сьогодні під впливом нового місяця! — Це завсіди наводить на нього задирливий настрій! Краще ходімо вечеряти, — я вмираю з голоду.

По ситій вечері, я перша заснула глибоким сном. Хоч усю ніч мені снилися рекіни, — діди та прадіди нашого людодіа „немовляти”.

МОЯ ПЕРША ТА ОСТАННЯ ВИПРАВА НА ТАБУ

Це була неділя. Я була б навіть і не знала про це, якби не...

Вже з самого ранку я помітила якийсь незвичний рух на острові.

— Що трапилося? — я запитала Терія, який перейшов побіч мене ледви поздоровившись, та з міною покутника, одягнений як на парад у довгих штанах, білій сорочці та черевиках, — правдивих черевиках, які я вперше у нього бачила.

— Сьогодні будуть молитви!

— Які молитви?

— Служба у церкві!

— Та хто-ж буде вам її правити?

— Місіонар, який має приїхати до нас з Раятеа.

По дорозі йшло кілька дівчат у довгих білих сукнях, ще й з рукавами, якими вони очевидно намагалися наслідувати європейську моду. Я скоріше повірила б, що вони вибиралися на маскараду.

На привітання місіонаря, кожна з них видно старалася прибрати якнайпобожнішу міну певно в надії дістати прилюдну похвалу, а то й „відзнаку побожності”. Вони всі йшли до пристані, де вже чимало бора-боран чекало на човен місіонаря.

Не знаю звідки прийшла мені думка втекти тепер.

— На острів „Табу” — я повторила майже з радістю. Терій, біля фіртки покірно ждав на свою жінку та своїх дітей.

— Позич мені човна, я хочу на море, — я попросила його для форми, бо він ще ніколи не відмовив мені у цьому.

— Дуже мені прикро, але сьогодні не можу.

— Чому-ж це?

— Сьогодні неділя, — день молитви. Ніхто не повинен виїздити на море.

— Це тобі не перешкодить піти молитися, — я хочу їхати сама!

— Це все одно... В очах місіонера це буде поганій приклад. Сьогодні ніхто тобі не позичить човна!

— А це чому? Ти тут найкращий вірний, але інші?

— Інші, теж не захочуть давати поганого прикладу.

На моє велике здивування в домі „моїх прибраних батьків” я застала теж сильно побожний настрої. Звичайно привітні жінки, ледви поздоровляли мене півсловом та майже не хотіли глянути на мене, мабуть тому, що я не мала на собі білої сукні з довгими рукавами. Тільки один Фаа-рере моргнув на мене напів прижмуреним, розсміяним оком, зі своєї лежанки.

Я нахилилася до нього та шепнула йому на вухо.

— Позич мені човна, я хочу трохи на море!

— Ой, йой, — поганий ти вибрала день. Це буде поганий приклад для моїх ворогів, — він шепнув ще нижче.

Це я вже зрозуміла, теперішній начальник острову напевно не забув би очорнити Фаарере в очах влади, — що не шанує „урядового дня молитов”!...

Я рішила піти на другий кінець оселі, де жив Матай.

По дорозі я ще зустріла чотири красуні, які несли білі вінки.

Здалека я помітила пристань повну одягненого у біле шмаття люду. Усі були такі змінені, і смирні, що мені трудно було повірити, що це були наші бора-борани. На площі під деревом стояв Матай, одягнений у довгі штани, капелюх і черевики.

— Позич мені човна. Я поїду трохи прохолодитися на море.

— О ні, ні! Човна я тобі самій не позичу.

— А це знову чому, ти невірний бунтівнику? Боїшся за твій човен?

— Не за човен, а я чував, що від дня тієї вашої славної ловлі на немовлят рекінів тебе сильно кортить поїхати на Мо-Пі-Ті! Цікаво, що такого тобі розповів Терій?

— Терій мені сказав, що ти найкращий чоловік з цілого острову, — я відповіла жартом у надії змякшити його серце.

— Та, та, та! На „Табу” я не позичу тобі човна.

— Хто тобі набив голову тим „Табу”?

— Моя власна жінка. Вона це знає з певного джерела!

„Певне джерело це безсумніву Тетуа” — я подумала, знаючи, що досі я не вмiла здобути собі її приязни. Ось чому ввесь час нашої розмови з Терієм вона і словом не озвалася.

— А як я обiцяю тобі, що не поїду на „Табу”? — тільки трохи на море, або у візиту до Жербо?

— До Жербо тим більше тобі його не позичу — відповів він жартом.

— В такому разі я йду у ліс, у гори. — Пересплю там цілий день, або може пощастить мені зустрінути там якесь інше „Табу”, — вкинула я хитраво ще з іскоркою надії, що Матай радше позичить мені човна, ніж пустить мене саму „у гори”. Та і цим разом я помилилася: — він найспокійніше дав мені відійти у напрямку лісу.

Я завернула з дороги, взяла іншу стежину та побігла в напрямку його хати. Його жінка саме вбирала свою останню дитину — мале немовлятко у довгу грубу сукню.

— Добрий день, Нона, не спішися, ще маєш багато часу — я сказала з найбільшою безжурністю.

— Місіонар ще не приплив?

— Ні, він ще далеко, — ледви видно його човен на обрії.

— А ти ще не одягнена?...

— Ти-ж знаєш, Нона, що я не протестантка! Я прийшла до тебе з просьбою: Хочу поїхати трохи на море.

— На море? Сьогодні? Куди?

— На прогульку...

— Ну що-ж — як твоя воля, то бери човен та їдь щасливо, — відповіла вона з міною правдивої черниці, — прізвище, яке був їй дав один французький моряк у заслугу за „чернечі прикмети”.

Це прізвище так і пристало до неї,

— Спасибі тобі, Нона — я подякувала рада з успіху моєї „тонкої дипломатії”.

Я знала, що Нона радо позичить мені човен на „Табу”, куди вона знала, що „мене кортить”, бо сподівалася, що мені там врешті щось злого притрапить. Вона не була зла жінка, ані заздрісна, тільки мала причину ненавидіти чужинок, коло яких Матай раз-у-раз „крутився”.

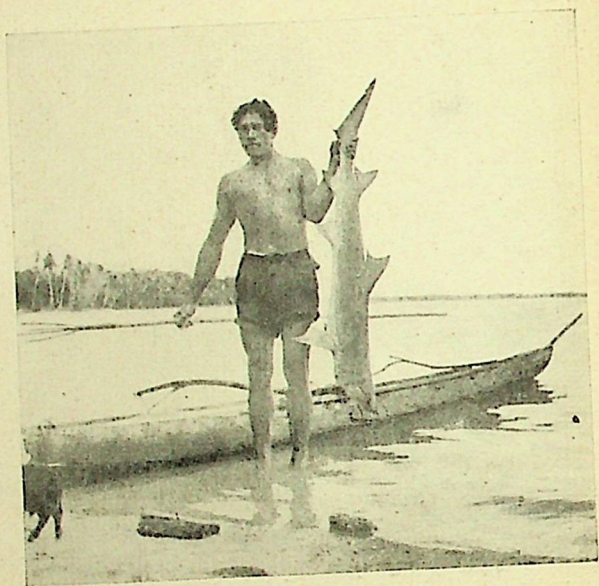
Я зіснула так тяжко здобутий човен у море, та тим швидше відчалила від опустілого берега. Нараз під синім небом, у погідний ясний день на морі знявся вітер, надплили хвилі. Човен відпливав щораз то далше від берегів. Пригадавши собі мій намір поїхати до Жербо, я завершила з дороги та підплила до його самотного, на якорі устійненого корабельчика — дому, якого він не покидав, навіть у заміну за правдиві палати, яких двері часто відчинялися перед його славним іменем. На мої заклики ніхто не відповів.

„Видно спить, або теж кудись утік”...

По дорозі на Мо-Пі-Ті я зупинилася на подовгастім острівці, якого досі я ще теж не мала нагоди відвідати. Тут можна було відпочити. Цей острівець виглядав здалека чарівно, та ледви я

Вітрильник Терія здобуває першу нагороду.

Рекін-немовлятко.

висіла на його беріг, як мене охопив якийсь незрозумілий, дивний сум, вражіння відокремлення, самоти.

Ще кілька кроків здовж берега — а там якась хатина. Хто в ній живе? — Я ніколи не чула про людей, що тут живуть. Трохи ближче відійшовши я побачила широко відчинені двері, всередині пустку та нелад. В кутку купа сміття, може перегниле листя старого леговища, у другім кутку на лавчині дзбанок на воду, дві мисчини, сокира, кілька почорнілих від саджі каменів, кілька недогорілих трісок. Довго не думаючи я повикидала з хати сміття, зі зсохлого галуззя пальми скрутила віник та позамітала нерівну долівку. Потім пішла ще трохи вглиб пальмового ліску подивитись, чи не надібаю цього дивного самітника, — певне якогось „фільософа”...

„Гу-гу!” — гукала я що кілька кроків, але мені ніхто не відповів, — навіть відгук.

Вернувшись на беріг я побачила, що мій човен сам зсунувся у воду. Ще трохи і хвилі були б його зовсім відбили на море і я тоді поневолі була б лишилася на острові самітника. Я вскочила у човен з такою радістю, наче б це був острів якогось чародія, що тільки чатував на заблукані овечки!...

— Бррр, — я здригнулася ще раз. Якийсь дивний острівець, здається перший поміж островами Пацифіку, де я не хотіла б поселитися.

Мій човен став сильно підстрибувати по хребтах щораз то дужчих хвиль, через широкий

канал від океану до острова, куди могли підпливати навіть великі кораблі.

Врешті „Табу”. Острівець як багато інших, — а може ще і привітніший, — з огляду на свою малу мов хвилями заокруглену форму. На березі пляжа жовтого піску, який тут здавався мені ще ясніший ніж деінде, — ще м'якший при дотику босих ніг. Цілий острівець покритий прозорим гаєм пальм, — усюди повно ясности, зелені, сонця! По землі рясна трава, квіти, — денеде у траві жовтий свіжий горіх!...

Сильно спрагнена я розколола один з них та майже одним духом випила його поживний, свіжий сік.

Далі вглиб острівцяти — малий ставок покритий леліями, — такими рясними, білими, невинними, що аж жаль було їх зривати! „Вода, видно тут солодка, отже можна б тут жити...”

Трохи далі я побачила рештки хатини, властиво хатину під іще добрим цілим дахом, тільки голіську, без стін, які видно розшарпав розіграний вітер.

„Її певно поставили тут для фільми „Табу”..., я подумала, помітивши її солідну будову та по мистецьки сплетену стріху. Тут певно зустрічався Матай зі своєю срібноволосою любкою...”

На пляжі я знайшла рідку, прегарну черепашку, яка збагатила мою маленьку колекцію. Невдовзі я мала багато черепашок, найрізніших форм та барв, з яких деякі були наче виткані узорами явайських батиків.

Сонце почало пражити, я рішила скупатися. Не знаю чи це тому, що це був „заборонений” острів, чи тому, що тут я свobodно могла удавати Еву, ця купіль видалася мені найкращою з купелів, та вона навела на мене такий радісний настрій, що я почала танцювати здовж берегу. Цей танок можна б було назвати танком русалки... Мені здавалося, що цією моєю радістю та захопленням я всилі була зняти з цього острова всі його „табу”, якщо він дійсно досі приносив людям самі злидні.

Якби нараз передімною зявилася була якась німфа або якась інша мара, то це менше збентежило б мене, ніж поява якогось човна, що підпливав до заборонених берегів Мо-Пі-Ті.

„Хто це?... Самітник із сусіднього острова, чи може сам пан „Табу”, який вертається до свого королівства?”... Я ніяк не могла доглянути обличчя цього чоловіка, — зате він на широкім яснім березі напевно міг добре бачити мене та мій божевільний танок.

На щастя я мала на голові мое парео, яким я вмить обвинулася.

„Ні, ніякий це геній, ані самітник, — я рішила майже з розчаруванням, пізнавши широчезний капелюх Матая та його легкий спосіб веслування.

Заки я встигла добігти до свого човна з наміром якнайшвидше відплисти з „Табу”, — Матай уже стояв на березі з дивно загадковим виразом. Не знати було, чи це був гнів, чи зворушення від зломаної постанови, чи тільки розбуджені видом цього острова його спомини?

- За чим ти сюди приїхав?
- За тобою!
- Так, скоріше відїздім!
- Чого-ж тепер тобі так спішно? Тепер уже все одно, вже можемо й лишитися, — відповів він іще більше таємничий.
- О, ні, ні!!!
- Чому-ж би ні?
- Бо від коли ти появився на обрії я відчула, що все тут нараз змінилося: Увесь острів насторожився, став непривітний, ворожий, наче б справді на твій вид усі злі сили збудилися зі сну!...
- Ти теж мала таке вражіння? Це дивно!...
- Справді дивно! „Він” видно любить тільки самітників, — а вид пари людей будить у нього тільки злість, — я відповіла.
- Та помсту!
- Чому? — Яку помсту?...
- Помсту кохання!... Колись „Рада старих” відвозила сюди зрадливих коханців та пари нерівних, заборонених подруж!...
- Пощо відвозили?
- Лишали їх на самітну загибіль.
- Чому-ж це „на загибіль”? — Тут-же можна жити!... Кокоси, риби, — вода!?...
- Ні, — вода затроена!
- Вода затроена?...
- Ага, — докинув він поволі та глухо. Чи тебе може й її скортіло поприбувати?...
- Майже!...
- Не жартуй Теура! Відповідж! Я захопив зі собою лік, — хоч...

— Ні, води я не пила, навіть не замочила у ній своїх рук, бо вже передтим була напилася кокосового соку! — А квітів мені шкода було зривати.

— О, там їх повно, — білих лілей!

— Білих лілей, — повторив він задумано, певно теж отрутних!...

— Мені здається, Матай, що ти хочеш тільки навести на мене страху, цією затроєною водою?... Чи можливо, щоб на кожнім кроці тут було стільки небезпек?... Серед цієї радісної, чарівної природи?...

— Небезпек нема для того, хто знає, — хто попереджений, та хто не шукає їх! — відповів він щораз-то тихіше, наче-би людина, яка кається.

— Так їдьмо геть звідсіля!

— Гаразд. Сідай у мій човен! Той другий привяжемо ззаду.

— Хто-ж відважився позичити тобі його сьогодні?...

— Ніхто. — Так як ти, я сам його собі взяв!

— Вибачай, Матай, — але я взяла твій човен за дозволом Нони!...

— Хоч ти добре знала, що ти робиш!...

— Як навіть і знала то таки не взяла без дозволу, тим більше, що Нона колись хвалилася передімною, що човен був її. Твій, мовляв, минулого року розісохся!...

— Угу! — буркнув він значуче.

— У кого-ж ти взяв цей другий човен?

— У Терія!

— Я так і знала!

— Чому?

— Бо від якогось часу ти навмисне провокуєш його!... Пощо тобі незгоди на острові, — ворожнечі?...

— Ніякої ворожнечі! Ми-ж близькі кузини!...

— Як кузини, то ти думаєш, що вже терпець не може обірватись?

— Не турбуйся, Теура! Ти здається береш собі це більше до серця, ніж він сам. Яж тільки так на жарти часом роблю йому на злість...

— Я не думаю, щоб твої жарти були йому приємні!

— Це нічого, колись його жарти мені були теж допекли! Це наш старий розрахунок!...

— Та сподіваюся, що це вже кінець йому! Бо ще трохи та ці всі ваші жарти" відберуть мені охоту довше лишитися між вами!...

— Гаразд, Теура! Я обіцяю тобі, що це кінець, — хоч ти знаєш, — тим разом це я повинен був насварити на тебе, але з жінками це завсіди так!...

Я тільки засміялася та по хвилині знову запитала:

— Скажи мені, хто це той самітник, який живе там?

— Це заселенець! — В нього проказа.

— Проказа — я повторила глухо, стараючися запанувати над собою та не зрадити моїх відвідин у його хатині. Чи там є вода?

— Ні, води нема.

— Якже він може там жити?...

— Двічі в тиждень він приїздить до Вайтапе за водою.

— Значить, ви зустрічаєтеся з ним?

— Ні, бо він надто хорий. Вода чекає на нього на березі, — це його донька там її лишає для нього.

— Чому-ж ви не відіслали його на прокажену оселю у Раятеа?...

— Він не хотів. — Волів хоч здалека бачити свій острів та своїх!

— Я зрештою дивуюся, що ви його туди заслали! Прецінь в Ануї живе кілька прокажених та навіть в одній хаті зі своїми?...

— Так, — але у них засохла проказа, — а не відверта, „текуща” як у того!...

Від того пояснення в мене зидно так змінилося обличчя, що Матай відразу відгадав.

— Ти була теж на його острові, — що?...

— Була, — я притакнула тихо.

— Бідна Теура!... Ти аж так боїшся цієї хвороби?

— Аж так?...

— Ти-ж уся побіліла як полотно, — більше її боїшся ніж „Табу”, — ніж помсти богів, — ніж отрути!... Хоч знай, що з проказою можна довго жити, — до самої смерти! — докинув він мені на потіху. — Зрештою вона не така то вже заразлива, як ви це собі уявляєте! Глянь тільки, — його всі діти досі здорові, хоч він більше як двацять років жив із ними в одній хаті! Кормив їх, пестив, — носив на своїх руках!

— Брррр!! — я здригнулася вся від тих слів та вже більше про ніщо не спитала.

Ми довго пили мовчки. Матай веслував сам. Не згодився, щоб я йому помагала, та порадив мені відпочити собі „після танку"... Я вся почервоніла на думку, що він своїм орлиним зором доглянув мене. Я стала виправдуватися.

— Ти знаєш, Матай: цей острів чомусь, без огляду на свої „табу", навів на мене такий радісний настрій, що...

— Що тобі здавалося, що там можна бути щасливою?...

— Не тільки те! Я теж маю вражіння, що від сьогодні Мо-Пі-Ті перестане бути „табу"!... — я докинула з переконанням.

— Ти може чарівниця?...

— Може й чарівниця, — хто його знає...

— О, я це знаю!

— Чому-ж це знову?...

— Бо ти нікого та нічого не боїшся, — бо до тебе ніяке лихо не чіпляється.

— Це тільки тому, що я не маю свідомости лиха ні — небезпеки.

— Проте ти напевно бачила на землі більше зла ніж інший...

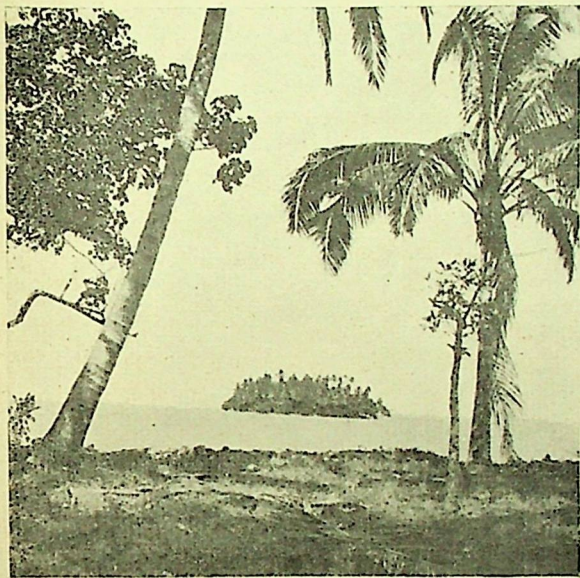
— А це чому?...

— Бо ти стільки звиділа світу, стільки бачила людей!...

— Це нічого не доказує, Матай! Найважлише це не вірити у нього.

— Не вірити у зло?...

— Ага!

Острівець „табу“.

Тіні пальм у саме полудне.

Ми знову замовкли. Від берегу до нас допливали голоси пісні. Пісні з протестанської каплиці, де „вірні” бора-борани співали молитви під ритм давніх маорійських мельодій.

Я заплющила очі. — Ці глибокі голоси, ці зворушливі тони здавалося далеким відгомонам плили з верху Пая, — зі старого „мараю”, де під зоряними небесами відбувалося гучне свято!... Щойно тепер я зрозуміла, чому весь острів поспішав на ті молитви, — в які вони не вірили. Їх тягло туди, щоб могли разом, повним голосом заспівати. Як колись!...

*

Хто його зна? Може і правда, що ця моя випава на Мо-Пі-Ті усьому завинила, бо вона дійсно стала одним із моїх останніх споминів з Бора-Бори.

Кілька днів пізніше я несподівано мусіла покидати острів!...

На пристані нікого не бракувало. Я всміхалася, дякувала, обіцяла писати, вернуться, не забути нікого, — та вся вкрита білими вінками стримувала сльози, щоб не поплямити тих символічних квітів!...

Корабель відчалив. Я затримала кілька вінків на пам'ять, а інші, — добрі віступи, поплили назад до цього берегу, куди я колись ще теж вернусь!

Кінець.

З М І С Т:

Том I-ий.

Відїзд	6
Марсейль	14
На морі	28
Перший причал	34
Джібуті	38
Острів Цейльон	42
Перша зустріч з Далеким Сходом — Saigon	46
Чарівна ріка Меконг	51
Мандаринська дорога	59
Столиця Аннаму — Гюе	65
Ганої-Тонкін	69
Юнан	76
Полювання на тигра	83
Вінчання Бао-Дая, імператора Аннаму	86
Місто святинь — Ангкор	106
Через Сіам та Маляйщину	118
Князь із казки	147
Маляйський чародій	171

Том II-ий.

На Яві	5
Острів „богинь“ Балі	25
З Перту до Сідней через австралійську пустелю	51
До Нової Зеландії	57
Денник одного дня	59
Погоня за маоріями	61
З червоного записника	103
Ловля на рекіна	145
Моя перша та остання виправа на Табу	156

ДОСІ ВИЙШЛИ У БІБЛІОТЕЦІ „ДІЛА“:

	ціна зол.
1. Улас Самчук: „Віднайдений рай“, — новелі	1.60
2. Софія Яблонська: „З країни опію та рижу“ (Кількадесять ілюстрацій)	2.00
3. Барбе Д'Оревілі: „Чортиці“, переклав М. Рудницький	2.00
4. Бальзак: „Чародійна шкіра“, переклав В. Софронів	2.00
5. і 6. Ольга Кобилянська: „Апостол черні“, повість (2 томи)	3.60
7. і 8. Василь Масютин: „Два з одного“, повість (2 т.)	3.60
9. Ірина Вільде: „Бе восьма“, повість (вичерпане)	5.00
10. Кнут Гамсун: „Під осінніми зорями“, повість переклав І. Ставничий	2.50
11. В. Будзиновський: „Як чоловік зійшов на пана“	2.50
12. Володимир Бірчак: „Золота скрипка“	2.00
13. Сальваторе Фаріна: „Любов оповита брехнею“ перекл. М. Островерха (повість і новелі)	2.50
14. <u>Юрій Косач: „Клубок Аріядни“, новелі. — Літерат. нагорода Т-ва письменників і журналістів за р. 1937)</u>	2.50
15. Іван Зубенко: „Квітка на багні“, повість	1.50
16. Богдан Лепкий: „Три портрети“, (Франко — Стефанік — Оркан)	2.50
17. Федір Дудко: „Дівчата очайдушних днів“	2.00
18. „Чорна Індія Молодої Музи“ (В. Бірчак, П. Карманський, Б. Лепкий, В. Пачовський, С. Твердохліб, Г. Хоткевич, С. Чарнецький, О. Шпитко, М. Яцків). Новелі, з передмовою М. Рудницького	2.50

19. Ілько Борщак: „Наполеон і Україна“. З невідомих документів із тогочасними ілюстраціями. Передмова проф. Едварда Дрію. — (Літерат. нагорода Т-ва письменників і журналістів за р. 1937)	2.50
20. Юрій Косач: „Чад“, повість	2.20
21. Михайло Пosaцький: „Греція — усміх життя“ з 20 ілюстраціями	3.00
22. Богдан Лепкий: „До Зарваниці“	2.20
23. Гергард Геземан: „Утеча“, повість	2.50
24. Олена Цегельська: „Гануська йде до міста“, повість	2.50
25. і 26. Юліян Опільський: „Ідоли падуть“, історична повість із часів Володимира Великого (2 томи)	4.00
27. і 28. Бальзак: „Утрачені ілюзії“, повість (2 томи)	4.00
29. Дарія Ярославська: „Полин під ногами“ (Літерат. нагорода Т-ва письменників і журналістів за р. 1938)	2.50
30. і 31. Василь Масютин: „Царівна Нефрета“ (2 томи)	5.00
32. Володимир Бірчак: На нових землях	2.50

